ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روھىڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 - يىل
12 - ئۆكتەبىر
(ئوغۇز)
شەنبە
№41
(4050)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

سۈرەتتە: يىغىنغا قاتناشقان گېزىتىمىزنىڭ بىر توپ جان كۆيەرلىرى.
ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

گېزىت ۋە گېزىتخان

تەھرىراتتىكى ئۇچرىشىش

7 - ئۆكتەبىر كۈنى جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى تەھرىراتىدا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان مەھەللىلەر، مىكرورايونلار ژىگىت باشلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى باش قوشقان يىغىن بولدى. ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان گېزىتلەر گېزىتخانلارنى ھاياجانلاندۇرىۋاتقان مۇھىم مۇئەممالارنى يورۇتۇشتا قانچىلىك ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھايات» مۇشتىرىلارنىڭ ھەقىقىي مەسلەكدىشىغا ۋە ئابرويلۇق سوھبەتدىشىغا ئايلىنالىدىمۇ، يىغىندا ئەينە شۇلار ھەققىدە تەپسىلىي سۆز بولدى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ يىغىننى قىسقىچە كىرىش سۆز بىلەن ئاچتى. ئۇ ئۆز سۆزىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ھازىرقى ئەھۋالغا توختىلىپ، ئىقتىسادىي بوھراننىڭ توختىماي داۋام قىلىۋاتقانلىقى، زاۋۇت - كارخانىلارنىڭ بىر قېلىپتا ئىشلىمەيۋاتقانلىقى ۋە شۇنىڭ ئاقىۋىتىدە كېلىپ چىققان ساھالاردا ئالغا ئىلگىرىلەش بايقالمايۋاتقانلىقى، بۈگۈنكى مەدەنىي - مائارىپ ساھاسىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزۈۋاتقانلىقى، مەبلەغنىڭ يېتىشمەسلىكىدىن كېلىپ چىققان گېزىت - ژۇرناللارنىڭ يېپىلىپ كەتكەنلىكى ۋە باشقا مەسىلىلەر ھەققىدە توختىلىپ ئۆتتى. شۇنىڭدىن كېيىن باش مۇھەررىر گېزىتلىرىمىزنىڭ ئەڭ يېقىن دوستلىرى ۋە ئاكتىۋىستلىرى — ژىگىت باشلىرى ۋە يۇرت موتىۋەرلىرىگە ئۆز پىكىر - تەكلىپلىرى بىلەن ئورتاقلىشىشنى تەكلىپ قىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن سۆزگە چىققان درۇژبا مەھەللىسىدىن يۇرت موتىۋەر مەھەممەتجان ھاجىم قادىروۋ، ئوربىتا مىكرورايونىنىڭ ژىگىت بېشى ئىلياس رەخمەدىنوۋ، كالىنىن مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى جالال ئىمىرائىلوۋ، يېڭى ھايات مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئايازياقۇپوۋ، گورنىي گىگانت مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى جامالدىن قەمەردىنوۋ، تاشكەنبايساز مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن توختىيېۋ، تۇركسىب مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى قېيىم كېبىروۋ، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى غەيرەت مەمەتەلىيېۋ، يۇرت موتىۋەرى ئابدۇۋەلى ھوسمانوۋ، تالغىر شەھىرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇرېھىم خۇماجانوۋ، قازاقستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ئەزاسى، جامبۇل ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، ئۇزۇناغاچ يېزىسى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن تۇردىيېۋ، زارە ۋوستوكا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن قاھارىي، ئالمۇتا شەھىرى 1 - 12 مىكرورايونلىرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇنخوجا مىرزايېۋ، تالغىر ناھىيەسى كالىنىن مەھەللىسىدىن يۇرت ئاقساقىلى ئۇرمەھەممەت قۇربانىيازوۋ، ئالمۇتا شەھىرى «ئاقساي» مىكرورايونىدىكى گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستى ئۇمەرجان ئىسلاموۋ، ئاينابۇلاق 2-مىكرورايونى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى ئابلەھەت سابىتوۋلار «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى خەلقىمىزنىڭ بىردىن - بىر مەنىۋىي ئوزۇق ئالىدىغان مەنبەسى ئىكەنلىكىنى، گېزىتلىرىمىزگە 1997-يىلغا مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا بارلىق كۈچ-غەيرىتىنى سەرپ قىلىپ، ئۇنى ئۇتۇقلۇق ئاماملايدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئۇلار شۇنداقلا بەزىبىر پىكىر - تەكلىپلىرىنى، سوئاللىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن سۆزگە چىققان ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسىن بېيشانوۋ ژىگىت باشلىرىنىڭ ھازىر ئالدىدا تۇرغان ۋەزىپىلىرى، ئۇلارنىڭ يۇرت - جامائەت ئىشلىرىدىكى رولى توغرىلىق، گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاشتا يۇرت ئاقساقاللىرى، دىنىي زاتلار ۋە باشقىلارنىڭ يېقىندىن ياردەم قىلىشى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتتى.

ئاندىن باش مۇھەررىر يولداش ئازاماتوۋ خۇلاسە سۆز قىلىپ، چۈشكەن سوئاللارغا جاۋاپ بەردى ۋە يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى سەرپ قىلىپ يىغىنغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا خاتىرە سوغىلارنى تەغدىم قىلدى.

يادىكار سابىتىي.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

قازاقستان، قىرغىزستان، روسسىيە فېدېراتسىيەسى، تاجىكستان، ئۆزبەكستان جۇمھۇرىيەتلىرى رەھبەرلىرىنىڭ بىرلەشكەن بىلدۈرۈشى

4 - ئۆكتەبىر كۈنى ئالمۇتىدا قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ، ئۆزبەكستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ، تاجىكستان پرېزىدېنتى ئىمامەلى راخمانوۋ ۋە روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېمېر - مىنىستىرى ۋىكتور چېرنومىردىن ئۇچراشتى. ئۇلار ئافغانىستاندىكى ۋەزىيەتنىڭ كەسكىنلىشىشكە باغلىق ئەھۋالنى مۇزاكىرە قىلدى. ھەمدوستلۇق تەركىۋىدىكى بەش دۆلەت رەھبەرلىرى ئۇچرىشىش ئاخىرىدا بىرلەشكەن بىلدۈرۈش ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا جۈملىدىن مۇنداق دېيىلىدۇ: بىز، ئالمۇتا ئۇچرىشىشىنىڭ قاتناشقۇچىلىرى ئافغانىستاندىكى ۋاقىئەلەرنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا باغلىق پىكىر ئېلىشىپ، ئافغانىستاندىكى قوراللىق قارىمۇ - قارشىلىق كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشىگە ۋە ئۇنىڭ كۈچىيىشىگە نىسبەتەن تەشۋىشلىنىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز، بۇ ھەرىكەتلەر تىنچ ئاھالى ئوتتۇرىسىدا ئاممىۋىي قىرغىنچىلىقنىڭ يۈز بېرىشىگە، قاچاقلارنىڭ كۆپىيىشىگە ۋە ئاھالىنىڭ مەجبۇرىي كۆچۈشىگە سەۋەپ بولماقتا.

ئۇرۇش ئوتى مۇستەقىل دۆلەتلەر ھەمدوستلۇقىغا ئەزا مەملىكەتلەر چېگراسىغا يېقىنلاشماقتا، بۇ بولسا بۇ مەملىكەتلەرنىڭ ۋە ئومۇمەن ئالغاندا ھەمدوستلۇقنىڭ مىللىي مەنپەئەتلىرىگە بىۋاسىتە خەۋپ تۇغدۇرماقتا، رېگىئوناللىق ۋە خەلق ئارا ۋەزىيەتنى تۇراقسىزلاندۇرماقتا.

ئافغانىستاننىڭ مدھ بىلەن چېگارىسىدىكى تۇراقلىقنى بۇزىدىغان ھەرقانداق ئىش ھەرىكەتلەرنىڭ يارامسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىمىز. مۇنداق ھەرىكەتلەر، ئۇلارنى كىم ئەمەلگە ئاشۇرمىسۇن، بىزنىڭ دۆلەتلىرىمىزنىڭ ئورتاق مەنپەئەتلىرىگە خەۋپ تۇغدۇرۇش دەپ باھالىنىدۇ ۋە 1992 - يىلى ماينىڭ 15 دە تاشكەنتتە ئىمزا چېكىلگەن كوللېكتىۋلىق بىخەتەرلىك توغرىلىق شەرتنامىنىڭ 4 - بابى ئاساسىدا تېگىشلىك جاۋاپ قايتۇرۇلىدىغان بولىدۇ.

قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ جۇمھۇرىيەت خەلقىگە مۇراجىتى

7 - ئۆكتەبىر كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ جۇمھۇرىيەت تېلېۋىدېنىيەسى ئارقىلىق قازاقستان خەلقىگە مۇراجەت قىلدى. ئۇنىڭدا مەملىكەتتىكى ئەھۋال ۋە 1997 - يىلغا بەلگۈلەنگەن ئىچكى ۋە تاشقى سىياسەتنىڭ ئاساسىي يۆنىلىشلىرى قارالغان. دۆلەت رەھبىرى جۇمھۇرىيەت تەرەققىياتىنىڭ يەكۈنلىرىنى ۋە كەلگۈسىگە بەلگۈلەنگەن ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر ساھاسىدىكى بىرىنچى دەرىجىلىك ۋەزىپىلەرنى قىسقىچە بايان قىلىپ، ئىسلاھات يولىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي مۇئەممالىرىغا، جۈملىدىن ئاھالىنى، ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئاز تەمىنلەنگەن قاتلاملىرىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش، تىجارەتچىلىكنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە دۆلەت تەرىپىدىن ياردەم كۆرسىتىش، مەملىكەتتە قۇلايلىق ئىنۋېستىتسىيەلىك شارائىت يارىتىش، جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرەشنى كۈچەيتىش مەسىلىلىرىگە، شۇنداقلا تۇرۇشلۇق ئۆي قۇرۇلۇشىنىڭ ئىستىقباللىرىغا توختالدى.

- بىز كېلەر يىلغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىۋاتىمىز، چۈنكى ئەق 1997 - يىلدا ئىقتىساتتىكى سەلبىي جەريانلارنى تۈگىتىشنى، ئاساسىي يۆنىلىشلەردە ئۇنى ساغلاملاشتۇرۇشنى كۆزلەۋاتىمىز، - دېدى پرېزىدېنت. - ئەگەر بىز مەملىكەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ جاۋاپكەرلىكىنى تولۇق ھېس قىلغان ھالدا تىرىشچانلىق ۋە پۇخرالار ئارا رازىمەنلىكتە ياشايدىغان بولساق، بۇ ۋەزىپىلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغانلىقىمىزغا ئىشىنىمەن، - دېدى ن. نازاربايېۋ.

مەملىكەت تەغدىرىنى جاۋاپكەرئادەملەر بەلگۈلەيدۇ

ئىچكىرىيە چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ر. چىمايېۋ قۇرۇلغۇسى بىرلەشمە ھۆكۈمەت جۇمھۇرىيەتنىڭ تەغدىرىنى بەلگۈلىگەندە غەرپتىن ياردەم سورىمايدۇ، دەپ تەكىتلىدى.

«ياۋروپا بىزگە ياردەم قىلالمايدۇ، - دەپ بىلدۈردى مىنىستىر. - بىزگە روسسىيە بىلەن داۋاملىق ئالاقە كېرەك. بىز روسسىيە بىلەن خوشنا ياشايمىز، فرانسىيە بىلەن ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن بىللە چىمايېۋ ئەگەر روسسىيەگە يەر يەتمەيۋاتقان بولسا، چېچەنستاننىڭ شىمالىدىكى كازاكلار ياشايدىغان ئىككى ناھىيەسىنى جۇمھۇرىيەتنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئۇلارغا بېرىۋېتىشكە رازىلىقىنى ئېيتتى.

ژىللار ۋە تەقدىرلەر

ئۇلارنىڭمۇ ھەسسىسى بار ئىدى

مەلۇمكى، ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ئاز سانلىق تاتارلار قېرىنداش تاتار خەلقىنىڭ ئەۋلادلىرى ياشىماقتا. ئەينە شۇ تاتار خەلقىنىڭ بەزى بىر مەرىپەتپەرۋەر تۇغقانلىرى شەرقىي تۈركىستاندا مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا ئۆز ھەسسىسىنى قوشۇپ، خەلقىمىزنىڭ مىننەتدارلىقىغا سازاۋەر بولغان. ئۇيغۇرلار دىيارىدا مەرغۇپ ئىسھاقوۋلارنى ياخشى بىلىدۇ. تۆۋەندە بىز ئەنە شۇ مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىسى ھەققىدە مەخسۇس مۇخبىرىمىز يادىكار سابىتىنىڭ غاممار ئىسھاقوۋ بىلەن بولغان سۆھبىتىنى دىققىتىڭلارغا تەقدىم قىلدۇق.

غاممار ئاكا، ئائىلەڭلار، دادىڭىز ھەققىدە، شۇنداقلا ئۇنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قانداق كېلىپ قالغانلىقى توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرسىڭىز.

- بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز ئىلگىرى تاتارستاننىڭ قازان گۇبېرنىيەسىدىكى سىبغىزغان دېگەن بىر يېزىدا ياشىغان ئىكەن. كېيىن مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن قازاقستاننىڭ ختاي چېگراسىغا يېقىن لېپسى ئاۋۇلىغا كۆچۈپ كېلىدۇ. ئاتىسىدىن كىچىك قالغان دادىمىز تېمىرغەلى ئىسھاقوۋ 1918-ژىلى ئاقلارنىڭ تەقىپلەشلىرىدىن ئۇيغۇرلار دىيارىغا ئۆتۈپ غۇلجا شەھىرىگە ئورۇنلىشىدۇ. بۇ يەردە 1921-ژىلى تۇنجا ئوغلى ئەسەت ۋە 1923-ژىلى ئىككىنچى ئوغلى مەرغۇپ دۇنياغا كېلىدۇ.

دادىڭىز تېمىرغەلى ئەبزى غۇلجىدا قانداق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولغان ئىكەن؟

بۇ ژىللىرى شەرقىي تۈركىستاندا كېڭەش-شىنجاڭ سودا شىركىتى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭدا ئۆز ئىسمىدىن چىقىپ تۇرغاندەك س س س ر بىلەن شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇش، ئۇنى تېخىمۇ كەڭ قانات يايدۇرۇش قولغا ئېلىنغان. دادام 1925-ژىلدىن 1938-ژىلغىچە، يەنى شېڭشىسەينىڭ تۈرمىسىگە قامالغىچە ئەينە شۇ سودا شىركىتىدە ئىشلەيدۇ. مۇشۇ شىركەت ئارقىلىق شىنجاڭ بايلىقى س س س رغا تارتىلىدۇ، ئەندى ئۇلارنىڭ بەزى بىر تۈرلىرى مۇشۇقا كىرەكلىك توۋارلىرى شىنجاڭغا كەلتۈرىلىدۇ. 1927-ژىلى مەزكۈر شىركەت ئۈرۈمچىگە كۆچىرىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن تېمىرغەلى ئىسھاقوۋمۇ ئائىلىسى بىلەن ئۈرۈمچىگە كۆچۈپ بارىدۇ. بۇ يەردە دادام تېمىرغەلى شۇ دەۋىردىكى ئاتاقلىق مەرىپەتچىلەر، مائارىپچىلار ۋە ئىلغارپىكىرلىك ئادەملەر بىلەن يېقىن ئالاقە ئورنىتىدۇ. چۈنكى ئۇ بۇ دەۋىردە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئاڭ سەۋىيەسىنى كۆتىرىشنى، ياشلارنىڭ ساۋادىنى ئېچىشنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويغان ئاساسىي مەخسەتلىرىنىڭ بىرى دەپ ھېسابلىغان ئىدى. بۇ ژىللىرى ئالىي مەلۇماتلىق ئادەملەر ناھايىتى ئاز ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز مەخستىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ئۇ ئىلغارپىكىردىكى باي ئادەملەرنى ئۆز ئەتراپىغا ژىغىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ. ئەينە شۇ مەخسەتتە قازان شەھىرىدىكى «غالىيە» مەدرىسىنى [illegible]

[illegible] تېمىرغەلى بىلەن غوجانىياز ھاجىم شەخسىي تونۇش بولۇپ، ئائىلىۋى [illegible] غوجانىياز ھاجىم مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا ئۆزگۈن كۆڭۈل بولگەن ئىكەن.

- شۇ دەۋىردىكى مەكتەپلەردە ئوقۇغان ئادەملەردىن بەزىلەر ھازىر ھايات بولۇشى مۇمكىن، ياكى شۇ غەلى ئەپەندى ئۆز ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن چۈشكەن فوتوسۈرەتلەر ساقلىنىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن؟

- ھەئە، مۇنداق ئادەملەرمۇ، فوتوسۈرەتلەرمۇ بار. ئاكام ئەسخەت ئىسھاقوۋنىڭ ماۋجىلار تەرىپىدىن ئاۋال قارىلىنىش، قاتتىق تەقىپلىنىش، ۋاپاتىدىن كېيىن ئاقلانغان چاغدا، 1989-ژىلى مەن ئۈرۈمچىگە، ئاكامنىڭ خاتىرە نەزىرىگە قاتناشقان ئىدىم. بۇ يەردە مەن ش ئۇ ئا ر ھۆكۈمىتىدە نازىر بولۇپ ئىشلىگەن ئىبراھىم مۇتى بىلەن كۆرۈشكەن ئىدىم. ئىبراھىم مۇتى ئەپەندى ماڭا بىر دانە تارىخىي، تەۋەرۈك فوتوسۈرەتنى سوغا قىلدى. ئۇ 1935-ژىلى ئۈرۈمچىدە ھوسەيىن باي جانشىۋىنىڭ بېغىدا 6-مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 5-سىنىپنى پۈتىرىش مۇناسىۋىتى بىلەن يازلىق تەتىلدە خاتىرە ئۈچۈن چۈشكەن سۈرەت ئىكەن.

شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، 1933-1934-ژىللىرى بۇ مەكتەپنى پۈتەرگەنلەردىن ئەسخەت ئىسھاقوۋ، ئەنۋەرخان بابايېۋ، ئۇيغۇر سايرانى ۋە ئۇسرەت شەھىدى موسكۋاغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ. ئەينە شۇ ئادەملەر موسكۋادا ئوقۇشنى پۈتىرىپ كېلىپ، شەرقىي تۈركىستان مائارىپىنى يۈكسەلدۈرۈشكە سالماقلىق ھەسسە قوشىدۇ.

شۇنى تەكىتلەپ كېتىشنى ئورۇنلۇق دەپ ھېساپلايمەنكى، ئەسخەت ئاكام موسكۋاغا ئوقۇشقا كەتكەندىن كېيىن، 1936-ژىلى ئىككىنچى ئاكام مەرغۇپ 6-سىنىپنى پۈتىرىدۇ. دادام مەرغۇپنى ئەندى رۇسچە ئوقۇتۇشنى قارار قىلىپ، كاساتكىن دېگەن ئالىي مەلۇماتلىق بىر رۇس مۇتەخەسسىنى ياللايدۇ. ئۇ مەرغۇپ ئاكامنى ئىككى ژىل ئوقۇتۇپ، 7-8-9-10-سىنىپلار پروگراممىسى بويىچە دەرىس بېرىدۇ. نەتىجىدە م. ئىسھاقوۋ رۇس كلاسسىكلىرىنى ئەسەرلىرىدىن ئۆگىنىدۇ، رۇس تىلىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرىدۇ. ئۇنىڭ رۇس تىلىدا ساۋاتلىق بولۇشى كېيىن شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىدا ياخشى نەتىجە بەرگەن. س س س ر ھەربىي مۇتەخەسسلىرى بىلەن ئالاقە قىلىشتا، ھەربىي ھۆججەتلەرنى، نىزامنامە ۋە ھاكازىلارنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشتا رۇس تىلىنى بىلگەنلىكى ئۇنىڭغا بەك ئەسقاتىدۇ. ئەينە شۇنداق بىلىمگە ئىگە بولۇشى ئۇنىڭغا 23 يېشىدا مىللىي ئارمىيەنىڭ پولكوۋنىكى دەرىجىسىگە كۆتىرىلىشىگە ياردەم قىلغان بولسا كېرەك.

تېمىرغەلى ئەبزىنىڭ تۇتقۇن قىلىنىش تەپسىلاتىنى بىلەمسىز؟

- 1936-ژىلى 8-فېۋرال كۈنى كېچىسى سائەت 2 دە بىر روتا شىكسسەيچېرىكلىرى كېلىپ دادامنى ئېلىپ كەتكەن. ئۇنىڭغا قويۇلغان ئەيىپ: غوجانىيازنىڭ قوۋرۇغى، ياپوننىڭ شپيونى ۋە ھاكازىلار. دادامنى تۇتۇشتا س س س ر دىن ئەۋەتىلگەن سېيىت ھاجى رەھبەرلىك قىلغان.

1939-ژىلى قەھرىتان قىشتا-يانۋار ئېيىدا 600 ئائىلىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خائىنلارنىڭ بالا-چاقىلىرى دەپ سۈيدۈڭ كورەگە-سادىر پالۋان يامۇلىغا پالىدى. ئۇزاق ۋاقىت كوچىغا چىقىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى، تۈرمىدە ياتقاندەك ھالەتتە تۇردۇق، كېيىن رۇخسەت قەغەز بىلەن كوچىغا چىقىرىشقا باشلىدى.

1941-ژىلى ۋەزىيەت سەل ئۆزگەرگەندىن كېيىن، بىزنىڭ ھېچ يەرگە قېچىپ كەتمەيدىغانلىقىمىزغا كۆزى يەتكەن ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى كېپىللىك قىلىدىغان تۇققانلارغا بىزنى بېرىش ھەققىدە ئۇخ‑تۇردى. 1941-ژىلى غۇلجىدىكى تاتار جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى شاكىرجان ئاقساقال بىزنىڭ ئائىلىگە كېپىللىك قىلىپ، غۇلجىغا ئېلىپ كەتتى. دادام قامالغاندىن كېيىن ئەسخەت ئاكام موسكۋادىن قايتىپ كەلدى. بۇ مەزگىلدە ھەر ئىككى ئاكام ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ ئائىلىنى بېقىپ، بىز كىچىكلەرنى تەربىيەلىدى.

- ئەندى غاممار ئاكا ئۈچ ۋىلايەتتە پارتىلىغان مىللىي ئىنقىلاپقا ئاكىلىرىڭىزنىڭ ئىشتىراك قىلىشى توغرىلىق توختىلىپ ئۆتسىڭىز.

- 1944-ژىلى ئاۋغۇست ئېيىدا مەرغۇپ ئاكام ئابدۇكېرىم ئابباسوۋنىڭ تەشۈرۈغى بىلەن ئارالتوبە، كۈنەس ۋە تېكەستىكى ئىنقىلاپچىلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىش ئۈچۈن يولغا چىقىدۇ. لېكىن زەينۇللا دېگەن بىر تاتار ساتقۇنىنىڭ كاساپىتىدىن ئارالتوبىدە ياش ئىنقىلاپچىلار قولغا ئېلىنىدۇ. ئەسخەت ئاكاممۇ شۇ ئا. ئاباسوۋنىڭ تەشكىلاتىدا يوشۇرۇن ئىش ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاساسىي مەخسىتى ئۆلكە ياشلىرىنى گومىنداڭ باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىنقىلاپقا تەربىيەلەشتىن ئىبارەت ئىدى. 1944-ژىلى ئىنقىلاپنىڭ دەسلەپكى كۈنىدىن باشلاپ ئە. ئىسھاقوۋ قولىغا قورال ئېلىپ غۇلجا ساقچى ئىدارىسىنى گومىنداڭچىلاردىن تازىلاش، مەھبۇسلارنى ئازات قىلىش ئىشلىرىغا قاتنىشىدۇ. شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىي ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇ ئىچكى ئىشلار نازىرىنىڭ كاتىبى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1945-ژىلى قۇرۇلغان ئىنقىلاپچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى سۈپىتىدە مەزكۇر تەشكىلاتنىڭ پائالىيىتىدە ئۆز ھەسسىنى قوشقان، 1946-ژىلى «ئىنقىلاۋىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1948-ژىلى ئە. قاسىمى رەھبەرلىكىدە قۇرۇلغان «شىنجاڭدا تېچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ» ھەيئەت ئەزاسى بولغان. ئۇن بىر بىتىمدىن كېيىن مىللىي ئارمىيە مەركىزى شتابىدا ئوپېراتىۋ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لاۋازىمىدا ئىشلىگەن. 1949-ژىلى ختاي كوممۇنىستلىرى كەلگەندىن كېيىن ئە. ئىسھاقوۋ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقى، تاشقى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاندىن ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئوخشاش لاۋازىملاردا ئىشلىگەن. ماۋجىلارنىڭ بەدنام «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» دەۋرىدە ئەسخەت ئاكامنى قولغا ئېلىپ، ئۇ 1976-ژىلى تۈرمىدە ۋاپات بولغان.

ئەندى مەرغۇپ ئاكام بولسا 1944-ژىلى نويابىردا گومىنداڭ تۈرمىسىدىن چىقىپ دەرھال ئىنقىلاۋىي ئىشلارغا ئاكتىپ ئاتلىنىپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ رەھبەرلىكىدە مىللىي ئارمىيەسىنىڭ سۇيدۇڭ پولكىنى تۈزۈشكە قاتنىشىدۇ. سۇيدۇڭ پولكى گومىنداڭنىڭ مۇھىم ستراتېگىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە جايلىرى-شىخو، جىڭ ۋە باشقا يەرلەرنى دۈشمەندىن ئازات قىلىشقا قاتنىشىپ، ئاخىرقى ھساپتا شەرقىي تۈركىستان بايرىغىنى ئۈرۈمچىگە قاداشنى مەخسەت قىلغان ئىدى. ئاكام باشتىن ئاياق موشۇ پولكتا قاتارىدىكى سولداتتىن پولك كوماندىرى لاۋازىمىغىچە كۆتىرىلدى. 1949-ژىلى قىزىل ختاي ئۆلكىگە كىرگەندىن كېيىن مىللىي ئارمىيەنى يوقىتىپ، ئۇنى ختاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ 5-كورپۇسىغا ئايلاندۇردى. مەرغۇپ موشۇ 5-كورپۇسنىڭ دەسلەپ مۇئاۋىن كوماندىرى، كېيىن كوماندىرى بولدى. 1955-ژىلى ماۋزېدۇڭنىڭ بۇيرۇغى بىلەن مەتتىمىن ئىمىنوۋقا، زۇنۇن تېيىپوۋقا، سەيپىدىن ئەزىزوۋقا، زائىر ساۋدانوۋقا ۋە مەرغۇپ ئىسھاقوۋقا گېنېرال-مايور ئۇنۋانى بېرىلگەن. 1958-1960-ژىللىرى مەرغۇپ ئاكام بېيجىندا ئالىي ھەربىي ئاكادېمىيەدە ئوقۇدى. ئاندىن شىنجاڭ ھەربىي رايونى شتابى باشلىقىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلىدى.

ئاكام بېيجىندىن ئوقۇشنى پۈتىرىپ كەلگەندىن كېيىن مىللىي ئارمىيەنىڭ بارلىق كادىر ئوفىتسېرلىرى ھەرخىل باناسە ۋە پەلەر بىلەن ئىشلىرىدىن بوشىتىلىپ، بەزىلىرى جازالاگېرلىرىغا پالىنىپ، بەزىلىرى ئىشسىز تېنەپ ژۈرگەنلىكىنى، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلاۋى ئىشتىراكچىلىرىنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى كۆرىدۇ. ئاخىرىدا ئۆزىنىڭمۇ ماۋچىلار تەرىپىدىن جازالىنىدىغانلىقىنى سېزىپ، 1960-ژىلىنىڭ ئاخىرىدا ئائىلىسى بىلەن س س س رغا كۆچۈپ چىقتى. بۇ يەردە ھەرخىل مەمۇرىي خىزمەتلەردە بولۇپ، پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن 1992-ژىلى ئالمۇتىدا ۋاپات بولدى.

- ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەقدىرى خۇددى تاتار خەلقىگە ئوخشاش چوڭ ئىمپېرىيەلەرگە باغلىق بولۇپ قالغانلىقى سىر ئەمەس. سىز بۇ ھەقتە نېمە دېگەن بولار ئىدىڭىز؟

- س س س ر دا ستالىن ۋە ئۇنىڭ قۇيرۇقلىرى 1937-1938-ژىللىرى بارلىق ئىلغارپىكىردىكى ۋەتەنپەرۋەر ئادەملەرنى جازالاپ، ئېتىپ-ئۆلتۈرۈپ يوقاتقان بولسا، خۇددى شۇ ژىللىرى شەرقىي تۈركىستاندا جاللات شېڭ شىسەي يۈزمىڭلىغان بېگۇناھ ئادەملەرنى تەقىپلىگەن ئىدى. دايىم ئىككى چوڭ ئىمپېرىيە تۈركىي خەلقلەرنىڭ مۇستەقىل بولۇشىغا يول قويماي كەلدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئاقىۋىتىشىغا ئەينە شۇ ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ تىل بىرىكتۈرۈشى زامىن بولغان ئىدى.

مەزمۇنلۇق سۆھبىتىڭىزگە رەھمەت.

1-سۈرەتتە: ئولتارغانلار (ئوتتۇرىدا ئوڭدىن سولغا) 1. غەلى ئەپەندى ئىبراھىم ئوغلى (مەكتەپ مۇدىرى)، تېمىرغەلى ئىسھاقوۋ، قاسىمجان ئىسمائىلبايېۋ، زىنەتۇللا (مۇئەللىم)، ماخمۇتجان ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان بالا مەرغۇپ ئىسھاقوۋ.

2-سۈرەت: كورە خاتىرىسى، سۇيدۇڭ كورە يامۇلىغا پالانغان ۋەتەنپەرۋەرزاتلارنىڭ بالا-چاقىلىرى. ئولتارغانلار (ئوڭدىن سولغا) 1-قاتار مەلىكە، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىسمى نامەلۇم، ئىككىنچى قاتاردا مەرغۇپ ئىسھاقوۋ، مالىك كىمادىيېۋ، خەمىت خوجايېۋ، شادىيە شەھىرى، كۈلسۈم خانىم (غوجانىياز ھاجىمنىڭ كىچىك خوتۇنى)؛ ئىككىنچى قاتاردا ئۆرە تۇرغانلار نائىلە خاسىدوۋا، سۇيۇمبىكى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى قىزنىڭ ئىسمى نامەلۇم، مامۇت سىجاكىنىڭ كىچىك قىزى (ئىسمى يادىمدىن چىقىپ كېتىپتۇ)، ئۈچىنچى قاتاردا ئۆرە تۇرغانلار-مۇكىغۇل ۋاكىنىڭ قىزى بومبا، شۇنىڭدىن كېيىنكى قىزنىڭ ئىسمى نامەلۇم، نەبىلە خىمادىيېۋا، ئەسمە خىمادىيېۋا، تۇرسۇنخان راخمانى (مەركىزىي ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى رەئىسىنىڭ قىزى)، جەملە خالتاھاجى قىزى، ئاخىرقى قاتاردا-رائىق ئابدىشېۋ، ئابدۇرېھىم راخمانى.

3-سۈرەتتە: تېمىرغەلى ئىسھاقوۋ ۋە ماھىرە ئىسھاقوۋا. (مەزكۇر سۈرەتلەر مەرغۇپ ئىسھاقوۋنىڭ شەخسىي ئارخىپىدىن ئېلىنغان).

ئىنسان ۋە ئىمان

ھەج ئادەمنى گۇناھتىن پاكلايدۇ

جۈمە كۈنى ئىدى، قۇياش مەغرىپ تامان ئېگىلگەن، ئەرەپات تېغى بولسا چوڭ-كىچىك چېدىرلار بىلەن قاپلانغان. بىر مىليون بەش يۈز مىڭ ھاجى بۇ جايدا ئاق ئېھراملار بىلەن خۇددى ئاق كەپتەرلەردەك مىغ-مىغ ئەتراپىدا توپ-توپ ژۇرۇشەتتى. ئۇلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېلىش قىيىن. بۇ يەردە مىللەتلەرنىڭ پەرقلىرى پۈتۈنلەي يوقالغان ئىدى. ھەتتا ئۇلارنىڭ تىللىرىمۇ ئورتاق بىر تىلغا ئايلانغان. ئۇلار ئاق تەنلىك، قارا تەنلىك بولغىنىغا قارىماي، ئەرەپ تىلىدا سوزلەيتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تولۇق سوزلىسە، بەزىلىرى سەل بۇزۇپ سوزلەيتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ «لەببەيكەللا-ھۇممەلەببەيكە، لاشەرىكە لەكەلەببەيكە» دېگەن ئەرەپچە دۇئانى ئوقۇۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئوز ئارا ئېيتىشلىق سوراشلىرىمۇ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دىن ئىبارەت بىر تىلدا ئىدى. بىر ئورۇنلاشقان چېدىرنىڭ ئىچىدە 15 مىللەت ۋەكىللىرى بىر ئائىلە ئەزالىرىدەك دەستىخاننىڭ ئەتراپىغا زىچ ئولتۇرۇپ، يېمەك-ئىچمەكلەرنى ئورتاق ئىستىمال قىلىشتى. بىر ئاز ئېرىدا يۈزدىن ئارتۇق پاكىستانلىق بىر ئادەمنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ھېلىقى ئادەم ئوقۇغان دۇئالارنى تەكرارلاتتى. دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ھەج قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلەرنىڭ تولىسى ئەرەپچە دۇئالارنىڭ مەناسىنى بىلمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئاللاغا يۈزلەنگەن قەلبلىرى، ئەلۋەتتە، ھىس قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى موشۇ دۇئالار ئارقىلىق ئاللاغا ئىلتىجا قىلىۋاتقانلىقىنى، ئاللاغا بىۋاستە خىتاپ قىلىۋاتقانلىقىنى ھىس قىلاتتى. ئۇلار بۇ لەھزىلەردە ئىنسانلىقنىڭ پەخرى بولغان پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ نامازنى ئوقۇغان يەرلىرىدە ناماز ئوقۇشقا، ئۇنىڭ تۇرغان يەرلىرىدە تۇرۇشقا، ئۇنىڭ ئوقۇغان دۇئالىرىنى ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئىنتايىن بەختلىك ھىس قىلماقتا ۋە ھاۋانىڭ 40 دەرىجە ئىسسىقىدا ئەرەپات تېغىدا تارتقان جاپالىرىدىن لەززەت ئالماقتا ئىدى.

ئىسلام دىنىدا قۇدرىتى يەتكەن مۇسۇلمانغا بۇيرۇلغان ھەج تاۋاپ قىلىش بولسا ئەڭ ئەھمىيەتلىك ئىبادەتتۇر. ئاللا ئۈچۈن خالىس ھەج قىلىپ، ھەججى مەقبۇل بولغان كىشى ئانىدىن تۇغۇلغان بوۋاقتەك پۈتۈن گۇنالاردىن پاكلىنىدۇ. ھەج ئاللانىڭ نەزىرىدە ھەممە مىللەت، مەيلى ئۇ باي بولسۇن، گاداي بولسۇن ھەممىسى ئوخشاش باراۋەر ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدىغان ئەمەلىي پائالىيەتتۇر. شۇڭا بۇ پائالىيەت جەريانىدا بىر مىللەتنى يەنە بىر مىللەتتىن، بايىنى گادايدىن ئايرىغىلى بولمايدۇ. ئۇلار ھەممىسى ئاللانىڭ ئالدىدا شۇنداق ئوخشاش بەندىلەردۇر.

بەزى كىشىلەر مۇنداق دەپ سورىشىدۇ: ئاللا نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمانلارنى مەككىگە بېرىپ، ھەج قىلىشقا بۇيرىغان؟ ئاللا ھېمىشەم بىز بىلەن بىللە بولىدۇ، قانداقلا يەردە بولمىسۇن قىلىنغان ئىبادەتلەرنى مەقبۇل قىلىدۇ. ئاللا بىزنىڭ قىلغان ياخشى-يامان ئىشلىرىمىزنى بىلىپ تۇرىدۇ. شۇنداق ئىكەن ئادەملەر جاپا چېكىپ مەككىگە بارمىسا بولمامدۇ؟ بۇ سوئالغا بىزنىڭ جاۋابىمىز مۇنداق: ھەق راست، ئاللا بىزگە ئەڭ يېقىن، ھەتتا ئۇ بىزنىڭ قان تومۇرلىرىمىزدىنمۇ يېقىن. ئامما بىز تۇرمۇش تەلۋىي سەۋەبىدىن ئاللادىن ئۆزىمىز ئۇزاقلىشىپ، باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالىمىز. ئاللا ھېمىشەم بىزلەرگە نەزەر سېلىپ تۇرسىمۇ، بىزلەر گاھىدا ئاللانى ئۇنتۇپ كېتىمىز. گاھىدا دۇنيا قوغلىشىپ، ئاللانىڭ ھوكمىگە قۇلاق سالمايمىز. شۇڭلاشقا، ئىسسىق ئۆيۈمىزدىن، پەرزەنتلەردىن، يۇرتتىن ئايرىلىپ، يەككە-يېگانە بولۇپ، ئاللا تەرەپكە ھىجرەت قىلىشقا مۇھتاج بولىمىز. ھەتتا بۇ ھىجرەتنى ئەمەلىيەتتە كورستىش ئۈچۈن مەككىگە بارغاندىن كېيىنمۇ ھەج پائالىيىتىنى ئىككى پۈتىمىز بىلەن مېڭىپ ژۈرۈپ ئادا قىلىمىز. مانا بۇ ئۆزىمىزنى، نەپسىمىزنى، پىكىر-خىيال، ژۈرۈش-تۇرۇشىمىزنى تۈزەپ، دۇنيالىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن قول ئۈزۈپ، بىر ئاللاغا يۈزلەنگەنلىكنىڭ ئەمەلىي ئىسپاتىدۇر. ئەراپات ئەرەپچە سوز بولۇپ، ئۇنىڭ مەناسى «تونۇشۇش» دېگەنلىكتۇر. يەنى ئاللا بىلەن دەقەمتە تۇرۇپ تونۇشۇش، ئاللانىڭ رەھمەت ۋە مەغپىرەتلىرىگە ئېرىشىش ۋە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمانلار بىلەن ئارا تونۇشۇش، ياخشى پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىش دېمەكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەڭ ياخشى كۈن ئەرەپات كۈنىدۇر. چۈنكى بۇ كۈندە زېمىن ئەھلى ئاسمان ئەھلى بىلەن تونۇشىدۇ» دېگەن. دېمەك، ئەرەپات ھەر تەرەپتىن تونۇشۇش بولۇپ، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭدۇر.

بەزى كىشىلەر: ھاجىلار نېمە ئۈچۈن تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىشنى مەنئىي قىلىدۇ ۋە ئىككى پارچە رەختنى يوگىنىپ ئۆزلىرىنى قىينايدۇ؟ دەپ سورىشىدۇ. ئۇنىڭغا مۇنداق دەپ جاۋاپ بېرىمىز: ئىنسان دۇنياغا كىيىمسىز تۇغۇلىدۇ ۋە ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئاخىرەتكە ئىككى پارچە رەختنى يوگىنىپ كېتىدۇ. ئەرەپاتتا ھاجىلارنىڭ ئىككى پارچە رەختكە قىلغان چىقىم ئۇمە — بولمامدۇ؟ بۇ سوئالغا مۇنداق جاۋاپ بېرىمىز: بىر قانچە مىڭ كىلومېتر ئۇزاق جايلاردىن ئاللا ئۈچۈن ھەرەمگە كەلگەن ھاجىلارنىڭ ھەجىسىنىڭ كامىل بولۇشى ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىشى كېرەك. قۇربانلىق قىلىش بولسا ھەقىقەتتە نەپسىنىڭ ھەۋەسلىرىنى، دۇنيانىڭ تاتلىق مېھرىنى ئاللا ئۈچۈن قۇربان قىلغانلىقتۇر. بۇنىڭ بىلەن ھاجى ئاللا ئۈچۈن ئۆزىنى، مال-دۇنياسىنى پىدا قىلغان بولىدۇ. شۇڭا ھەج قىلغان كىشى ئەگەر ھەججى مەقبۇل بولسا، گۇناھلاردىن ئۈزۈل-كېسىل پاك بولىدۇ.

بەزىلەر نېمە ئۈچۈن ھاجىلار كەبىنى ئايلىنىپ تاۋاپ قىلىدۇ؟ — دەپ سورىشىدۇ. راست، كەبە ئاللا ئەمەس، ئامما سىز ياخشى كورگەن مەھبۇبىڭىزنى قۇرۇق سوز بىلەنلا ياخشى كورۇشنى كوپايە دەپ ئويلىمايسىز، بەلكى ئۇنىڭغا بولغان ئىشىق-سويگۈڭىزنى ھەم سوز، ھەم ھەركەت-پائالىيەتلەر بىلەن ئەمەلىيەتتە كورستىشنى خالايسىز. ئىنسان ئاللاغا ئەقلى ۋە قەلبى بىلەن مۇھەببەت ئىخلاسىنى نامايان قىلغانلىقتىن تاشقىرى ئەمەلىي ھەركىتى بىلەن ئاللانىڭ چاقىرىقىغا قۇلاق سېلىپ، ئىككى ئايىغى بىلەن ئاللا مۇقەددەس قىلىپ بەلگۈلىگەن كەبىگە بېرىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىشى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئاللاغا بولغان ئىخلاس ۋە مۇھەببىتىنى ئەمەلىيەتتە كورستىدۇ. كەبە بولسا بىز ژۇقۇرىدا ئېيتقاندەك خۇدا ئەمەس، ئۇ پەقەت تاشتىن قۇرۇلغان ئۆي، ئامما ئاللا بىزنى ئەشۇ كەبىگە قاراپ ناماز ئوقۇشۇڭلار ۋە ئۇ كەبىنى ئايلىنىپ، ماڭا مۇھەببەت، سويۈشمەنچىلىك ئىزھار قىلساڭلار، ماڭا بىۋاستە يېتىدۇ، دەپ ئەمىر قىلغاشقا، بىز كەبىگە قاراپ ناماز ئوقۇيمىز ۋە ئۇنى ئايلىنىمىز.

بەزىلەر: نېمە ئۈچۈن ھاجىلار شەيتانغا تاش ئاتىدۇ؟ — دەپ سورىشىدۇ. ئۇنىڭغا بىزنىڭ جاۋابىمىز مۇنداق: ۋەتەن ئۈچۈن قۇربان بولغانلارنىڭ قەبرىگە گۈل قويۇپ، ھەيكەللىرىگە ئېھتىرام بىلدۈرىمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇ ھەيكەللەر قۇربان بولغانلارنىڭ ئۆزى ئەمەسقۇ! ياق، ئۇلار پەقەت نىشانە قىلىنغان ھەيكەللەرگە گۈل قويۇش ئارقىلىق ئۇلارغا ھورمەت بىلدۈرىمىز. شەيتانغا ھاجىلارنىڭ تاش ئېتىشلىرىمۇ شەيتان ئۈچۈن نىشانە قىلىنغان جايغا تاش ئېتىپ، غەزەپلىنىش ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ دۈشمىنى بولغان شەيتانغا لەنەت ئېيتىشتىن ئىبارەتتۇر.

ئەندى ھاجىلارنىڭ ھەجرۇلئەسۋەد-قارا تاشنى سويۈپ تاۋاپ قىلىشىغا كەلسەك، ئۇ قارا تاش كەبىنىڭ بىنا قىلىنىشىدا بار بولغان قەدىمى مۇبارەك تاش بولغانلىقتىن ئۇنى ھورمەت يۈزىسىدىن سويىدۇ. بۇ ئۇ تاشنى ئۇلۇغلاپ ئۇنىڭغا چوقۇنغانلىقتىن ئەمەس، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتى بولغانلىقتىن سويۈشتۇر. ئومەر رەزىيەللائەنھۇ ھەجرۇلئەسۋەدنى سويۈپ تۇرۇپ، مۇنداق دېگەن ئىكەن: «سەن بولساڭ بىر تاش، سەن پايدا ياكى زىيان يەتكۈزەلمەيسەن. پەقەت سېنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سويگەنلىكى ئۈچۈنلا سويۈۋاتىمەن». دېمەك، كەبىنى ئايلىنىش، قۇربانلىق قىلىش، شەيتانغا تاش ئېتىش ۋە ئەرەپاتتا تۇرۇش قاتارلىقلار پەقەت ئاللاغا ئىبادەت قىلىشتا نىشانە سۈپىتى بىلەن قىلىنىدىغان پائالىيەتلەردۇر. ئەمەلىيەتتە كەبە ياكى قارا تاش ئۇلۇغلانمايدۇ، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىگىسى بولغان ياراتقان ئاللا ئۇلۇغلىنىدۇ. كىمكى كەبىنى ياكى قارا تاشنىلا ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدىكەن، ئۇ ئىماندىن چىقىپ كېتىدۇ.

بەزىلەر: ھاجىلارنىڭ شەيتانغا يەتتە تاش ئېتىشىغا ۋە كەبىنى يەتتە قېتىم ئايلىنىشىغا ھەجەپلىنىپ، بۇنىڭ ھېكمىتى نېمىدە؟ دەپ سورىشىدۇ. ئۇ يەتتە كامالەتنىڭ بەلگۈسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئاننىڭ قوسىقىدىكى بوۋاقمۇ يەتتە ھەپتىدىن كېيىنلا رەسمىي ئادەم شەكلىگە كىرىدۇ.

بەزىلەر: كەبە قاچان بىنا بولغانلىقىنى سورىشىدۇ. كەبە ئەڭ دەسلەپكى ئىبادەت ئويى بولۇپ، ئۇنى ئادەم ئەلەيھىسسالام جەبرائىل پەرىشتەنىڭ كورسەتمىسى بويىچە مەككىدىكى ھازىرقى ئورنىغا بىنا قىلغان. قارا تاش شۇ ۋاقىتتا كەبىنىڭ بىر بىقىنىغا قويۇلغان. كېيىن نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە ئالەمنى توپان سۈيى باسقاندا، كەبە سۇغا غەرىق بولغان، بىراق قارا تاشنى (ھەجرۇلئەسۋەدنى) ئاللا پەرىشتەلەرگە بۇيرۇپ، ئەبۇقەيس تېغىدا ساقلىغان. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغىچە بولغان پەيغەمبەرلەر كەبىنىڭ ئورنىنى تاۋاپ قىلاتتى. كېيىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ئوغلى ئىسمائىل بىلەن كەبىنى يېڭىدىن بىنا قىلغاندا، جەبرائىل پەرىشتە قارا تاشنى كەبىدىكى ئورنىغا قايتۇرۇپ ئەكېلىپ قويغان. شۇنىڭدىن بېرى كەبە ۋە قارا تاش شۇ ئورنىدا تۇرۇپ كەلمەكتە.

مۇھەممەت يۈسۈپ.
ئىشكتە شەھرى.

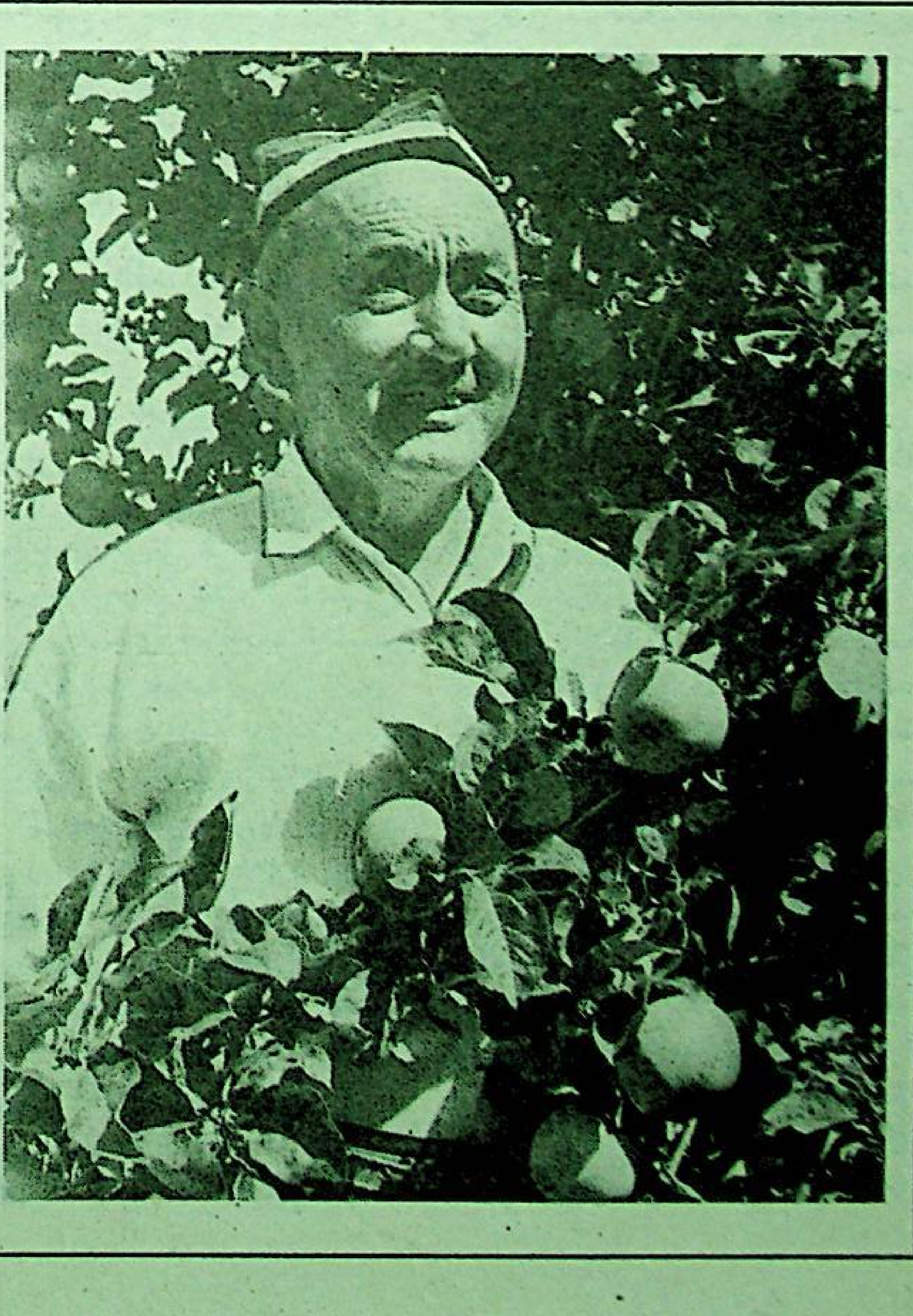

سۈرەتلەردە: 1 — باغۋەن تۇرغان زەينىدىنوۋ.
2 — ئايپىسى رىزۋانگۈل قىزلىرى بىلەن بىللە باغدىن راھەتلەنمەكتە.

سۈرەتلەرنى رۇستەم يۈسۈپوۋ تارتقان.

باغ ئوستۇرۇشتە كوپ تەجرىبىگە ئىگە ت. زەينىدىنوۋ بىر يېرىم گېكتارنى ئىگەللىگەن بېغىدا ھەر ژىلى مېۋىلەردىن مول ھوسۇل ئالماقتا. بىيىل باھاردا ئۇ 500 تۈپ تۈرلۈك مېۋە كوچىتىنى ئولتارغۇزدى. ئالمىدىن بۇلتۇرقىغا قارىغاندا ئىككى ھەسسە كوپ ھوسۇل ئالدى.

تەھرىراتتىن: يېقىندا ئاۋستىرالىيەدىكى ۋەتەنداشىمىز «ئاۋستىرالىيە - تۈركىستان» جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئەخمەت ئىگەمبەردى تەھرىراتىمىزغا چەت ئەلدە نەشىر قىلىنغان بىر ماقالىنى ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە بولۇپمۇ، چەت ئەلدە ختاي تىلىدا چىقىدىغان «دۇنياخەۋەرلىرى» گېزىتىنىڭ مۇخبىرى ۋە تەھرىرى ۋاڭ خەيتاۋنىڭ خالىس مەيداندا تۇرۇپ يازغان «ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ «مىللىي مۇستەقىللىق» شاۋقۇنى ختاي كوممۇنىستلىرىنى ۋەھىمىگە سالماقتا» ناملىق ماقالىسى ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەر ۋە قىممەتلىكتۇر.
تۆۋەندە، مەزكۇر ماقالىنى ئىختىسار... تەرجىمىسى ... ئوقۇرمەنلەرگە سۇنىمىز.

(گېزىتىمىزنىڭ خەۋىرى) بۇ يىل 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ 5 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىغىچە شىنجاڭنىڭ 15 شەھەر، ناھىيەلىرىدە ھەر خىل دەرىجىدە چوڭ - كىچىك بولۇپ، 45 قېتىم قوزغىلاڭ بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا 65 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم قاتناشقان. ئامما كوممۇنىست ختاي ھۆكۈمىتى كۈچلۈك ھەربىي قىسىملارنى ئەۋەتىپ، قانلىق باستۇرۇش نەتىجىسىدە قوزغىلاڭچىلاردىن مىڭلىغان ئادەم ھالاك بولغان.

ختاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ دۆلەت كېڭىشى ھوزۇرىدىكى ئىشخانىسى تەرىپىدىن نەشىر قىلىنغان «ۋەزىيەت» ناملىق ئەخبارات ۋاستىسىغا قارىغاندا، بىيىل 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنلىرىگىچە شىنجاڭ - ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا 45 قېتىم ھەر خىل دەرىجىدىكى «قالايمىقانچىلىقلار» يۈز بېرىپ، 65 مىڭ ئادەم ئىشتىراك قىلغانلىقى» خەۋەر قىلىنىدۇ.

يەنە، شىنجاڭ - ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ 25 - ماي كۈنىدىكى دوكلادىدا تۆۋەندىكىچە ئېلان قىلىنغان:

بىيىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن بۇيان 30 نەچچە ھۆكۈمەت، پارتىيە، ھەربىي ۋە ساقچى ئورۇنلىرى «مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ» ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، نەتىجىدە 12 قاتناش ئورنى، 40 تىن ئوشۇق دۆلەت قارمىقىدىكى بىنالار زەربىگە ئۇچراپ، ۋەيران بولغان...

شىنجاڭ - ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايون شتابىنىڭ، شۇنداقلا ئەنجۇ ھەربىي رايونلۇق شتابىنىڭ 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى بېيجىڭدىكى دۆلەت كېڭەشكە، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا يوللىغان دوكلادىدا: «5 - ئايدىن بېرى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا 17 قېتىم قۇراللىق قوزغىلاڭ بولدى ۋە دۆلەت بىنالىرىدا جامائەتچىلىك ئورۇنلاردا 48 قېتىم پارتلاتىشلار يۈز بەردى. «بۆزغۇنچىلار» ھەر خىل پارتلىتىش ۋاسىتىلىرىنى قوللىنىپ، ئۇرغۇتۇلغان ئىمارەت ۋە نىشانەتلەرنى ۋەيران قىلغان. شۇنىڭ نەتىجىسىدە 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن بۇيان پارتىيە ئورگانلىرىنىڭ كادىرلىرى، ھەربىي ۋە ساقچى خادىملىرىدىن 430 ئادەم ھالاك بولغان. «سېپاراتچىلاردىن» ۋە ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەردىن 670 ئادەم ھالاك بولغان ۋە قاتتىق يارىدار بولغان...» دەپ بايان قىلىنىدۇ.

بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭنىڭ كېلىپ چىقىشىغا يەنە شۇ يەرلەردىكى كوممۇنىستىك ھۆكۈمەتنىڭ ئادالەتسىزلىكى سەۋەب بولغان. شۇڭلاشقا يەرلىك خەلق - ئۇيغۇرلار ختاي كادىرلىرىنىڭ شىنجاڭنىڭ مۇھىم ئىدارە - جەمئىيەت

ئورۇنلىرىنى ئىگەللىۋېلىپ، مىللىي كادىرلار ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىنىشىغا قەتئىي قارشى تۇرۇپ، ختايلارنىڭ شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىشىنى ۋە شىنجاڭدا ئۆزلىرى مۇستەقىل دۆلەت بولۇشنى تەلەپ قىلغان ۋە شۇ ئاساستا ھەرىكەت قىلغان.

قوزغىلاڭ كۈنلىرىدە گېزىتىمىزنىڭ مەخسۇس مۇخبىرلىرى - ۋېن جاباۋ لىۋ جىڭ سۇڭ، چىن جىيەنىڭ، كەيفۇلىن قاتارلىق يولداشلار قوزغىلاڭ بولغان جايغا بېرىپ، كوممۇنىستىك ختاي ھۆكۈمىتىنىڭ «قوزغىلاڭچىلارنى» قايسى يوسۇندا باستۇرغانلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كەلگەن ئەھۋالى ھەققىدە تۆۋەندىكىچە بايان قىلىدۇ:

5 - ئاينىڭ 11 - كۈنى غۇلجا شەھىرىدە يۈز بەرگەن قۇراللىق توقۇنۇشتا، قوزغىلاڭچىلار ئاۋۋال پۇختا تەييارلىق كۆرۈپ، شۇ يەردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا بېسىپ كىرگەن، ئاندىن شۇ يەردىكى ساقچى ۋە ھەربىي ئورۇنلارغا ھۇجۇم باشلىغان. توقۇنۇشنى باستۇرۇشقا چىققان قۇراللىق ساقچى ۋە ھەربىيلەر بىلەن قاتتىق توقۇنۇشتا 250 دەك ختاي ساقچى، ھەربىيلىرى ھالاك ۋە يارىدار بولغان بولسا، «مىللىي سېپاراتىستلاردىن» 700 دىن ئوشۇق ئادەم قولغا ئېلىنىدى، شۇنداقلا 800 دانە مىلتىق، 50 مىڭ دانە ئوق - دورا، 500 كىلوگرامدىن ئوشۇق پارتلىتىش ۋاسىتىلىرى، 200 دانە مىنا، 4 زەمبىرەك تارتىپ ئېلىنىدى.

5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى بورتالادا 600 ئادەم قۇراللىنىپ، شۇ يەردىكى ھەربىيلەرگە ۋە ساقچىلارغا قارشى كۆتۈرۈلگەن. قارشىلىق قىلىش جەريانىدا قوزغىلاڭچىلار ھۆكۈمەتنىڭ 20 دىن ئوشۇق ئاپتوماشىنىسىغا ئوت قويۇۋەتكەن. ئامما، قۇراللىق ساقچىلار بىلەن ھەربىيلەرنىڭ جەھەتتىن كۈچلۈكلىكىنى تەشكىل قىلغانلىقتىن، شۇنداقلا زامانىۋىي قۇراللار بىلەن قۇراللانغانلىقتىن قوزغىلاڭچىلار يېڭىلىپ قالدى ۋە 70 تىن ئوشۇق ئادەم ھالاك بولدى.

5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاقسۇ، تولى، كۈيتۈڭ قاتارلىق جايلاردا ھەممىسى بولۇپ 2600 گە يېقىن قۇراللىق قوزغىلاڭچىلار يەرلىك پارتىيە - مەمۇرىي ئورۇنلىرىغا، ساقچى ئىدارىلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ كىرگەن. ئۇلارغا تاقابىل كېلەلمىگەن ساقچى، ھەربىيلەر قوزغىلاڭچىلارنى تانكىلار بىلەن باسقان. نەتىجىدە قوزغىلاڭچىلاردىن 180 ئادەم قۇربان ۋە يارىدار بولغان. ختاي ھەربىي، ساقچىلىرى تەرىپىدىن 31 ئادەم ئۆلۈپ، 60 دىن ئوشۇق ئادەم قاتتىق يارىدار بولغان.

5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاتۇش شەھىرىدە 300 دىن ئوشۇق ئادەم يەرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىنى قورشاپ ئالغان ۋە بىنالارنىڭ ئۈستىگە زەمبىرەك ئورنىتىپ، قۇراللىق ساقچىلار بىلەن ئون سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت جەڭ قىلغان. ھەربىي قىسىملار بىلەن ساقچىلار قوزغىلاڭچىلارغا تاقابىل كېلەلمەي، تانك ۋە ۋېرتولىيوتلارنى ئىشقا سېلىپ، قوزغىلاڭچىلارنى قورشاۋ ئاستىغا ئالغان. كەچقۇرۇنلۇغى ساقچىلار قوزغىلاڭچىلارنى تەسلىم بولۇشقا چاقىرغان. قوزغىلاڭچىلار ئۇلارغا بوي سۇنۇش بۇياقتا تۇرسۇن، تېخىمۇ شىددەتلىك جەڭ قىلغان. ئامما كوممۇنىست ختاي ھۆكۈمىتىنىڭ زوراۋان قۇراللىق كۈچلىرى قوزغىلاڭچىلارنى يېڭىپ، قۇراللىرىنى تارتىپ ئالغاندىن كېيىن قوزغىلاڭغا قاتناشقان ياكى ئارىلىشىپ قالغان ئادەملەرنىڭ كۆپچىلىكىنى قولغا ئالغان. بۇ قېتىمقى كۆتۈرىلىشكە قاتناشقانلاردىن 80 دىن ئوشۇق ئادەمنى قەتل قىلغان.

شىنجاڭدا بۇ قېتىم يۈز بەرگەن قوزغىلاڭ كوممۇنىستىك ختاي ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن بېرى كۆلەم جەھەتتىن ئەڭ چوڭ، خەلقنىڭ غەزەپ - نەپرىتى ئەڭ جۇشقۇن، تەلۋىي ئەڭ كەسكىن كۆتۈرىلىشتۇر. يەرلىك خەلقنىڭ بۇ غەزەپ - نەپرىتىنىڭ ئەلۋەتتە، چوڭقۇر تارىخىي يىلتىزى بار. كوممۇنىستىك ختاي ھۆكۈمىتى بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ئۆزلىرىدىن كۆرمەي، ئەكسىچە، ئۇنى چەت ئەلدىكى «شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئىنقىلاپ بىرلىك سېپىنىڭ قۇتۇرتىشى» دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، كوممۇنىستىك ختاي ھۆكۈمەت باشلىقلىرى قازاقىستاننى زىيارەت قىلىپ بارغىنىدا، قازاقىستان ھۆكۈمىتىنىڭ «قازاقىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنى قوللىماسلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ بۇ يولدىكى پائالىيىتىنى چەكلىشىنى تەلەپ قىلغان». ھالبۇكى، مۇستەقىللىقنى تەلەپ قىلىش ئۇيغۇرلاردا بۈگۈنكى كۈندىلا پەيدا بولغان ئەمەس. بەلكى ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىختىن بېرى ئۆز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ كەلگەن، بولۇپمۇ، موشۇ ئەسىرنىڭ 30 - 40 - يىللىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنقىلاۋى ھەرىكىتى ناھايىتى ئەۋج ئېلىپ، ۋۇقۇرى بالداققا كۆتۈرۈلگەن. تا كېيىنكى يىللارغىچە بېسىلىپ قالغان ئەمەس. كېيىنكى يىللار كوممۇنىستلارنىڭ چېكارا رايونلىرىدىكى مىللەتلەرگە قاردىتا ۋۇرگۈزگەن خاتا ئىدېئولوگىيە سىياسىتى ئۇيغۇرلارنىڭلا ئەمەس، باشقا مىللەتلەرنىڭمۇ نارازىلىقىنى قوزغاپ، مىللىي مۇستەقىللىق تەلەپ قىلىش ئىش ھەرىكىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، تىبەت مەسىلىسىمۇ جۇڭگونىڭ پارچىلىنىپ كېتىشىگە خوۋۇپ تۇغدۇرماقتا. شۇڭا ھازىرقى ۋاقىتتا ختايدىكى، ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقنى تەلەپ قىلىش شاۋقۇنى ختاي كوممۇنىستلىرىنى ۋەھىمىگە سالماقتا.

شۇنى ھەم ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، 1980 - يىلى كوممۇنىستىك ختاي ھۆكۈمىتىگە خۇياۋباڭ دۆلەت رەئىسى ۋە كومپارتىيەنىڭ بىرىنچى كاتىۋى بولۇپ تۇرغان دەسلەپكى يىللىرى شىنجاڭ مەسىلىسىگە قارىتا 6 ماددىلىق سىياسىي پروگراممىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. ئۇنىڭدا شىنجاڭدا چوڭ خەنسۇچىلىقنى يوقىتىپ، شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى - قارىمۇ - قارشىلىقنى ئۆزگىتىپ، مىللەتلەرگە ئۆزىنى - ئۆزى باشقۇرىدىغان كەڭ ھوقۇق بېرىش تەكىتلەنگەن. ئەپسۇس، ئارىدا بىر يىل ئۆتمەي، خۇياۋباڭنىڭ تۈزۈپ چىققان ئالتە چوڭ سىياسىتى قۇرۇق قەغەزگە ئايلىنىپ قالدى خالاس. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، خۇياۋباڭنىڭ ئۆزىمۇ كوممۇنىستلارنىڭ قاتتىق تەنقىت - تەقىپىگە ئۇچراپ، خاپىچىلىقتىن ئۆلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلىنى كېيىنكى كوممۇنىست ختاي ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى خۇياۋباڭنىڭ تەشەببۇس قىلغان سىياسىتى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئورنىغا بۈگۈنكى قەدەر «قانلىق باستۇرۇش» بىلەن ھەل قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

شىنجاڭنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتى ئۇزاق ۋە مۇرەككەپ تارىخىي، مەدەنىيەت، ئىرقىي - نەسىل ۋە دىنىي ئاساسلارغا ئىگە. ئەگەر تارىخىي ھەقىقەتلەرگە ۋىجدانەن قارايدىغان بولساق، شىنجاڭ ئەسلى مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ دەۋرىدە «شىنجاڭ» (يېڭى چېگارا) دەپ ئاتىلىپ، جۇڭگونىڭ تېررىتورىيەسىگە كىرگۈزۈلگەن. شىنجاڭ قەدىمىي زاماندا خەنسۇ تارىخىدا «شىيۈي» (غەربىي دىيار) دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ زامانلاردا جۇڭگونىڭ ياۋروپا - ئازىيە تەرەپلەرگە ئۆتىدىغان سودا كارۋان

يولى بولۇپ، «ئىپەك يولى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. جۇڭگو تارىخىدا خەن، تاڭ ۋە يۈەن (چىڭگىزخان دەۋرى) خاندانلىقلارنىڭ ئەڭ رىۋاجلانغان دەۋرلىرىدە بۇ يەرلەردە ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، بوز يەر ئاچقۇزۇپ، ختاي ئەمەلدارلىرى قىسقا بىر مەزگىل ھۆكۈمرانلىق قىلغانلىقتىن باشقا ختاينىڭ ھېچ قانداق پادىشالىغى بۇ بىپايان زېمىننى ئۆز ھۆكۈمرانلىق ئىلكىگە ئالالىغان ئەمەس. تا مەنچىڭ خاندانلىغىنىڭ چەنلۇڭ خان دەۋرىگە كەلگەندە، جۇڭغار ۋە غوجىلار قالايمىقانچىلىقىنى بېسىش باناسى بىلەن مەزكۇر «غەربىي يۇرتنى» زور ئەسكىرىي كۈچ بىلەن بېسىۋېلىپ، زوراۋانلىق بىلەن جۇڭگو تېررىتورىيەسىگە قوشۇپ ئالغان. تېخى 1877 - يىللار

كى، شىنجاڭنىڭ ئەسلى تۇرغۇنلىرىدىن بولغان ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مۇسۇلمانلار مىللەتلىرى ختايلار بىلەن تارىخ، مەدەنىيەت، دىنىي ئۇرپە - ئادەت ۋە مىللىي ئۇرپى - ئادەت جەھەتتىن يەتتە قېتىم قايناتسا شورۋىسى قوشۇلۇپ كېتىشى قىيىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە تارىخىي ئۆچمەنلىكى تېخى مەۋجۇت. شۇنىڭ ئۈچۈن قەدىمىي زاماندىن تارتىپ يەرلىك خەلقلەرنىڭ باسقۇنچى - ھۆكۈمرانلارغا ھېچ ۋاقىت بوي سۇنماستىن، ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان قوزغىلاڭ - كۈرەشلىرى تا يېقىنقى زامانغىچە توختىغان ئەمەس، بەزىلىرىنى ۋۇجۇتقا چىقارغان بولسىمۇ، شۇ دەۋردىكى زوراۋانلار تەرىپىدىن بەربات قىلىنغان. مەسىلەن، ئېيتايلۇق: 1933 -

باشقا نەشرلەردىن

ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ شاۋقۇنى ختاي كوممۇنىست

«شىنجاڭ» (يېڭى چېگارا) دەپ جۇڭگونىڭ بىر مەمۇرىي ئۆلكىسىگە ئايلىنىپ قالغان. جۇڭگونىڭ كونا تارىخىي ھۆججەتلىرىدە قەيت قىلىنغان بۇ تارىخىي ھەقىقەتلەرگە كۆز يۇمۇشقا بولمايدۇ.

شىنجاڭ كۆپ مىللەتلىك رايون بولۇپ، ئومۇمەن 16 مىلليون نوپۇسقا ئىگە. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەسلى زېمىن ئىگىسى بولغان ئۇيغۇرلار كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. (قەدىمىي زامانلاردا ئۇيغۇرلار ختاي تارىخىي يازمىلىرىدا «خويخە»، «ئۇخۇ» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن) شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار ئومۇمىي ئاھالى سانىنىڭ 47,5 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا بۇ يەردە مۇسۇلمان دىنىغا ئىشىنىدىغان - قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاجىك، تاتار قاتارلىق مىللەتلەرمۇ ياشايدۇ، باشقا دىندىكى موڭغۇل، ئورۇس ۋە مانجۇر قاتارلىق مىللەتلەرمۇ ئىستىقامەت قىلىدۇ. يۇقىرىدا نامى ئاتالغان ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز مىللەتلىرى تۈركىي خەلقلەر تەركىبىگە كىرىپ، تىلى بىر، دىنى بىر قېرىنداش «تۈرك خەلقلىرى»دۇر. (تۈركىي خەلقلەر دېمەكچى - ت) شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئەسلى زېمىن ئىگىلىرى بۇ يەردە تۇتاش بىر قۇدرەتلىك «تۈركىستان» يەنى مۇستەقىل «شەرقىي تۈركىستان» مەملىكىتىنى قۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ ھەم بۇ يولدا كۈرەش قىلىپ كەلگەن. خەنسۇلار ھازىر شىنجاڭدا ئىككىنچى چوڭ مىللەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 37,5 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئامما ختايلار شىنجاڭنىڭ ئەسلى تۇرغۇنى ئەمەس. كوممۇنىستىك ختاي ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن شىنجاڭغا كونا زامانىدىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئىچكىرى ختايدىن تەشكىللىك ۋە پىلانلىق ھالدا كۆيلەپ كۆچمەنلەرنى ئېلىپ چىقىشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ قاتارىدا شىنجاڭ بىكىتۇۋەن يەنى ئىشلەپ چىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيەسى ۋە «چېگاراغا ياردەم بېرىش» نامى بىلەن چىققان ياشلار ھەم ياش زىيالىلار، ھەتتا بىر قىسىم مەھبۇسلارمۇ بار. دېمەك، كوممۇنىستلار شۇ ئارقىلىق قەدىمىي زامان ھۆكۈمرانلىرىنىڭ تۇتقان يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ، شىنجاڭدا «بوز يەر ئېچىپ شەھەر قۇرۇش»، تۈزۈمىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەكتە. ھالبۇ-

يىلى قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلغان ئىدى. ئامما ئۇزاق ئۆتمەي، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن يوقىتىلدى. 1945 - يىلى بولسا، ئىلى تەۋەسىدە ئۇيغۇرلار باشلىغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى غالىبىيەت قازىنىپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلدى. مەزكۇر دۆلەت 1949 - يىلى ختاي كوممۇنىستلىرى شىنجاڭغا بېسىپ كىرگەنگە قەدەر ھۆكۈم سۈرۈپ كەلدى. 1949 - يىلى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بەش نەپەر رەھبىرى بېيجىڭدىكى ختاي كوممۇنىستىك ھۆكۈمىتى بىلەن كېلىشىم - سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىنغا كېتىپ بارغان سەپىرىدە تۇيۇقسىز ئايروپىلان ھالاكىتىگە ئۇچرىغان بولۇپ، پاجىئەلىك ۋاپات بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىلىدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قازاغا ئۇچرىدى...

ئۇيغۇرلارنىڭ يەنە بىر لىدىرى - ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىنمۇ شۇ يىللىرى تۈركىيەدىن سىياسىي پانا ئىزدەپ، ئۇزاق يىللار تۈركىيەدە تۇرۇپ قالدى. ئامما ئۇ ئادەم شۇ يەردىمۇ توختىماستىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىيەت يولىدا ۋەتەن داۋاسىنى قىلىپ يۈردى. ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىننىڭ ئېلىپ بارغان ۋەتەن داۋاسى دالاي لامىنىڭ تىبەتنىڭ مۇستەقىللىغى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەرىكىتى بىلەن ئوخشاش ۋە ھەمنەپەس. ئامما، ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىن ئۆتكەن يىلى ستامبۇل شەھىرىدە ئۇزاق ئاغرىقتىن كېيىن ۋاپات بولدى.

1962 - يىلى ختاي كوممۇنىستىك ھۆكۈمىتىنىڭ يۈرگۈزۈۋاتقان خاتا ئىقتىسادىي سىياسىتىنىڭ ئاقىۋىتىدىن كېلىپ چىققان ئاچارچىلىق ئاپىتى ۋە سىياسىي ئېزىشكە چىدىمىغان 80 مىڭدىن ئوشۇق ئۇيغۇر، قازاقلار كوممۇنىستىك ھۆكۈمەتكە نارازى بولۇپ، خوشنا ئەللەرگە پانا ئىزدەپ، كۆچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. 1962 - يىلىدىكى موشۇ ۋاقىئەگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ماي ۋاقىئەسىدە يەرلىك كوممۇنىستىك ھۆكۈمەت مىڭلىغان نامايىشچىلارنى ئوققا تۇتقان. 1990 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئاقتۇ ناھىيەسىگە قاراشلىق «بارىن ۋاقىئەسى» پۈتكۈل دۇنيا ئەھلىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇ قېتىمقى قانلىق پاجىئەدە قانچە ئادەم

ئۆلكەنىلىكى توغرىلىق تا بۈگۈنگىچە ئېنىق مەلۇمات يوق. بىر ئۇيغۇر تۇرغۇنىنىڭ مەلۇم بىر چەت ئەل ساياھەتچىسىگە ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا، ئاۋاقمە بولغان مەزكۇر يېزىدا بىرمۇ ئەر كىشى قالمىغان.

ھازىرقى ۋاقىتتا جۇڭگودا مىللىي مۇستەقىللىقنى تەلەپ قىلىش ھەرىكىتى بارغانسېرى كۈچەيمەكتە. تىبەتنىڭ كۆپلىگەن رايونلىرىدا بۇ ھەرىكەت يۈزىسىدىن بولغان قوزغىلاڭلار ئۈزۈلمەي كېلىۋاتىدۇ. ھەتتا مىللىي مۇستەقىللىقنى تەلەپ قىلىش ئاۋازى كېيىنكى يىللىرى ئىچكى موڭغۇلىيەدىمۇ ياڭرىماقتا. كوممۇنىستىك خىتاي دائىرىلىرى بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ئۆزىنىڭ خاتا مىللىي سىياسىتىدىن ئىزدىمەستىن، ئۇنى خە-

كىنچى ئورۇندا (مۇئاۋىن) تۇرىدۇ. مىللىي كادىرلار بىرىنچى ئورۇنغا بەلگۈلەنگەن ھالەتتىمۇ، يەنە ھوقۇق خەنزۇ كادىرلارنىڭ تىزگىنىدە. مىللىي كادىرلار خەنزۇ كادىرلارسىز ھېچ نەرسىنى ھەل قىلالمايدۇ. دېمەك، تا بۈگۈنگە قەدەر كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتى مىللىي كادىرلارنىڭ ئۆز مۇختارىيىتىنى ئۆزلىرى باشقۇرۇپ كېتىشىگە ئىشەنمەيدۇ. مەسىلەن، خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ يادرولۇق ھاكىمىيەت ئورگانى بولغان مەركىزىي سىياسىي بيۇروسىنىڭ تەركىبىدە خىتاي نوپۇسىنىڭ 8 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىن بىرمۇ مىللىي كادىر يوق. بۇنىڭ ھەممىسىگە چەتتىن قارىغان ئادەملەرگە زا-

كوچمەنلىرىنى ئېلىپ چىقىپ، «كوچمەنلەر ئارقىلىق چېگرا رايونلىرىنى تولدۇرۇش» سىياسىتى يەرلىك مىللەتلەرگە «ئۆز ماكانىدا مۇساپىر بولۇپ قېلىش» ياكى كېلەچەكتە ئۆز يەرلىرىدىن پانا قىلغىدەك يەر تاپالماي قېلىشىدەك» ئەندىشە ـ ئەنسىرەشلىرىنى پەيدا قىلماقتا. شۇڭلاشقا، كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ سىياسىتى يەرلىك مىللەتلەر بىلەن خىتايلار ئوتتۇرىسىدا زىددىيەتلەرنى كۈچەيتىپ، ئاقىۋەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ «بۆلۈنۈپ» مۇستەقىل بولۇش ھېسسىياتىنىڭ پەيدا بولۇشىغا ۋە شۇ يولدا ھەرىكەتلىنىشىگە تۈرتكە بولدى. ھازىر خىتاي كوچمەنلىرى كۆپەيگەنسېرى قارشىلىق كۈچىيىپ، مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتى ئۇۋۇج ئالماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە لوبنوردا ئاتوم سىنىقىنى ئۆتكۈزۈپ، تەبىئەتنى بۇلغاش بىلەن ئادەملەرنىڭ بىئەجەل ئۆلۈپ كېتىپ بارغىنى ئۇيغۇرلارنىڭ جېنىغا جاق تەگمەكتە.

ئەڭ ئاخىرقى سەۋەب، دىنىي مەسىلىدۇر. كوممۇنىستلار ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىققاندىن بېرى دىنىي مەمۇرىي ئۇسۇل بىلەن يوقىتىشقا ئۇرۇنۇپ كەلدى. دىنىي زاتلارنى چەت ئەلنىڭ جۇڭگودىكى ئاگېنتى دەپ قاراپ، دىنىي ساھادىكى ئادەملەرنى قاتتىق تەقىپ ئاستىغا ئېلىپ، ئۇلارغا ھەر قاچان رەھىمسىز زەربە بېرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن دىنىي ئاسارە ـ ئەتىقىلەرنى بۇزۇپ، مەسچىتلەرنى كىچىك كارخانىلارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى ياكى تامامەن يېپىۋەتتى. دىنىي ئوقۇشنى ۋە دىنىي ئىبادەتنى چەكلەپ، دىنىي كىتابلارنى كويدۇرۇۋەتتى. مۇنداق ھەددىدىن ئاشقان ئەشەددىيلىك ئەلۋەتتە، مۇسۇلمانلارغا قاتتىق روھىي زەربە بولۇپ، ئۇلارنىڭ كوممۇنىستلارغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى كۈچەيتىشتىن باشقا پايدا بەرمىدى. شۇنى بىلىپ قويۇش كېرەككى، دىن ـ ئۇ مىللەت بىلەن چەمبەرچاس باغلىق نەرسە. ئىسلام دىنى مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىختىن بېرى قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ۋە بىر-بىرىدىن ئاجرىتىپ بولمايدىغان بىر جان، بىر تەن. شۇڭلاشقا دىن ـ ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ «مىللىي مۇستەقىللىق» ھەرىكىتىنىڭ كۈچ مەنبەسىدۇر، دىن ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا كەڭ ۋە قۇدرەتلىك ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە. شۇڭلاشقا بۇ يەردە دىن مەسىلىسى توغرا ھەل قىلىنمىسا، ئاسانلا مىللىي مەسىلىگە، سىياسىي مەسىلىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئەپسۇسكى، خىتاي كوممۇنىستلىرى پات ـ پاتلا دىنىي مەسىلىلەرگە ئۆزىنىڭ سىياسىي كۆچىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. مەسىلەن، يېقىندا تىبەتتە ـ بەنچەن ئىلاھىسىنىڭ كېيىنكى ئىز باسار ئەۋلادىنى سايلاش ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىپ، تىبەت جامائەتچىلىكىنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىدى.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، مىللىي ئاڭ ـ سېزىم، مىللىي ھېس ـ تۇيغۇ يۈكسەلگەن بۈگۈنكى كۈندە كوممۇنىستلارنىڭ كونا سىياسىتى ـ مەسىلەن، بىر تەرەپتىن سىياسىي ئالداش، يەنە بىر تەرەپتىن زوراۋانلىق كۈچ قوللىنىشتەك ئىككى يۈزلۈك سىياسىتى ھېچ قاچان مىللىي مەسىلىنى توغرا ھەل قىلالمايدۇ ۋە ھېچ قاچان ئەسقاتمايدۇ. ئۇلارنى باسقانسېرى مىللىي «بۆلگۈنچىلىك» ھەرىكىتى، مىللىي مۇستەقىللىق تەلىۋى تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولماقتا. مانا بۇ دەل ھازىرقى ۋاقىتتا خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئالدىدا تۇرغان چوڭ سىياسىي بوھراندۇر.

«مىللىي مۇستەقىللىق»
لىرنى ۋە ھەممىگە سالماقتا

لىق ئارا ئېلېمېنتلارنىڭ ئارىلىشىشىدىن بولغان ۋە ئاز ساندىكى «مىللەتچىلەرنىڭ» قۇتۇرتىشىدىن بولغان دەپ قارىماقتا. خۇسۇسەن كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، ئوتتۇرا ئازىيەدىكى مۇسۇلمان ئەللىرى مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن شۇنىڭ تەسىرى بىلەن قوزغالغان ئىش دەپ قارايدۇ. بەلكىم ئۇمۇ راستتۇ. شۇڭا بۇنىڭدىن تەشۋىشلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ پارچىلىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتى بۇ مەسىلىگە جىددىي قاراپ، ھەر قانداق يەردىكى مىللىي مۇستەقىللىككە ئائىت ھەرىكەتنى «قەتئىي ۋە تەلتۆكۈس» باستۇرۇشقا كىرىشمەكتە. ئامما ھەربىي قورال كۈچ قوللىنىشى ھېچ قانداق پايدا بەرمەيۋاتىدۇ. بەلكى، بارغانسېرى مىللىي غەزەپ، ئۆچمەنلىكنى قوزغاپ، مىللىي مۇستەقىللىق سېپىنى كۈچەيتمەكتە ۋە قوزغىلاڭلارنىڭ مۇھىم سەۋەبچىسى بولماقتا.

خوش، جۇڭگونىڭ چېگرا رايونلىرىدىكى «مىللىي بۆلگۈنچىلىك» يەنى «سېپاراتىزىم» ھەرىكىتىنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى ۋە ئۇنىڭ ئۈزۈلمەس ئۇۋۇج ئېلىپ كېتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەب زادى نېمىلەردىن ئىبارەت؟ بىزنىڭچە ئۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبلىرى مۇنۇلار:

بىرىنچىدىن، كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدا ئۆزىنىڭ سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئۈستۈنلىكىگە تايىنىپ، تا مۇشۇ كۈنگىچە ئاللىقاچان خەلقنىڭ ھىمايە، ئىشەنچىسىدىن قېلىپ، شەرمەندە بولغان مىللىي سىياسىتىنى قوللىنىپ كەلمەكتە. تېخى شۇ سىياسىي شارى بويىچە مىللەتلەرنى «مىللىي ئىتتىپاقلىققا» چاقىرماقتا. ھەم شۇ سىياسەتكە ئاساسەن ئاز سانلىق مىللىي كادىرلارنى يەرلىك رەھبىرى ئورۇنلارغا قويۇپ، بەزى يۇقۇرى دەرىجىلىك مىللىي كادىرلارغا مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلىرىغا ۋە سىياسەت ھەم قانۇن ـ قارار بەلگۈلەش ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىغا ھوقۇق بەرگەندەك بولىدۇ. ئامما، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ھەممىسى مىللىي ھوقۇق تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئاغزىغا سالغان قۇرۇق ئەمچەكتىن ئىبارەت. ئاتاقتا بار، ئەمەلدە يوق. يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدىمۇ شۇ خەنزۇ رەھبىرى كادىرلار ھامان بىرىنچى رەھبىرى ئورۇنغا بەلگۈلىنىدۇ. مىللىي كادىرلار ئىك-

دى خىتاي كومپارتىيەسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سىياسىي ـ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىغا ھوقۇق ـ ئىمكانىيەت بېرىۋاتامدۇ، يوقمۇ، دېگەن گۇمان تۇغۇلىدۇ.

ئىككىنچىدىن، مىللىي رايونلارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە تۇرمۇش دەرىجىسى ئىچكى ئۆلكىلەرگە نىسبەتەن بەك تۆۋەن. بېرىلگەن ئىقتىسادىي ئېمتىيازمۇ يوقنىڭ قاتارىدا. قىسقىسى، كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتى مىللىي رايونلارنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ۋە ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا دېگەندەك ئېتىبار بەرمىگەن. شۇڭلاشقا ھازىرقى كۈنگە قەدەر جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە نىسبەتەن يەر ئاستى ـ ئۈستى بايلىقى مول چېگرا رايونلىرى ئومۇمىي يۈزلۈك كەمبىغەللىك، نامراتلىق ۋە ئىقتىسادىي قالاق ھالەتتە كېلىۋاتىدۇ. خىتايدا ئىسلاھات يۈرگۈزۈلۈپ، چەتكى ئىشىكنى كەڭ ئېچىۋېتىش سىياسىتى قوللانغاندىن كېيىنمۇ، ئۇنىڭدىن چۈشكەن پايدا ـ نىسبەتتىنى ئەڭ ئاز ئېلىۋاتقان يەنە شۇ يەرنىڭ ئىگىلىرى بولغان ئاز سانلىق مىللەتلەر. بۇ، ئەلۋەتتە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىماي قالمايدۇ. بۈگۈنكى مىللىي مۇستەقىللىق ھېسسىياتىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئۇۋۇج ئېلىپ كېتىشىدىكى مۇھىم سەۋەبنىڭ بىرى مۇشۇ. ئۆتكەن يىلى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ 14 ـ چاقىرىلغان 5 ـ نۆۋەتلىك يىغىنىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نارازىلىقىنى بېسىپ، نارازىلىقتىن «بۆلگۈنچىلىك» پەيدا بولۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەقسىتىدە، «يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ، خىتاينىڭ ئوتتۇرا ۋە غەربىي رايونلىرىدىكى تەرەققىياتقا ئېتىبار بېرىش» قارار قىلىندى.

ئۈچۈنچىدىن، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مىللىي زىددىيەت، قارىمۇ ـ قارشىلىق مەسىلىسى، مىللىي چېگرا رايونلىرىغا كۆپلەپ خىتاي كوچمەنلىرىنى ئېلىپ چىقىشى خىتاي كوممۇنىستىك ھۆكۈمىتىنىڭ بۇرۇندىن كېلىۋاتقان «ئاز سانلىق مىللەتلەر» ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىش ۋە تىزگىنلەش ئۇسۇلىدۇر.

كوممۇنىستىك خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ تۈرلۈك سىياسىي ھەرىكەت باناسى بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەردىن كۆپلەپ خىتاي

شاھىتنىڭ خاتىرىسى

ئۇلار ئون يەتتە كىشى ئىدى

ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە 1944 ـ يىلى پارتىلىغان مىللىي ـ ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ بىۋاسىتە ئىشتىراكچىلىرى، مىللىي ئارمىيەنىڭ جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارغانسېرى ئازىيىپ، بارماق بىلەن سانىغۇدەكلا قېلىۋاتىدۇ. مىللىي ـ ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئارمىيەسىنىڭ پولكوۋنىكى زاكىر ئاسىروۋ ئەينە شۇنداق ئىنقىلاب دەۋرىدىكى شىددەتلىك جەڭلەرنىڭ بىۋاسىتە قاتناشچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئەپسۇس، زاكىر ئاكا ئۆتكەن يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىشكېك شەھىرىدە ۋاپات بولدى. ز. ئاسىروۋ 1994 ـ يىلى نويابىردا ئالمۇتىدا شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ 50 يىللىقى نىشانلانغاندا گېزىتىمىزگە ئۆز خاتىرىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ، ئۇ ھۆرمەتلىك گېزىتخانلار، سىلەرنىڭ دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىنغان ئىدى. بۇ قېتىم مەرھۇم زاكىر ئاكىنىڭ مىللىي ئارمىيە تارىخىنى يېزىپ چىقىش، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەقىقىي، توغرا، خەلقىمىزنىڭ يېقىنقى تارىخىنى بۇرمىلىماي، ھەققانىي يورۇتۇش تەكلىۋى بىلەن «ئۇلار ئون يەتتە كىشى ئىدى» دېگەن ئەسلىمىسىنى دىققىتىڭلارغا تەكلىپ قىلدۇق.

تەھرىراتتىن.

ئالدىمىزدا ناھايىتى مۇھىم ۋە ئاساسلىق ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى تۇرىدۇ، ئۇ بىزنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتىلىغان مىللىي ئىنقىلاۋىمىزنىڭ تارىخىنى رەتكە سېلىش، ئۇنى دەۋرلەرگە بولۇپ يېزىپ چىقىش، گومىنداڭچىلارغا قارشى شىددەتلىك جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلغان ئادەملەرنىڭ، قوماندانلىقنىڭ مەخسۇس تاپشۇرۇقلىرىنى ئورۇندىغان شەخسلەرنىڭ ناملىرىنى ئېنىقلاش، ئۇلارنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش ئوخشاش ۋەزىپىلەر تۇرىدۇ. ئەينە شۇنىڭغا ئاساسەن مەن ئون يەتتە ئوفىتسېرنىڭ خىزمەتكە ئەۋەتىلىش جەريانىنى ماتېرىيال ئاساسىدا تارىخچىلىرىمىز پايدىلىنىپ قالار دەپ يېزىپ قالدۇردۇم.

* * *

مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن مونتىزىملاشقان قىسىملارنى قۇرۇش ۋە ئۇلارنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش مەقسىتىدە سۇيدۇڭ شەھىرىدىن مىللىي ئارمىيە پولكلىرىنى قۇرۇشتا ئاساسلىق ھەربىي كادىرلارنى تاللاۋېلىش ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىدى. ئەينە شۇ مەقسەتتە غۇلجا شەھىرى لەكشاك، ھەرەمباغ، ئائېرودروم ئوخشاش جايلاردا شىددەتلىك جەڭلەردە تاۋلانغان ئون يەتتە ئوفىتسېر ئارمىيە شتاب قوماندانلىقىغا كەلتۈرۈلدى. ئۇلار ھۆكۈمەت ئەزالىرى، ساقچى رەھبەرلىرىنىڭ تەكشۈرۈشلىرىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، لايىق تېپىلغاندىن كېيىن 1944 ـ يىلى 24 ـ دېكابىر كۈنى مەخسۇس تەييارلىقتىن كېيىن سۇيدۇڭ شەھىرىگە يەتكۈزۈلدى.

پارتىزان شەكلىدىكى قىسىملارنى ئاساس قىلىپ بىرىنچى دەرىجىلىك ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۈرەش ئوردېنلىق 1 ـ سۇيدۇڭ ئاتلىق چەۋەندازلار پولكى قۇرۇلدى. ئەندى بۇ پولكنىڭ ئاساسىي ھۆلىنى تەشكىل قىلغان ئون يەتتە كىشى ھەر خىل مۇھىم ھەربىي خىزمەتلەرگە تەخسىم قىلىنىپ، ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەشكە باشلىغان ئىدى. بۇ چاغدا ئالدىمىزدىكى ئەڭ بۈيۈك، جاۋابكەرلىكى زور جەڭگىۋار خىزمەتلەردىن جىبەيزىنى ئېلىش، شىخو شەھىرىنى گومىنداڭچىلاردىن تازىلاش، ئاندىن پەيدىنپەي مەركىزىي فرونتنى كېڭەيتىپ، ئاساسىي مەقسەت ـ ماناس ئارقىلىق ئۈرۈمچىنى نىشان قىلىش ئوخشاش مۇھىم ۋەزىپىلەر تۇراتتى. ئەينە شۇ ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش يولىدا جان ـ دىلى بىلەن كۈرەشكەن ئون يەتتە كىشىنىڭ تىزىمىنى يېزىپ قالدۇرۇش مەقسىتىدە كۆپ ئىزدەندىم، ئۇرغۇن ئادەملەردىن سۈرۈشتە قىلىپ ئون تۆرت ئادەمنىڭ ئىسىملىكىنى ئەكسىگە كەلتۈردۈم. ئەندى ئۈچ نەپەر كىشىنىڭ ئىسىملىرىنى پەقەتلا تاپالمىدىم. كېيىن باشقا يوللاردىن ئىزلاپ تولۇقلاپ كېتەرمەن دەپ ئۈمۈت قىلىمەن.

ئىسمى ئېنىقلانغانلار تىزىمى تۆۋەندىكىچە: رائۇپ سەلىموۋ، مەرغۇپ ئىسھاقوۋ، مەجىت سەپەرغەلىيېۋ، سېيىت ئەيسايېۋ، تۇرسۇن قۇربان، ۋەلى كۇرمايېۋ، شاۋكەت قۇربان (ۋاپات بولغانلار)، مالىك كىمادىيېۋ (تاشكەنتتە تۇرىدۇ)، مەشۇر شەمشىدىن، فۇئات خەمدىروۋ، جەمغەر سەپەرغەلىيېۋ، (ئالمۇتىدا تۇرىدۇ)، تۇرسۇن سەيدەخمەتوۋ (ئۈرۈمچىدە)، ھۈسەيىن غازى ۋە مۇشۇ قۇرلارنىڭ مۇئەللىپى بىشكېكتە تۇرىدۇ.

شۇنى قوشۇمچە قىلىپ ئۆتۈشنى ئورۇنلۇق كۆردۈمكى، مەن مەرھۇم مەرغۇپ ئىسھاقوۋ بىلەن 1941 ـ يىلى غۇلجا شەھىرىدە مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ۋاقىتلىرىمىزدىن تارتىپ بىر مەخسەت، بىر سەپتە بولۇپ 1950 ـ يىلغا قەدەر بىللە بولدۇم.

ئاساسلىق قاتتىق جەڭلەردە مەرغۇپ بىر قېتىم يارىدار بولغان. ئۇنىڭ جەڭلەردە كۆرسەتكەن ئالاھىدە خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئالغان ئوردېن ـ مېداللىرى بۇنىڭغا دەلىل بولىدۇ دەپ ئويلايمەن.

مېنىڭ ئۆمۈرلۈك يولدىشىم سانىيەم زاكىروۋامۇ مىللىي ئىنقىلاب ئىشتىراكچىسى. سانىيەم ئۆزىنىڭ سەپداشلىرى ھەمشىرىلەر بىلەن شىخودا بولغان شىددەتلىك جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلىپ، يارىدار بولغان جەڭچىلەرگە ياردەم بېرىش، جەڭ مەيدانىدا قورشاۋدا قالغانلارنى قاتتىق شىددەتلىك ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئارىسىدىن ئېلىپ چىقىپ تېگىشلىك ئورۇنلارغا يەتكۈزۈپ، جەڭچىلەرگە نىسبەتەن ھەقىقىي مېھرىۋانلىقىنى كۆرسەتكەن ئىدى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەشنى خالىغان بولار ئىدىمكى، مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ تارىخىنى يازغاندا شېھىتلارنى ئېنىقلاش بىز ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم. چۈنكى ئۇلار ئارىمىزدا يوق، ئۇلارنى ئەسلەپ تۇرۇشىمىز بىز ئۈچۈن قەرز ھەم پەرزدۇر. شۇنداقلا ئامان قالغان غازىلارمۇ ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ناھايىتى ئاز قېلىۋاتىدۇ. ئۇلارمۇ بىزنىڭ دائىم ئەسلەپ تۇرۇشىمىزغا، ياش ئەۋلادنىڭ غەمخورلۇقىغا مۇھتاجدۇر.

ھۆرمەت بىلەن:

زاكىر ئاسىروۋ،
بىشكېك شەھىرى.

سۈرەتتە: زاكىر ئاسىروۋ
ئايالى سانىيەم بىلەن

سەنئەتكار ھەققىدە سوز

ناخشاڭدىن سۇ ئىچتى ژۇرەك

ئاسمىنىڭدا ئاي بولۇپ،
جىمى ئالەمنى تەڭ كورسەم.
پىيالەڭدە چاي بولۇپ،
لەۋلىرىڭنى كويدۇرسەم...

ناخشا جوشقۇن، لىۋەن ياڭراۋاتاتتى. ئوتلۇق ژۇرەكتىن يارالغان بۇ ناخشىدا يالغۇز ئاشىقنىڭ مەشۇغىغا چېكىلگەن دىل رىشتى، ئارزۇسىلا ئاشكارىلىنىپ قالماي، ياش قەلبىنىڭ ئوتى، ساداقىتى لاۋلاپ تۇرىدۇ. ناخشىنى دىلرابا ئاھاڭلار ئارقىلىق تىڭشىغۇچىغا «ئاھ» دېگىدەك يەتكۈزۈپ، ئەشنا ژۇرەككە بۇلاق سۈيىدەك قۇيۇپ، قاندۇرۇش ناخشىچىنىڭ تالانتى، ماھارىتى بولسا كېرەك.

سەھنىدە تولۇناي ئەيساروۋا ژۇرەك پۇغانىنى توكۇپ، ناخشا خۇمار خەلقنىڭ كوڭلىدىن چىقىۋاتاتتى. بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى شۇنچىلىك مەيىن، دىلرابا ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلارنى كىشىلەر «يەنە ئېيتسىكەن» دەپ كۈتەتتى...

خوش كۈندۈر بۇرادەرلەر،
كىشى جانانىغا يەتسە.
چېكىپ جەۋرۇ — جاپالارنى،
كوزى مەستانىغا يەتسە...

خەلق مۇددىئاسىنى تەرەننۇم قىلغان خەلق ناخشىلىرى، ھاياتىمىز قىسمەتلىرىنى — مۇھەببەت، ياشلىق، ۋەتەن، ئانا ئوخشاش ئولمەس نامىلارنى كۈيلىگەن زامانىۋى ناخشىلار تولۇناي ئىجراسىدا بابىغا يەتكۈزۈلۈپ، قىيامىغا كەلتۈرۈلۈپ ئېيتىلماقتا. كوزۇم سەنئەتكاردا، لېكىن ئوي — خىيالىم ئۇنىڭ ھايات يولى، سەنئەت دۇنياسىغا كىرىپ كېلىشى چاغلىرىغا كەتكەن ئېدى.

تولۇناي مەخسۇس سەنئەت مەكتىۋىنى تۈگەتكەن ئەمەس. ئۇ ناخشىچى ئانىسى رۇقىيەم ھەدىنىڭ تەسىرى تۈپەيلى سەنئەت دەرگاھىغا كىرىپ كەلدى. «قۇش ئۇ كىسىدا كورگەننى قىلىدۇ» دېگەندەك، رۇقىيەم ھەدە «ئانارخان» درامىسىدا ئانارخاننىڭ رولىنى ئويناپ چىققان سەنئەتكار ئېدى. ئۇنى سەھنىدە كورگەن قىزچاق: «مەنمۇ ئاپامدەك ئانارخان بولسام، ناخشىلار ئېيتسام» دەپ ئارمان قىلاتتى.

قىزىق، ھاياتنىڭ سىرلىق كىتاۋىنى ۋاراقلىسىڭىز، ئۇنىڭغا چوڭقۇر زەڭ سالسىڭىز، ئەجەپلىنىسىز، تۇۋۇۋ!! — دەپ ئەپسۇسلىنىسىز. سەۋزۇي ئاق كوڭۇل، تالانتلىق، قولىدىن ھەر قانداق ئىش كېلىدىغان ئادەملەر تەغدىرنىڭ تەتۈرلىنىشى ئېتىيەۋر دەرت — ھەسرەتكە مۇپتىلا، ھەتتا خارۇ — زار، ئەلەم بىلەن ياشايدۇ، ئارمىنىغا يېتەلمەي، ھەتتا يۈرۈق دۇنيادىن كوزى ئوچۇق كېتىدۇ.

تولۇناي كىچىكىدىنلا ھاياتنىڭ ئەينە شۇنداق تەگسىزلىككە ئۇچراپ، ئېغىرچىلىقلارنى بېشىدىن كەچۈردى. تالاي توقۇزلۇقلارغا ئۇچرىدى. گۈلدەك ئېچىلىپ كېلىۋاتقان قىز ئاتا — ئانىسىدىن ياش ئايرىلىپ، خۇددى سۇسىز سولاشقان گۈلدەك كۈنلەرگە قالدى. ئانا ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاندىن كېتىش ئېلىگە چىققاندا، تولۇنايلار قىرغىزستانغا ئورۇنلىشىپ، ۋەتەن ياللار ئويىدە ئۇسۇپ، تەربىيەلەندى.

دۇنيادا باش مۇرەببىڭ، يولەنگەن تېغىڭ، كۈلشەن بىغىڭ كەبى ئاتا — ئاناڭدىن جۇدا بولۇشتەك ئېغىر قىسمەت بولمىسا كېرەك.

ئاتام بولسا كورسەم مەن،
ئانام بولسا كورسەم مەن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ
ئايىغىدا ئولسەم مەن.

دېگەن خەلق ناخشىسىنى ئېيتىپ كىملەرنىڭدۇر بويىنىغا ئېسىلىپ ۋىغلىغۇسى كەلگەن تولۇنايمۇ ئەمما يۇغانىنى يەنە شۇ ناخشىدىن چىقىراتتى... مانا ئەندى ئەس كىرىپ، ئەقلى يېتىپ كوزى ئېچىلغاندەك بولغان تولۇناي ئېنىزدا قىزىلچا ئۈستۈرگۈچى بولۇپ بىر قانچە يىللارنى ئوتكۈزدى. خىش زاۋۇتىدا ئىشچى بولۇپ كۈننىڭ تونۇردەك تەپتىدە پىشانىسىدىن مۇزچاق تەرلەر توكتى. ئېلېكتر كەپشەلىگۈچى بولۇپ يەتتە يىل ئەمگەك قىلدى. بىر دەقىقمۇ ناخشىدىن ئايرىلماي، ئۈنى ئورنىگە چىن ھەمرا قىلغان تولۇنايىنىڭ يېقىملىق خوش ئاۋازى سەھنىگە چىقماي تۇرۇپلا خەلق ئېچىگە تارقالدى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە داڭلىق سازەندە — ناخشىچى ئابدۇكېرىم ئىسلاموۋ (كوك قومۇچ) باشلاپ كېلىپ، فرۇنزىدا (ھازىرقى بىشكەك) ئۇيغۇر ئانسامبلىغا تەكلىپ قىلدى.

بۇ ئانسامبلدا تولۇناي تۇنجى قېتىم ئۆز يىل ناخشا ئېيتىپ، سەھنە ئەسەرلىرىدە ئاساسىي روللارغا چىقىپ، خەلق نەزەرىگە سازاۋەر بولۇۋاتقان پەيتلىرىدە ئانسامبل تارقىلىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالمۇتىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تياترىغا كەلگەن تولۇنايىنىڭ سەنئەتتىن تەلىيى كېلىپ، دىلرابا ئاھاڭلىرى بىلەن سەھنە يۇلتۇزلىرىنىڭ بىرى بولۇپ چاقنىدى.

ھەقىقىي تالانت ئۇيرىمايدۇ، ماھارەت سۇلمايدۇ. بۇ ھەقىقەت. تولۇنايىنىڭ قابىلىيىتى خەلقنى قايىل قىلدى. تولۇناي يالغۇز سەھنىدىلا ئەمەس، خەلقىمىزنىڭ توي — مەشرەپلىرىدە، رادىو ئاڭلىتىشلىرىدا ۋە باشقا سورۇنلاردا ناخشا ئېيتسا، ھەر قانداق كىشى ئىشىنى توختىتىپ، مەپتۇن بولۇپ تىڭشايدىغان خەلق سويگەن ناخشىچىغا ئايلاندى. چارەك ئەسىرگە يېقىن موشۇ دەرگاھتا تولۇناي ئاتاقلىق كومپوزىتورئىكرەم مەسىمونىڭ غەمخورلىقىغا ئېرىشتى.

تولۇنايي يېقىملىق، مۇڭلۇق، ئوزىگە خاس ئاھاڭلىرى بىلەن قازاقستان ديارىغىلا ئەمەس، ژىراق — ژىراقلارغا تونۇلۇشقا باشلىدى. دەسلەپ ئوزبەكىستان، قىرغىزستانلاردا كونسېرت كورسىتىپ، تاماشىبىن كوڭلىدىن چىققان ناخشىچى تولۇنايىنىڭ پەرۋازى پاكىستان، تاتارستان، پورتىگالىيەلەرگىمۇ يېتىپ، ئۇ يەردىكى تاماشىبىنلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كونا ۋە يېڭى ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ، بەھىر ئېلىشتى.

1992 - ژىلى «تارىم مۇقامى» نامى بىلەن مۇھەممەت ئەيسا رەھبەرلىكىدە تولۇناي ئاۋا ئانسامبلىنىڭ بىرنەچچە ئارتىستلىرى بىلەن تۈركىيەگە سەپەر قىلىپ، قېرىنداش تۈرك خەلقلىرىگە ئۇنتۇلماس خاتىرىلەر قالدۇرۇپ قايتتى. 1993 - ژىلى ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستانغا قەدەم تەشرىپ قىلغان ناخشىچى تۇرپان شەھىرىدە بولۇپ، «ئۇزۇم سەيلىسىگە» ئاندىن پىچان ناھىيىسىدە بولۇپ، يەتتە ئەۋلات مۇقامچىلار بىلەن ئۇچراشتى. مۇقام ناخشىلىرىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئېيتىشىنىڭ سىرلىرىنى ئۈگەندى. بۇ يەردە تولۇناي «سىگاھ مۇقامىنى» مۇقەددىمە، مەشرىپىنى ئورۇنلاپ، سەنئەت ماھىرلىرى ۋەتەندى خەلقنى ھەيران قالدۇردى.

ئوز خەلقى سويگەن، تالانتىنى تەن ئالغان تولۇنايىنىڭ يەككە كونسېرت كورسىتىدىغان ۋاقتى ئاللىقاچان يەتكەن ئېدى. ئاخىرى خەلقنىڭ تەلىۋى بىلەن بۇ ژىل ئۇنىڭ ئارمىنى ئەمەلگە ئىشىپ يەككە كونسېرت بېرىش نېسىپ بولدى. ئەشۇ كونسېرت كېچىسى تولۇناي خەلق ناخشىلىرىنى، زامانىۋىي ناخشىلارنى ۋە قېرىنداش خەلقلەر ناخشىلىرىنىمۇ بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرىنى ئېيتىپ، نازۇك قەلب ئاھاڭلىرىنى ياڭراتتى. ئۇنىڭ ئىجراسىدىكى «قەمبەرنىسا»، «يارۇ»، «جانەي»، «كۈلمەرەم»، «ئاھ خېنىم داگەگزىدە»، «سەن ئۇچۇن»، «ئوزەڭ» ئوخشاش ناخشىلىرىنى تاماشىبىنلار گۈلدۈراس ئالقىشلار بىلەن قارشى ئالدى.

تولۇنايىنىڭ قۇچىغى گۈلدەستىلەرگە تولدى، ئىللىق سوزلەر ئېيتىلىپ ئالقىشلارغا بولەندى. بۇ ھال سەنئەتكارغا روھى مەددەت، چوڭ كۈچ بېغىشلىدى. خەلق ئالقىشىدىن ئارتۇق مۇكاپات بولمىسا كېرەك. ئوۋتىدە بىزمۇ «ئېسىل ئاۋازىڭىز بوغۇلمىسۇن! ناخشىچى تولۇناي!» دېگۈمىز كېلىدۇ.

تولۇناي پەقەت تونۇلغان سەھنە بۇلبۇلى بولۇپلا قالماي، شائىرە قەلب ئېگىسى، بەزەن ئىلھامبەخش تۇيغۇلارغا چومۇلگەندە ئۇ قەلەم ئېلىپ قىغەز بېتىگە شېرىي مىسرالارنى تىزىپمۇ ئۇلگىرىدۇ ۋە بەزىلىرىنى ئوزى ئاھاڭغا سېلىپ ناخشىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. بۇنىڭغا قاراپ يىلدىكىزغا خەلقنىڭ «جاپانى كىم تولا تارتسا، گوھەرنى شۇ ئالۇر تاشتىن» دېگەن دانالىق بىلەن ئېيتقان سوزى كېلىدۇ.

مومىنجان ھەمرا.

سەنئەتكار ئىجادىدىن

سەنئىتىم

نامى كەتكەن دۇنياغا — مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم،
ئوخشار گويا ئانامغا — مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم.
دىلنى قىلغان مەھلىيا — مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم،
ماڭا ھەممىدىن ئەلا — مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم.

ياڭراپ دۇتار، تەمبىرنىڭ، ساتارىمنىڭ ئاۋازى،
تەڭكەش بولار ئەجەپمۇ مۇڭلۇق نەينىڭ نىداسى.
مەپتۇن قىلار ئۇسسۇلغا چۈشكەن قىزلارنىڭ نازى،
نەرقى ئۇنىڭ بىباھا — مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم.

مەن سايرايمەن قوينىڭدا، باغدىكى خوش بۇلبۇلدەك،
ژۈرىكىم جوش ئۇرىدۇ خۇددى ئۇچقان دۇلدۇلدەك.
پەرۋانىمەن سەنئىتىم ساڭا بىر سادىق قۇلدەك،
ئەجداتلاردىن تۇتىيا مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم.

سەنئىتىم دەپ داڭلىسام ئۇنىۇم ھەشكە يېتىدۇ،
ناخشام مېنىڭ تاغ ئالقىپ، باغ — بوستانغا كېتىدۇ.
تولۇناي تا بىر ئومۇر ئەلگە ناخشا ئېيتىدۇ،
ياشايدۇ ئىككى دۇنيا مېنىڭ ئۇيغۇر سەنئىتىم.

سېنى ئىزدەپ

يوللار ژىراق، تۈنلەر ئۇزاق يېتەلمىدىم،
سېنى سويدۇم زادى ئەگىپ كېتەلمىدىم.
كىچىلەردە يۇلتۇزلاردىن سېنى سوراپ،
يار، كوچاڭدىن ھەرگىز ئېرى ئوتەلمىدىم.

قانچە باھار، ياز ھەم كۈزلەر ئوتۇپ كەتتى،
ژۈرىكىمدە بىر تال گۈلنىڭ بار غۇنچىسى.
جۇدالىقنىڭ تىغى ژۈرىكىمگە يەتتى،
تېپىلمىدى ئاھ، دەردىمنىڭ بىر دورىسى.

باغ — بوستاننى ئارىلىدىم، چول كەزگەندەك،
سېنىڭسىز گاھ، ھاياتىمدىن مەن بەزگەندەك.
تاپالمسام،
دىدارىڭغا گەر يەتسەم،
سېزەرمەن بۇ دىلنى ھەممىدىن تەزگەندەك.

كوڭلۇمنى ئاچتى

گۈل تۇتۇپ، كوڭلۇمنى شۇ گۈلدەك ئاچتىڭ،
مۇھەببەت نۇرىنى قەلبىمگە چاچتىڭ.
تەۋرىتىپ ژۈرەكنى يالقۇنلاندۇرۇپ،
بىلمىدىم، ئوزەڭنى نەگە ئاپقاچتىڭ!

ئومرۇمدە بىرىنچى گۈل تۇتقىنىم سەن،
سويگۇدە ئۇتتۇرۇپ ھەم ئۇتقىنىم سەن.
يوللىرىڭ ئوززە كوز تىكىپ، تەلپۈنۈپ،
چىداشلىق بېرىپ ئاي — ژىل كۈتكىنىم سەن.

ئىستەيمەن ئومرۇمنىڭ كېرىكى بولساڭ،
ئويۇمنىڭ بەقۇۋەت تۈۋرۈكى بولساڭ.
ژۈرەكنى گۈل قىلىپ تۇتقاندىم ساڭا،
تا ئەبەت سولدۇرماس يولىكى بولساڭ.

تولۇناي ئەيساروۋا.

سەنئەتكار ۋە تاماشىبىن

سەنئىتىمىز يۇلتۇزىنىڭ يۇبىلېيى

پەقەت ئوزىگە خاس جاراڭلىق ھەم دىلرابا ئاۋازى ۋە ئىجرا قىلىش ماھارىتى تۈپەيلى سەنئەت ئەھلىنىڭ سويۇملۇك ناخشىچىسىغا ئايلانغان قازاقستان خەلق ئارتىستى گۈلۇرا رازىيېۋانىڭ تۇغۇلغىنىغا 60 ژىل ۋە ئىجادىي پائالىيىتىگە 40 ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن جۇمھۇرىيەت سارىيىدا قازاقستان سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ قاتنىشى بىلەن چوڭ كونسېرت بولۇپ ئوتتى. ئەلۋەتتە، چوڭ كونسېرت پروگراممىسىنىڭ ئاساسىي قىسمى موشۇ سەنئەت بايرىمىنىڭ سەۋەپكارى گۈلۇرا رازىيېۋانىڭ ئۇلۇشىگە تەگدى. ئۇنىڭ ھەر قېتىم سەھنىگە چىقىشىنى تاماشىبىنلار گۈلدۈرلىگەن ئالقىشلار بىلەن قارشى ئېلىپ تۇردى.

يۇبىلېيلىق كونسېرتنى ئېلىپ بارغۇچىلارنىڭ تاپقۇرلۇغى ۋە ماھارىتى بۇ سەنئەت بايرىمىنى تېخىمۇ بېيىتىپ، قىزىق ۋە تەسىرلىك قىلالىدى. گۈلۇرا رازىيېۋانىڭ قوش يۇبىلېينى ئوزلىرىنىڭ ناخشا — ئۇسسۇللىرى بىلەن تەبرىكلىگەن خەلق ئارتىستلىرى روزا باغلانوۋا بىلەن سارا بورانبايېۋا، ئارتىستلار تۇردىبۇۋى ئابلىزوۋا بىلەن دىلبەر بۇرھانوۋا، شىنجاڭلىق مېھمان ئىلھام ئىبراھىم، يارمەھەممەت كالاشىيېۋ بىلەن ئابلەھەت ئىسلاموۋ، ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىلار گۈلنارە سايېتوۋا بىلەن بولات ئايۇخانوۋ، ماخپال ژۇنۇسوۋا بىلەن «ئار كلۇب» توپى تاماشىبىنلارغا ئارامبەخش دەقىقىلەرنى تەغدىم قىلدى. سەنئىتىمىز يۇلتۇزىنىڭ يۇبىلېيى ئىنتايىن كوڭۈللۇك ئوتتى.

ئىبراھىم باراتوۋ.

سېيتجان سېتىشۇۋ

ئەجابا

(هېكايە)

مەھەللىمىز بويىچە ئابرويلۇق كىشىلەردىن بىرى بولغان دەۋران ئاكىنىڭ ئومۇرلۇك يولدىشى ساھىپجامال ھەدە ئېغىر ئاغرىقتىن كېيىن، تۇنۇگۈن ئاغرىقخانىدا قازا تاپتى. «پۇل بولسا، جاننىمۇ سېتىۋالغىلى بولىدۇ» - دېگەن ئىبارىگە ئېتىقات كۈچەيگەن بۈگۈنكى زاماندا، دەۋران ئاكا قىرىق ژىل بىللە تۇي - ئوتاق بولغان ۋاپادارىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن ھەممىنى قىلدى. ساناتورىيە، كۇرورتلار دېمىسىز، ئاپارمىغان جايى قالمىدى. موسكۋادىكى ئاتاغلىق دوختۇرلارغىمۇ كورسىتىپ كەلدى. ئاخىرى نۇرغۇن پۇل خەشلەپ، توساتتىن ھالاكەتكە ئۇچرىغان بىرىنىڭ بورىكىنى ئالماشتۇرۇپ سېلىشقا مۇيەسسەر بولغان ئېدى. لېكىن، ئاللا - ئېگەم ئۇنىمۇ راۋا كورمىدىمۇ، ئاغرىق بەرى بىر تۇزۇلەلمىدى...

مەھەللە، مەھەللە بولۇپ، جىنازا نامىزىغا مۇنچىلىك كوپ ئادەم كەلگىنىنى ھېچ كىم كورمىگەن. جىنازىنى پېشىن نامىزىغا ئۇلگەرتىپ ئېلىپ چىقىش قارار قىلىنغان، شۇنىڭغا قارىماي، سائەت ئونلاردىلا دەرۋازا ئالدىغا ئادەم سىغماي قالدى. بېشىغا بادام دوپپا، ئۇستىگە يېشىل تون كىيىپ، بېلىنى باغلاۋالغان دەۋران ئاكا ئېغىر قايغۇغا چومگەن ھالدا قول - قوشتۇرۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يالغۇز ئەركە ئوغلى بولسا، ئوڭ يېنىدا تەرەپ - تەرەپتىن توختىماي كېلىشىۋاتقان كىشىلەرگە ھەيران بولغاندەك ئەلمەكلەپ قاراتتى. كوچىغا خىلمۇ - خىل شەكىلدىكى چەت ئەل ماشىنىلىرى سىغماي قالدى. مەھەللە جامائىتى ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن يوغان ئاۋتوبۇسلار بولسا، كوچىغا كىرەلمەي يېرىم كىلو مېتىر ژىراقلىقتىكى چوڭ كوچىدا تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

ماشىنىلاردىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان، ياخشى كىيىنگەن سالاپەتلىك كىشىلەر گويا ھەممىسىلا بەك يېقىن قېرىنداشلىرىدەك دەۋران ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن قۇچاغلىشىپ كورۇشۇپ، كوزلىرىنى ياغلىقى بىلەن سۇرتىشەتتى. گويا پۇتۇن شەھەر قوزغۇلۇپ كەتكەندەك مۇنچىلىك كوپ ئادەمنىڭ كېلىشىگە قاراپ، دەۋران ئاكا ۋە ساھىپجامال ھەدىنىڭ بۇ پانى دۇنيادا قانچىلىك ئابروي - ئىززەت تاپقانلىقىنى ئەندىلا چۈشەنگەندەك قىلاتتى. مەرھۇمە

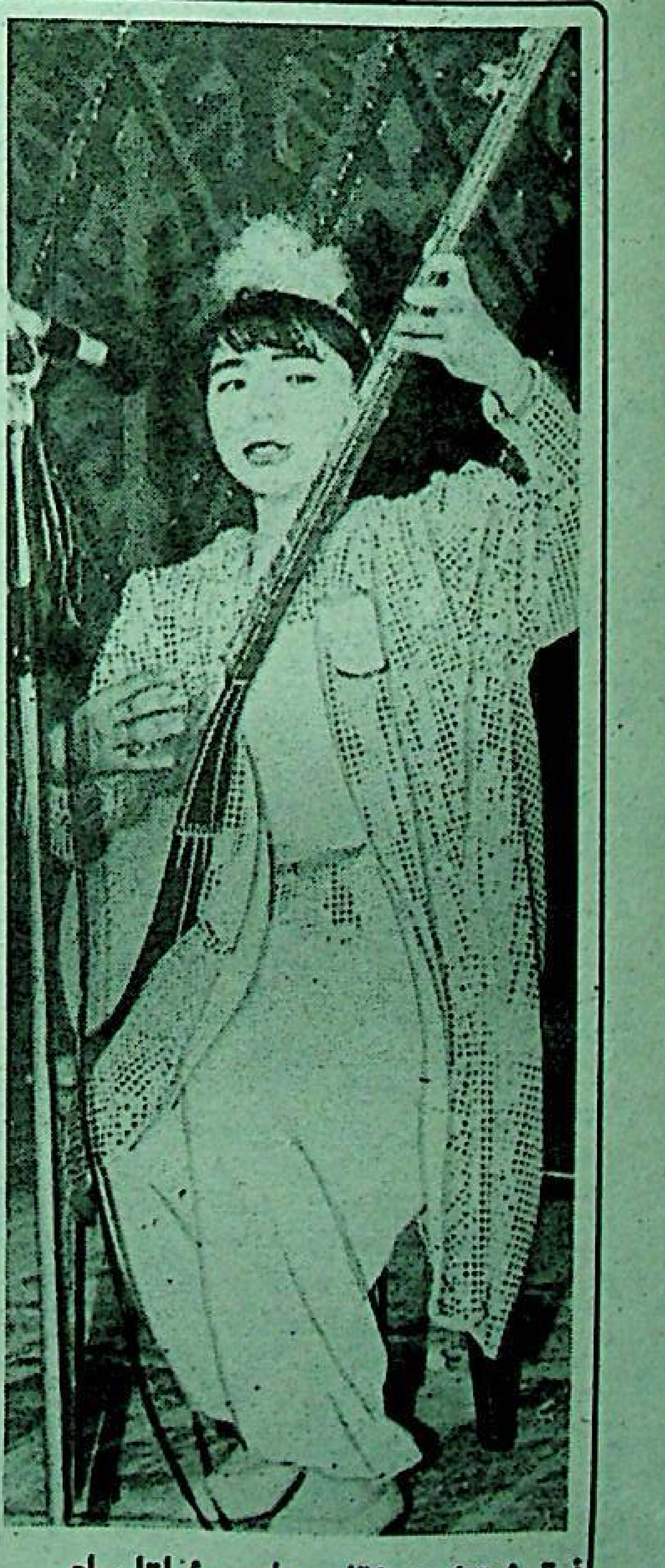

فوتو ئېتيۇد: دۇتار چېلىپ ئولتارسام...

شەئىبىلىك بەت

باھاۋدۇن رەخمۇۋ

(ئىدنقۇت)

جامبۇلغا ئىلتىماس

شوھرىتىڭنى سورىمايمەن جامبۇل بوۋا،
سولتىڭنى سورىمايمەن جامبۇل بوۋا.
ئۇيغۇرۇمنىڭ ھۆر ئىستىقلال بەختى ئۈچۈن،
پاك روھىڭغا سەجدە قىلدىم سوراپ دۇئا.

ئىسمىڭنىمۇ سورىمايمەن جامبۇل بوۋا،
يېشىڭنىمۇ سورىمايمەن جامبۇل بوۋا.
يەر - جاھاننى ھەيران قىلغان ئىلھامبەخش
ئۇيغۇرىڭدىن بەرچۇ ماڭا نەغمە - ناۋا.

بىر ئەسىرگە تارىخ گۇۋا ئوزەڭ گۇۋا،
شائىرانە خىسلىتىڭگە شاھىت دۇنيا.
ياۋۇزلارمۇ قورققان ياڭراق ئاۋازىڭدىن،
غالىپلارنىڭ مەدەتكارى جامبۇل بوۋا.

ئايلانغاندەك ئاقىن گويا ئەۋلىياغا،
ئۇلۇقلاندىڭ لېنىنگراد - موسكۋادا.
غالىپ كۇيۇڭ يەتكەن سېنىڭ قۇلۇغۇمغا،
سىرلىق ماناس بويلىرىدا ياتقىنىمدا...

دومبراڭنىڭ ساداسىمۇ، ناۋاسىمۇ،
دۇتارىمنىڭ ساداسىغۇ، ناۋاسىغۇ.
دېمەك ئورتاق قازاقلارغا جامبۇل بوۋا،
ئۇيغۇرلارنىڭ مۇددىئاسى، داۋاسىمۇ.

ئۇمۇت ئۇزمەس ئاما تىرىك ئولۇكلەردىن،
ئەمرى ۋاجىپ مەدەت تىلەش بۈيۈكلەردىن.
شائىر بوۋا ساڭا ئوخشاش بىر شائىرمەن،
تاۋاپ قىلغان ساڭا ئىشەنچ - ئۇمۇتلەردىن.

خەلق ئېغىز ئىجادىدىن

تۇرپان ھەزىللىرى

ئادەملەرنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى

- كىچىك ۋاقتىمدا كىشىلەرگە جىن ئۇچراپتۇ، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلايدىغان،ھازىر نېمە ئۈچۈن كىشىلەرگە جىن ئۇچرىمايدۇ؟ - دەپ سوراپتۇ بالا ئاتىسىدىن.

- ھازىر جىن ئادەملەرنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى، شۇڭا كىشىلەرگە ئۇچرىماي ۋاتىدۇ، - دەپتۇ ئاتىسى بالىسىغا.

ئۆپكىگە يوتكىلىپتۇ

ئاپەتلىك ژىللاردا ئىدىيە مەسلىسى بار دەپ كورەش، تەنقىت قىلىنغان بىر دېخان دوختۇرغا كورۇنۇپتۇ.

- ئۆپكىڭىزدە ئازىراق مەسىلە بار ئېكەن، - دەپتۇ دوختۇر.

- رەخمەت سىلىگە - ئىدىيەڭدە مەسىلە بار دەپ ئون ژىل سورىگەندى. ھەر نېمە بولسا، ئىدىيەدىكى مەسىلەم ئۆپكىگە يوتكىلىپتۇ، - دەپتۇ دېخان دوختۇرغا.

بەشتىن قورقمەن

ئىككى دوست ئوز ئارا پاراڭلىشىپ، بىرى «مەن بىرلا نەرسىدىن قورقىمەن» دەپتۇ.

- نېمە ئۇ؟ - دەپتۇ دوستى.

- مەستىن، - دەپتۇ ئۇ دوستىغا.

- سەن بىردىن قورقىدىكەنسەن،مەن بەش نەرسىدىن قورقىمەن دەپتۇ ئۇنىڭ دوستى.

- قايسىلار؟

- بىرىنچى مەستىن، ئىككىنچى پەتىن، ئۇچىنچى قەستىن، تورتىنچى بىلمەستىن، بەشىنچى مورىمەستىن.

توپلاپ رەتلىگەن ئىمىننىيازوۋ مەھەممەت.

يېڭى ۋە زامانىۋى ماقال - تەمسىللەر

داۋېخورنىڭ قۇيرۇغى ئۇززۇن،
يالىخورنىڭ تىلى.

* * *

ھارسىزنىڭ ئورۇقلىمىغى تەس،
ھەسەتخورنىڭ سەمرىمىگى.

* * *

تاتلىساڭ تىۋىتى چىقىدۇ،
كۇلسەڭ سېسىغى...

* * *

مۇغەمبىرنىڭ ژىغىسى بىلەن،
كۇلكىسى ھەمنەپەس.

* * *

كولەڭگىدە تورەلگەن،
زەيدە ئاينىيدۇ.

* * *

ئاجىز ئوسكەن بەرگىدە،
جىدەل قىلار بەزمىدە.

* * *

ئىتتىپاقسىزلىق —
ژىپى ئۇززۇلگەن مونچاق.

* * *

دۇنيا - بىر لولى خوتۇن،
بىلىپ تۇرۇپ ئالدىنىسەن.

* * *

غايىسى بولمىغانىنىڭ،
سايىسى بولمايدۇ.

* * *

قازى ئادەلەتسىز بولسا،
مۇتىھەمنىڭ ئامتى كېلىدۇ.

* * *

كامچىلىقا بانە تېپىلىدۇ،
ئۇتۇقا چاۋاك.

* * *

ئاڭلىغانىنىڭ قويىغىدىن،
كورگەنىنىڭ سۇيىغى ئەۋزەل.

ھەبىبۇللا مۇتەللىپ

بىر دەقىقە كۇلەيلى

لەتىپىلەر

- دادا، مېنىڭ كۇچۇگۇم ئەقىللىق بولىدىغان ئوخشايدۇ، - دەپ ماختىنىپتۇ ئوغلى سەلەيگە.

- ئۇنداق بولسا، - دەپتۇ سەلەي چاقىقان، - بۇ ژىلمۇ سىنىپتا قالساڭ، كېلەر ژىل ئورنىڭغا كۇچۇگۇڭنى ئەۋەتىمەن.

رومان بولىدۇ

- ئوقۇغۇچى ۋاقتىمدا بىر ھېكايە يازغانىدىم، بەش ژىلدىن بېرى كېڭەيتىپ پۇۋېست قىلدىم. ئەندى كېڭەيتىپ رومان قىلاي دەپ باش قاتۇرۇۋاتىمەن، - دەپتۇ بىر ئەدىپ.

- باش قاتۇرۇپ نېمە قىلىسەن، ياخشىسى ئۇ نېمەڭنى بىر ئاز ۋاقىت سۇغا چىلاپ قويساڭ، كوپۇپ رومان بولىدۇ، - دەپتۇ سەلەي چاقىقان.

ئېشىگىمنى ياخشى كورىمەن

ئاتا - ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغان بىر بالا مولىباقىدىن سوراپتۇ:

- مولىباقىكا، دۇنيادا نېمىنى ياخشى كورىسىز؟

- ئېشىگىمنى، - دەپتۇ مولىباقى.

- نېمىشكە؟

- چۈنكى ئۇ ئادەمنىڭ گېپىنى ئاڭلايدۇ ئەمەسمۇ؟

گوردە يات

بىر ھورۇن مولىباقىغا:

- ياتقۇملا كېلىدۇ. يېسەممۇ، ئىچسەممۇ، مەيلى ئېدى. نەدە ياتسام بولار؟ - دېگەن ئېكەن، مولىباقى:

- گوردە يات! - دەپتۇ كەسكىن.

تەقسىرىم ئېشەك

بىر باي مولىباقىنى بىلمەيدۇ،دەپ:

- مولىباقى ئېشەك يامان ئەمەس! - دېگەن ئېكەن، مولىباقى دەرھال:

- تەقسىرىم يامان ئېشەك، - دەپتۇ.

راۋاپقا

سەلەي چاقىقان سەھرادىن شەھەرگە كېلىۋاتسا، ئالدىغا تۇركۇم - تۇركۇم كىشىلەر ئۇچراپتۇ. سەلەي چاقىقان ھەيران بولۇپ، يولۇۋچىلاردىن سوراپتۇ:

- ئاغىنىلەر نەگە؟

- مازارغا تاۋاپقا، سىلىچۇ؟

- بازارغا، راۋاپقا، - دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ سەلەي چاقىقان.

ئۇمرىدە بىرەر ئىدارىدا ئىشلەپ باقمىغان ئائىلە ئايالى ئېدى.

- دەۋران ئاكا ھازىر كىم بولۇپ ئىشلىدىيەۋ؟ - دەپ سوراپ قالدى خوشنا مەھەللىدىن كەلگەن كىشىلەردىن بىرى ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي.

- سودا ساھاسىدا ئىشلەيدۇ، ئىككى ژىلدىن بېرى چەت ئەللەرگە مال چىقىرىدىغان ئىدارىلارنىڭ بىرسىگە رەھبەرلىك قىلىدۇ. - دەپ جاۋاپ بەردى.يەنە بىرى ئۇنىڭغا قوشۇپ قويدى:

- ئاڭلىشىمچە دەۋران ئاكا قول قويمىغىچە چەت ئەلگە بىر تال مىقمۇ چىقىرىلماسمىش.

دەۋران ئاكا ئېغىر مۇسىبەتتە بولسىمۇ، ھەممە ئۇنىڭغا گويا ھەۋەس قىلىۋاتقاندەك قارىشاتتى.

رەھمەتلىكنىڭ نەزىرىمۇ شۇنداق داغدۇغىلىق ئوتتى. يوغان داش قازانغا دەملەنگەن يۇز كىلو ئاش يەتمەي، يەنە بىر قازان پولۇ دەملەندى.

نېمە سەۋەپ بولدى. نەزىرنى بېرىپ ئىككى كۈندىن كېيىن، دەۋران ئاكىنىڭ ئوزى ژۇرەك ئاغرىقى تۇتۇپ، تۇيۇقسىز ۋاپات بولدى.

مەھەللە جامائەتچىلىكى مەرھۇمنىڭ جىنازىسىنى پېشىن نامىزىغا ئۇلگەرتىپ ئېلىپ چىقىش توغرىلىق پۇتۇن ئەتراپقا خەۋەر قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ قېتىم كوك سىرلانغان دەرۋازىنىڭ ئالدىغا ئادەم ناھايىتى ئاز ژىغىلغان ئېدى.

يوغان دەرۋازىنىڭ ئالدىدا مەرھۇمنىڭ ئوغلى ئەركىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ، قايغۇلۇق، بېچارىلەرچە يەرگە قاراپ تۇراتتى. يۇمشاق كورپىلەر سېلىنغان بەلدىگلەردە مەرھۇمنىڭ بىر نەچچە يېقىن تۇققانلىرىدىن باشقا مەھەللىنىڭ ياشانغان بىر قانچە كىشىلىرىلا ئولتىراتتى. چەت ئەل ماركىلىق ماشىنىلارنىڭ بىرىمۇ كورۇنمەتتى.

ئەجابا؟ نېمە كارامەت بۇ؟ تېخى يېقىندىلا دەۋران ئاكا بىلەن يېقىن قېرىنداشتەك قۇچاغلىشىپ كورۇشۇپ، كوز يېشى قىلىشقان سولەتلىك كىشىلەر نەدە ژۇرىدىغاندۇ؟ يە دەۋران ئاكىنىڭ باقى دۇنياغا سەپەر چەككىنىنى بىلمىگەنمۇ؟...

مەھەللىنىڭ ساددە، ئاق كوڭۇل كىشىلىرى بۇ ھادىسىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي ھەيران ئېدى.

ھەر كىم ئوزىچە پىكىر ژۇرگۇزسىمۇ ئىچىدە بىلىپ، ئەدەپ يۇزىسىدىن تېشىغا چىقىرىشماتتى...

سەنئەت يېڭىلىقلىرى

دىپلومانت ئاتالدى

فىنلەندىيەدە ئۆتكەن خەلق ئارا باللارنىڭ تەسۋىرىي سەنئەت كۆرۈكىگە 67 مەملىكەتتىن 8723 بالا ئۆزلىرىنىڭ تەسۋىرىي سەنئەتكە دائىر ئەسەرلىرىنى ئەۋەتىپ قاتناشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە 1070 بالا تاللىنىپ ئېلىنىپ، ئۇلاردىن 250 بالا مېدالىست، 820 بالا دىپلومانت ئاتالدى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىن بۇ كۆرۈككە 24 بالا قاتناشقان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە چىلەك ناھىيىسىدىن 3 بالا ئىشتىراك قىلدى. ئاتاپ ئېيتقاندا قورام مەكتىۋىدىن رومېن قۇربانوۋ، گۈلبوستان سابىروۋا، بايسىيىت مەكتىۋىدىن دىلشات راخماتوللىنلار ئۆز ئەسەرلىرى بىلەن مەزكۇر خەلق ئارا كۆرۈككە قاتناشتى. ئۇلارغا موشۇ سەنئەت كۆرۈكىگە قاتنىشىشنى تەكلىپ قىلىپ ئالدىن-ئالا خەت كەلگەن ئىدى.

ئۇلار ئەڭ ياخشى سىزغان رەسىملىرىنى 1995-ژىلغىچە ئەۋەتىپ بەرگەن. ئەينە شۇ سەنئەت كۆرۈكىنىڭ نەتىجىسى بېيىل چىقىرىلىپ، ژۇقارقى ئۈچ نەپەر ئوقۇغۇچى سەنئەت كۆرۈكىنىڭ دىپلومانتى ئاتالدى. جۈملىدىن ر. قۇربانوۋ «ئېغىر سوھبەت» دېگەن ئەسەرلىرى ئۈچۈن مەخسۇس دىپلوم بىلەن مۇكاپاتلاندى. موشۇ يەردە شۇنىمۇ تەكىتلەپ كېتىشكە ئەرزىيدۇكى، بۇ تالانتلىق باللارغا 1998-2000-ژىلغىچە بولىدىغان باللارنىڭ خەلق ئارا سەنئەت كۆرۈكىگە قاتنىشىش يوللانمىسى بېرىلگەن.

ئۇستاز شاگىرتسىز بولمىغىنىدەك، بۇ شاگىرتلارنىڭ ئۇستازلىرى ھەققىدە ئېيتمىغىچ قىلماسلىق زادىلا بولمايدۇ. راست، رەسىم سىزىش كۆرۈنگەنىنىڭلا قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. ئۇ ھەر كىمنىڭ ئىختىدارىغا، تالانتىغا باغلىق. شۇنداق بولسىمۇ ئۇستازسىز ھەر قانداق تالانتنىڭ بىخ ئۈرۈپ ئۆسۈشى، گۈللەپ ياشنىشى ناتايىن. دىلشاتقا ئۆز ئاتىسى رەسسام ن. راخماتوللىن ئۇستازلىق قىلسا، ئەندى گۈلبوستان بىلەن رومېننىڭ ئۇستازى قورام مەكتىۋىنىڭ مۇئەللىمى تالانتلىق رەسسام دىياس قۇربانوۋ. دىياس قۇربانوۋ بىز بىلەن بولغان سوھبەتتە:

— مەن قورام مەكتىۋىدە تەسۋىرىي سەنئەت كۇرژوكىنى ئاچقىنىمغا تۆرت ژىلدەك بولۇپ قالدى. دەسلەپ 8 بالا تەربىيەلەنگەن بولسا، ھازىر 15 ئوقۇغۇچى تەلىم ئېلىۋاتىدۇ. بۇ بىلىم دەرگاھىدا تەربىيەلەنگەنلەر ئالمۇتا تەسۋىرىي سەنئەت كوللېدژىغا ئوقۇشقا چۈشتى، — دېدى.

چىلەك يېزىسىدىكى باللارنىڭ تەسۋىرىي سەنئەت مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى ئا. نۇرسۇلتانوۋ ئۆز شاگىرتلىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

— بىزنىڭ مەكتەپ 1990-1991-ئوقۇش ژىلىدا ئېچىلغان ئىدى. ئۆتكەن ژىللار مابەينىدە 59 ئوقۇغۇچى مەكتەپنى ئۇتۇقلۇق تاماملىدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئالىي سەنئەت بىلىم دەرگاھلىرىدا تەلىم ئېلىۋاتىدۇ. ئۆتكەن ژىلى بىزدە بىلىم ئالغان بەختىيار سېمەتوۋ كورېيەنىڭ سېئۇل شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن باللارنىڭ تەسۋىرىي سەنئەت كۆرۈكىگە قاتنىشىپ، كۈمۈچ مېدالغا مۇيەسسەر بولدى. شۇنداقلا بىزنىڭ شاگىرتلىرىمىز ئىروسالىم، موسكۋا، دېھلىدا ئۆتىدىغان سەنئەت كۆرۈكلىرىگە ئۆزلىرىنىڭ سىزما ئەسەرلىرى بىلەن قاتناشتى.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا تەسۋىرىي سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ قول يەتكەن ئۇتۇقلىرى بىلەن چەكلىنىپ قالماي، تېخىمۇ تىرىشىپ كەلگۈسىدە ھەقىقىي موي قەلەم ساھىپلىرى بولۇپ يېتىلىشىگە تىلەكداشمىز.

ئا. مۇقەدەموۋ.

سۈرەتتە: خەلق ئارا باللار تەسۋىرىي سەنئەت كۆرۈكىنىڭ دىپلومانتلىرى.

مۇئەللىم ھەققىدە سۆز

ئەۋلادلار تەقدىرى ئۇستاز قولىدا!

ئۇستاز! بۇ نە قەدەر ئۇلۇغ سۆز. چۈنكى ئۇستاز زىممىسىگە كېلەچىكىمىزنىڭ ئىگىلىرى بولغان ياش ئەۋلادنى ئوقۇتۇش، تەربىيەلەش ۋەزىپىسى ژۈكلەنگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستاز بىساتىدا بار بىلىمىنى، قىممەتلىك ئۆمرىنى شاگىرتلارنى تەربىيەلەشتەك ئىزگۈ ئىشقا سەرىپ قىلىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ئىھىدىسى ئۈچۈن تازىم قىلمايدىغان ئادەم تېپىلمايدۇ. بۈگۈنكى كۈلەش ئىشتاي قىزى سۇلېيمېنوۋا باللىق چاغلىرىدىنلا ياخشى ھېس قىلىپ ئۆستى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ مۇئەللىم بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ ژۈردى.

كۈلەش ئالىي بىلىم دەرگاھىنى تاماملايلا ياركەنتتىكى پېداگوگىكا بىلىم يۇرتىغا كېلىپ ئىشلەشكە باشلىدى. مانا ئارىدىن ژىگىرمە ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتسىمۇ ئۇ ئۆزى سۆيگەن كەسىپتىن قول ئۈزمەي ئىشلەپ، ئاخىرى ئاددىي مۇئەللىملىكتىن شۇ بىلىم دەرگاھىنىڭ مۇدىرى دەرىجىسىگە يەتتى.

يېقىندا ئىككى ئوقۇش ژىلى ھارپىسىدا مەزكۇر بىلىم يۇرتىدا بولۇپ، بۇ كەمتەر، سىلىق-سىپايە رەھبەر بىلەن سوھبەتلەشكەندە، ئۇ ئۆزىدىن كۆرە كەسىپداشلىرى توغرىلىق تولاراق سۆزلەپ بەردى. بىز ئەندىلا قىرىغىنچى باھارىنى تويلاپ ئۆتكەن ئۇستازنىڭ ھاياتىغا كۆپرەك قىزىقتۇق.

كۈلەش ئەسلى كوكتال يېزىسىنىڭ قىزى. ئۇ يېزىدا ئەزەلدىنلا ئۇيغۇر بىلەن قازاق بىر تۇققاننىڭ باللىرىدەك ئىناق-ئىجىل ياشايدۇ. ئۇلار قىز ئېلىشىپ، قىز بېرىشىپ، بىر-بىرى بىلەن قۇدا-قېرىنداش بولۇپ كەتكەن. كۈلەشمۇ شۇنداق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئانىسى رۇقىيەم ۋىلىۋاي يولداشېۋنىڭ نەۋرىسى. ئۇنى ياركەنت تەۋەسىدە بىلمەيدىغان ئادەم يوق. ئۇنىڭ بوۋىسى ھەققىدە ئېيتىپ بېرىدىغان ھېكايىسىمۇ كوپ. دادىسى ئىشتاي ئاغا ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى بولۇپ، ئۇ بۇ تەۋەدە ھەر خىل جاۋاپكەرلىك خىزمەتلەرنى ئاتقۇرغان يۇرت موتىۋەرى. ئۇ شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى سۇلھى لۇتفۇللىننىڭ يېقىن سەپدىشى. ئۆتكەن ژىلى 80-باھارىنى مەرىكىلىگەن بۇ ھۆرمەتلىك ئاتا بەش پەرزەندىنى ئوقۇتۇپ، ئالىي مەلۇماتلىق قىلىپ ئۇستۇردى.

كۈلەش موشۇ كوكتال يېزىسىدا ئوقۇپ، ئالمۇتىدىكى ئاياللار پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى تاماملايدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ-سەك تەۋەسىدە كۆپلەر ئوقۇپ ئۈچ بولغان ئەشۇ بىلىم دەرگاھىدا ئىشلەش ئۇنىڭغا نېسىپ بولىدۇ. كۈلەش بۇ مەخسۇس بىلىم يۇرتىدا ئوقۇش ۋە تەلىم-تەربىيە ئىشىنى ئەڭ مۇھىم ھالقا ھېساپلاپ، ئوقۇش ۋە تەربىيە ئىشىنىڭ دەرىجىسىنى كۆتىرىشكە تىرىشىدۇ. ئۇ ئۆز ئىشىغا پۇختا، كىشىلەر بىلەن ياخشى مۇناسىۋەتتە بولغاشقا 1993-ژىلى بۇ بىلىم ئورنىغا مۇدىر بولۇپ تايىنلىنىدۇ.

ئارىدىن مانا ئۈچ ژىلچە ۋاقىت ئۆتتى. شۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كۈلەشنىڭ بىۋاستە تەشەببۇسى بىلەن كۆپلىگەن ياخشى ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە مەزكۇر بىلىم يۇرتىنىڭ شوھرىتى جۇمھۇرىيىتىمىزگىمۇ مەلۇم بولدى.

— بۇ پېداگوگىكا بىلىم يۇرتىنىڭ تەشكىل قىلىنىغىنىغا 67 ژىل بولدى، — دەيدۇ كۈلەش قانداقتۇ بىر پەخىرلىنىش ئىلكىدە ئۇ يەتتىسۇدىلا ئەمەس، بەلكى جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى باشلانغۇچ سىنىپلار ئۈچۈن ۋە باللار باغچىلىرى ئۈچۈن مۇئەللىم، تەربىيەچى تەييارلايدىغان دەسلەپكى بىلىم ئوردىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇچۇغىراق قىلىپ ئېيتقاندا 1929-ژىلى ئالمۇتىدا ياركەنتكە كوچۈپ كەلگەن «زەرۋات» ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ ئاساسىدا تەشكىل قىلىنغان. 1993-ژىلدىن بۇيان ياركەنت پېداگوگىكا كوللېدژى بولۇپ ئۆزگەرتىلىپ قۇرۇلدى. ئۆتكەن ژىللار مابەينىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كورنەكلىك شائىر-يازغۇچىلىرى - ئومەر مۇھەممەدىي، ھېزىم ئىسكەندەروۋ، لاتىپ ئەنسەرىي ۋە باشقىلار موشۇ بىلىم دەرگاھىدا تەربىيە ئالغان. بىز تەرتوكۈپ ئەمگەك قىلغانلىقىنى ياخشى بىلىمىز. شۇ چاغلاردا قېلىپلاشقان ياخشى ئەنئەنىلەرنى تېخىمۇ بېيىتىپ داۋاملاشتۇرۇۋاتىمىز.

ھازىر ھەر قانداق بىلىم دەرگاھى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. ياركەنت پېداگوگىكا كوللېدژى بولسا قىيىنچىلىقلارغا بوي بەرمەي، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەشتۈرۈپ، ھامان پائالىيەتلىرىنى ياخشىلاشقا ئىنتىلمەكتە. بۇ يەردە بىر نەچچە يۆنىلىشتە مۇتەخەسسىس كادرلارنى تەييارلاۋاتىدۇ. مەكتەپ بۇ ئاساسىي بولۇم بولۇپ سانىلىدۇ. ئۇنىڭدا قازاق، ئۇيغۇر ۋە رۇس تىللىرىدا مۇئەللىملەر تەييارلىنىۋاتىدۇ. ئەندى 1969-ژىلدىن بېرى مەكتەپ يېشىغىچە بولغان باللار بولۇمى ئېچىلدى. شۇنداقلا سىرتتىن ئوقۇش بولۇمىدە كىشىلەر ئوقۇپ، مۇتەخەسسىلىك ئېلىۋاتىدۇ. ئۆتكەن ژىللار مابەينىدە مەزكۇر بىلىم يۇرتى 13 مىڭدىن ئوشۇق مۇتەخەسسىس يېتىشتۈرۈپ چىقارغان. خەلقىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىنى تەربىيەلەش ئۈچۈن مەزكۇر بىلىم ئوردىسى مۇئەللىم تەييارلاشتەك ئۇلۇغ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى ھەر ژىلى قوبۇل قىلىنىدىغان ستۇدېنتلار سانىنى بىر ئاز قىسقارتىش توغرىلىق ژۇقۇرىدىن تەكلىپ بولغان ئىدى. مۇئەللىم كادرلار يېتىشمەيۋاتقان ھازىرقى شارائىتتا بۇ تەكلىپ پىكىرىنى رەت قىلىش يولىدا ك. سۇلېيمېنوۋا ئاز يول ماڭغىنى يوق. شۇنىڭ نەتىجىسىدە بېيىل كوللېدژنىڭ كۈندۈزلۈك ئوقۇش بولۇمىگە 200، سىرتتىن ئوقۇش بولۇمىگە 200 ئوغۇل-قىز قوبۇل قىلىنىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قازاقستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كېلىپ ئوقۇۋاتقانلارمۇ ئاز ئەمەس.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، دايىم ئۇيغۇر مەكتەپلىرى ئۈچۈن مىللىي كادرلارنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، كۈلەش تېگىشلىك ئورۇنلارغا بېرىپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈش نەتىجىسىدە بىيىلمۇ 100 گە يېقىن ئۇيغۇر ئوغۇل-قىزلىرىنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى. شۇنداقلا مەزكۇر كوللېدژدا ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى ئېچىلدى.

موشۇ كۈنلەردە ياركەنت پېداگوگىكا كوللېدژىدا 700 گە يېقىن ستۇدېنت تەھسىل ئېلىۋاتىدۇ. زامانىۋى بىناغا جايلاشقان كەڭ ۋە يورۇق بولۇملەر، ھەر خىل مەخسۇس كابىنېتلار، مەجلىس ۋە سپورت زاللىرى، كىتاپخانا ستۇدېنتلارغا ئىشىكىنى كەڭ ئاچقان. كۆپلىگەن پەنلەر كابىنېتلىق سىستېمىدا ئوتۇلۇۋاتىدۇ. ستۇدېنتلار ئۈچۈن تورت يۈز ئورۇنلۇق ياتاقخانا ۋە ئاشخانا كېچە-كۈندۈز خىزمەت قىلماقتا. ئۇمۇمەن ئېيتقاندا مەزكۇر كوللېدژدا ستۇدېنتلارنىڭ ئەتراپلىق بىلىم ئېلىشى ئۈچۈن بارلىق شارائىت تۇغدۇرۇلغان. بۇ بىلىم دەرگاھىنىڭ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىشىدا ماھىر تەشكىلاتچى، تەجرىبىلىك مەربىيەتچى كۈلەش سۇلېيمېنوۋانىڭ كاتتا تۆھپىسى بار، ئەلۋەتتە.

ئا. تودىياروۋ.
ياركەنت شەھىرى.

سۈرەتتە: ياركەنت پېداگوگىكا كوللېدژىنىڭ مۇدىرى كۈلەش سۇلېيمېنوۋا (ئوڭدا) باللار بولۇمىنىڭ مۇدىرى مېھرىبانۇم ئەزىزوۋا بىلەن سوھبەتلەشمەكتە. سۈرەتنى س. روزاخۇنوۋ چۈشەرگەن.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

تالىپلار مەسۇدقا قارشى ھوجۇم باشلىدى

ئۆتكەن جۈمە كۈنى تالىپلار بىلەن بارلىق ئادەملەر كابۇلنى ئېلىشتا غالىبىيەت ئاتا قىلغان ئاللاھ ھۆرمىتىگە مەسچىتلەردە ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلدى. شەھەردە شەرىئەت قانۇنى يولغا قويۇلغان: قاتىللىق، ناركوتىكا سودىسى ۋە ئەيشى-ئىشرەت بۇزۇقچىلىق ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ، ئوغرىلىق ئۈچۈن بولسا قولى جەينىكىدىن كېسىلىدۇ.

تالىپلار ئوترەدلىرى پانجشېر ۋادىسىغا بېكىنىۋالغان ئەخمەت شاھ مەسۇد باشچىلىقىدىكى سابىق ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىگە قارشى شىددەتلىك ھوجۇم باشلىدى. ئۈچ كېچە-كۈندۈز ئېلىپ بېرىلغان ئۈزلۈكسىز جەڭلەر نەتىجىسىدە تالىپلار جەنۇبقا قاتنايدىغان بىردىن-بىر يول جايلاشقان غارئۇستېدىكى ئۈچ مۇھىم ستراتېگىيەلىك ئېگىزلىكنى ئېگىلىدى. تالىپلار مەسۇدنى ھەربىي جىنايەتچى دەپ ئېلان قىلدى. بۇ يەردە كەسكىن ئۇرۇش داۋام قىلماقتا.

ئىككىنچى فرونت مەيدانى - سالانگ ئۆتكۈلىدە ھازىرچە ھېچ قانداق ئۆزگىرىش يوق. تەرەپلەر دىپلوماتىيەنىڭ تېچلىق ياكى ئۇرۇش ئېلىپ كېلىشىنى كۈتمەكتە. ئېتنىك ئۆزبەكلەرنىڭ رەھبىرى گېنېرال دوستۇم، بەزى ئاگېنتلىقلارنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، تالىپلارنىڭ بىرلىشىش توغرىلىق تەكلىۋىنى رەت قىلغان. ئۇنىڭ سابىق ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى مەسۇد، رابانى، ھېكمەتيار بىلەن بىرلىشىش ئېھتىمالى بار. لېكىن مۇنداق بىرلىشىشنىڭ ئاقىۋىتى مۇستەھكەم بولۇشىدا گۇمان كوپ. چۈنكى ئۇلار ئىلگىرى بىر نەچچە قېتىم بىرلىشىپ، كېيىن ئارازبولۇشقان. راست دوستۇم خالتا كوچىدىن چىقىشنىڭ ئاساسىي يولى ئىتالىيەدىن ئاۋغانىستاننىڭ سابىق كورولى شاھنى تەكلىپ قىلىپ، بارلىق ئاۋغان تويلىرى باشلىقلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىنى ئۆتكۈزۈش كېرەك دەپ ھېساپلىماقتا. تالىپلار بۇ تەكلىپكە قارشى ئەمەس، لېكىن ئۇلار ئالدى بىلەن مەسۇدنى ئوجۇقتۇرماقچى.

ئاساسىي خوۋۇپ - جەنۇبتىن

روسسىيە بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى گېنېرال ئالېكساندر لېبېد بىريۇسېلدىكى ناتو شتاب كۋارتىرىسىدا مۇزاكىرىلەرنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ناتونىڭ شەرققە كېڭىيىشى توغرىلىق مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىپ، مەدەنىيەتلىك غەرپ بىلەن تىل تېپىشقىلى بولىدۇ، ئاساسىي خوۋۇپ جەنۇبتىن دەپ بىلدۈرگەن.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ - 27-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى - 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06-86-33، ئىختىسات بولۇمى 50-86-33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуiр», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روياڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 - يىل
19 - ئوكتەبىر
(ئوغۇز)
شەنبە
№42
(4051)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

شەنبىدىن - شەنبىگىچە

ئاھالى ئەمگەك ھەققىنى ۋە پېنسىيە ئاخچىسىنى ئۆز ۋاقتىدا ئېلىشى كېرەك

15 - ئوكتەبىر كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ رىياسەتچىلىگى بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ كېڭەيتىلگەن مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭدا بۇ يىلنىڭ ئوتكەن توققۇز ئېيىدا ھۆكۈمەتنىڭ ئىختىسادىي تەرەققىي ئەتكۈزۈش بويىچە ئورۇنلىغان ئىشىغا تەپسىلى تەھلىل ئېلىپ بېرىلدى. يىغىنغا ئۆكۈمەتنىڭ كۆرسىتىلدى.

ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدە سانائەت كارخانىلىرى 532,4 مىللىارد تەڭگىنىڭ مەھسۇلاتىنى ئىشلەپ چىقاردى. بۇ ئوتكەن يىلنىڭ شۇ مەزگىلىدىن 0,1 پروتسېنت ئۇشۇق. دۆلەت ساتقۇلىرىغا يېڭى ھوسۇلنىڭ ئاشلىغى يېتەرلىك دەرىجىدە قۇيۇلدى. ژۇك توشۇش، تۆۋار ئايلانمىسى، ئۇلارنى ئېكسپورت قىلىش خېلە كۆپەيدى. ئوتتۇرا دەرىجىدىكى ئەمگەك ھەققى 7100 تەڭگىدىن ئاشتى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىختىسادتىكى قىيىنچىلىقلار داۋام قىلماقتا. تۆلەنمىگەن ئەمگەك ھەققى 46,2 مىللىارد تەڭگىگە يەتتى. كۆپلىگەن زاۋۇتلار بىلەن فابرىكىلاردا، باشقىمۇ تەشكىلاتلاردا ئىشچىلار بىلەن خىزمەتچىلەر ئۈچ - تۆرت ئايدىن بېرى ئەمگەك ھەققىنى ئالالمايۋاتىدۇ.

پرېزىدېنت ئەمگەك ھەققى بىلەن پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ ۋاقتىدا تۆلەنمەيۋاتقانلىغىغا توختىلىپ، مەسىلىنى كەسكىن قويدى: ئاھالى ئەمگەك ھەققى بىلەن پېنسىيە ئاخچىسىنى ئۆز ۋاقتىدا ئېلىشى كېرەك، دېدى دۆلەت رەھبىرى. جاۋاپكەر ئادەملەرنىڭ ۋەزىپىسى - بىۋدجېتقا، كارخانىلارنىڭ ھېساۋىغا مەبلەغ چۈشىرىشنى تەمىنلەشتىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن كېيىن بۇ تەلەپنى ئورۇنلىمىغانلار جىددىي جاۋاپكەرچىلىككە تارتىلىدۇ.

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى بىلەن

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ پەرمانى بىلەن ئورالبايى ئابدۇكەرىموۋ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنت مەھمۇرىيىتىنىڭ رەھبىرى، شۇتىكىن ستېپان ئىۋانوۋىچ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇرورى بولۇپ تايىنلاندى.

تالىپلارغا قارشى ئىتتىپاق

ئاۋغانىستاننىڭ سالانگ ئوتكىلىنىڭ يېنىدىكى خىلدۇان ئاھالىلىق پۇنكىتىدا مەملىكەتنىڭ شىمالىدىكى ئالتە ئۆلكىنى ئىگىلەپ تۇرغان گېنېرال راشىد دوستۇم، پرېزىدېنت رابباننىغا سادىق ھەربىي قوماندان ئەخمەد شاھ مەسۇد ۋە باميان ئۆلكىسىنى ئىگىلەپ تۇرغان شىيىتلارنىڭ رەھبىرى كەرىم خالىلى تالىپلارغا قارشى كېلىشىمگە ئىمزا قويدى.

ئەخمەد شاھ مەسۇدنىڭ باشچىلىغىدىكى ئاۋغان ھۆكۈمىتىنىڭ ئەسكەرلىرى تالىپلارغا قارشى ھوجۇمنى كۈچەيتىپ، پارۋان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى چارىكار شەھرىنى بېسىپ ئالدى. يۈز بەرگەن جەڭلەردە يۈز تالىپ ھالاك بولۇپ، تۆرت يۈز تالىپ ئەسىرگە ئېلىنغان.

ب. بخۇتتونىڭ بىلدۈرۈشى

پاكىستان - پرېمېر مىنىستىرى بېنازىر بخۇتتو دۇنيانى تاڭ قالدۇرغان بىلدۈرۈش ئېلان قىلدى. ئۇ ئېيتقىنىدەك، ئەگەر ئىككى دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتتى يوقۇلغىنى ئېيتقان بولسا، ئەندى ئۇلارنىڭ پاكىستاندا سەئۇدىيە ئەرەبىستانىنىڭ مەبلىغى ھېساۋىغا ئاقىش ۋە ئەنگلىيە قۇراللىرى بىلەن قۇراللانغانلىغىنى ئېقرار قىلدى.

خىتاي رەھبىرى ھىندىستانغا بارىدۇ

خ خ ج رەئىسى جەن زېمىننىڭ ھىندىستانغا رەسمىي سەپەر بىلەن بېرىشى توغرىلىق خەۋەر چوڭ سىياسىي ۋاقىئە سۈپىتىدە قارالماقتا. چۈنكى موشۇ چوڭ ئىككى مەملىكەتنىڭ رەھبەرلىرى بىر - بىرىگە رەسمىي سەپەر بىلەن زادىلا بارمىغان ئىكەن.

بۇ سەپەرنىڭ مەخسىتى ئىككى دۆلەت ئوتتۇرسىدىكى سىياسىي - ئىختىسادىي ھەمكارلىق مەسىلىلىرىنى، شۇنداقلا ئاسىيە. تىنچ ئوكيان رىگيونىدىكى بىخەتەرلىك مۇئەممالىرىنى مۇھاكىمە قىلىشتىن ئىبارەت. ئاھالىسى ئىككى مىللىارد ئادەمدىن ئاشىدىغان ئىككى مەملىكەتنىڭ ئىتتىپاقى خەلق ئارا ۋەزىيەتكە تەسىر يەتكۈزۈشى كۈتۈلمەكتە.

تاجىكىستان - ئاۋغانىستان چېگارىسىدا

ئاۋغانىستاندىكى ھەربىي - سىياسىي ۋەزىيەت تاجىكىستان - ئاۋغانىستان چېگارىسىدىكى ۋەزىيەتكە سەلبىي تەسىر يەتكۈزمەكتە، دەپ بىلدۈردى روسسىيە فېدېرال چېگارا خىزمىتىنىڭ دىرېكتورى، ئارمىيە گېنېرالى ئاندرېي نىكولايېۋ. گېنېرالنىڭ پىكرىچە، م د ھ مەملىكەتلىرى چېگارىسىنىڭ بىخەتەرلىكىنى ساقلاش ئۈچۈن كۈچ يېتەرلىك. بۇ يەردە روسسىيەنىڭ 16,5 مىڭ ئەسكىرى، تاجىكىستاننىڭ 12 مىڭ ئەسكىرى بار.

چېچەنىستانغا بارىدىغان كومىسسىيە بەلگۈلەندى

دۈشەنبە كۈنى روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن چېچەنىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى ۋەزىيەتنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش بويىچە ئېنىق مۇزاكىرىلەرنى ئېلىپ بارىدىغان كومىسسىيەنىڭ تەركىۋىنى ماقۇللىدى. ئالېكساندر لېبېد كومىسسىيە رەئىسى بولۇپ بەلگۈلەندى. 17 ئادەمدىن تەركىپ تاپقان مەزكۇر كومىسسىيە 21 - ئوكتەبىرگىچە چېچەنىستاندىكى ۋەزىيەت بىلەن تونۇشىدۇ.

«تىنچلىق جەريانى ئۆلگەن يوق»

ئىوردان دەرياسىنىڭ غەربىي قىسمىدا پالېستىنا ئاۋتونومىيەسىنىڭ رەھبىرى ياسىر ئارافات بىلەن ئىسرائىلنىڭ سابىق پرېزىدېنتى شىمون پېرېس ئۇچرىشىپ، ھازىر قېلىپلاشقان ۋەزىيەت توغرىلىق پىكىر ئېلىشتى. يا. ئارافات ئىسرائىلنىڭ ھازىرقى ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان مۇزاكىرىلەردە ھېچقانداق ئىلگىرلەشنىڭ يوقلىغىنى ئېيتسا، سابىق پرېمېر - مىنىستىر «تىنچلىق جەريانى ئۆلگەن يوق» دەپ مەلۇم قىلدى. يېقىندا شەرقتىكى تىنچلىق ئىشىغا قوشقان تۆھپىسى ئۈچۈن نوبېل مۇكاپىتىنى ئالغان بۇ ئىككى رەھبەر كېلەچەككە ئۈمۈت بىلەن قارايدۇ.

بىزنىڭ سۆھبەت

«پانا» جەمىيەتلىك ئاساستىكى خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پرېزىدېنتى ماگبلان شەرىپوۋ:

بىزنىڭ فوند بۈگۈنلا ئەمەس، ئەتىنىمۇ ئويلايدۇ

خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي - مەدەنىي ھاياتىدىكى تولۇپ - تاشقان مۇئەممالارنى قىسمەن بولسىمۇ، ھەل قىلىش مەخسىتىدە بىز، ئۇيغۇرلارغىمۇ، بىرەر فوندنىڭ ھاۋادەك كېرەك ئىكەنلىكى توغرىلىق مەسىلىنىڭ كۆتىرىلگەنلىككە خېلە ۋاقىت بولدى. بۇ مۇھىم مۇئەمما بويىچە «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدىمۇ، ئۆز مەزگىلىدە بىر نەچچە ماتېرىيال ئېلان قىلىنغان ئىدى. ھەتتا ئۇيغۇرلارنىڭ بارلىق جەمىيەتلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ موجۇت ھېساپ - چوتلىرىغا خەلقىمىزدىن ئىئانە رىتىدە چۈشۈۋاتقان مەبلەغلەرنى بىر مەركەزگە توپلاش، يەنى فوند قۇرۇش توغرىلىق مۇراجىئەتلەرمۇ بولدى. لېكىن بۇ تەكلىپ - تەشەببۇسلار ئەمەلىياتتا ئۆز ئەكسىنى تاپالماي، تا بۈگۈنكى كۈنگىچە سوزۇلۇپ كەلگەن ئىدى. ئەندى يېقىندا، بولسا، جەمىيەتلىك ئاساستا قۇرۇلغان تەشكىلىي توپ ئەزالىرىنىڭ نوۋەتتىكى باش قوشۇشىدا جەمىيەتلىك ئاساستىكى ئۇيغۇرلارنىڭ خەيرىخاھلىق «پانا» فوندى قۇرۇلدى ۋە ئۇنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ ئۆزىنىڭ خەيرىخاھلىق پائالىيىتى بىلەن كۆزگە كورۇنگەن تىجارەتچى ماگبلان شەرىپوۋ سايلاندى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مۇخبىرلىرىمىز ئۇنىڭغا توۋەندىكى سوئاللار بىلەن مۇراجىئەت قىلدى:

- ماگبلان ئاكا، ۋاقتى كېلىپ، خەلقىمىز كۈتۈپتىن بېرى كۈتۈۋاتقان فوندمۇ قۇرۇلدى. ئۇنى تەسىس قىلىش ئېغىرغا چۈشتىمۇ؟

- ئېغىر بولدى دەپ ئېيتالمايمەن، ھەر ھالدا ئاسانمۇ بولمىدى. چۈنكى يوقتىنى بار قىلىش ھېچ قاچان ئاسان بولمىغان. ئىش بابى بىلەن ئۇچراشقان كۆپلىرىمىزنىڭ بىرى ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ ۋە ئۇنىڭ ئورۇنباسارى، كومپوزىتور زەينۇللام سىبتەكوۋ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى، سەنئىتىنى ئۇمۇمەن خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي - مەدەنىي ھاياتىدىكى مەسىلە - مۇئەممالارنى ھەل قىلىش مەخسىتىدە ئۇمۇمىي بىر فوند قۇرۇشنىڭ كېرەكلىكى ھەققىدە ئېيتتى. مەن ئۇلارنىڭ بۇ تەشەببۇسىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىدىم ۋە كۆپ ئوتمەي فوندنى تەسىس قىلىش بويىچە تەشكىلىي كومىتېت قۇرۇلدى. شۇنى ئېيتىشىم كېرەككى، تەشكىلىي كومىتېت ئەزالىرى بىر نەچچە قېتىم باش قوشۇپ، بولغۇسى فوندنىڭ ھەر تەرەپلىمە پىششىق ئىشلەنگەن نىزامنامىسىنى تەييارلىدۇق.

شۇنداق قىلىپ، ھۆكۈمەت تەرىپىدىن روېخەتكە ئېلىنغان، يۇرتىدىك جەمئىيەتتىن ئەستقلەنگەن رەسمىي جەمىيەتلىك خەيرىخاھلىق فوندى ۋۇجۇتقا كەلدى. بازار ئىختىسادى دەۋرىنىڭ ئېغىر باسقۇچلىرىدا خەلقىمىزگە يار - يۆلەك، غەمخورچى بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ نامىنى «پانا» دەپ ئاتىدۇق. مەن كېلەچەكتە فوندىمىز پائالىيىتىنىڭ بۇ نامغا جاۋاپ بېرەلەيدىغانلىغىغا ئىشىنىمەن.

(ئاخىرى 2 - بەتتە).

ژىللار ۋە ئادەملەر

ئەسىر تەگتۈشى

موشۇ كۈنلەردە توقسەن باھار، توقسەن يازنى ئۆزتىپ، توقسەنىنچى كۈزنى قارشى ئېلىۋاتقان نەسەمجان توختىباقى ئوغلىنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۆتكەن ھايات يولى مەنا - مەزمۇنلارغا ئېگە.

چېلەك ناھيەسى ماساق يېزىسىدا1906 ژىلى دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن نەسەمجان توختىباقى 1931 - ژىلى قىران ژىگىت ۋاختىدا شەرقىي تۈركىستانغا ئائىلىسى بىلەن كوچۇپ بېرىپ، چاپچال ناھيەسىنىڭ قوغۇنچى يېزىسىدا ئورۇنلىشىپ قالغان. تەغدىرىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن 31 ژىل ئۇ يەردە ھايات كەچۇرۇپ1962 - ژىلدىن بۇيان تاماكا سوۋخوزىدا ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

نەسەمجان توختىباقى ياشلىغىدىلا دادىسى بىلەن ئېتىزغا چىقىپ، قۇتلۇق يەركە ئىشلەپ ھاياتىنى ئۆتكۈزدى. ئەللىك ژىل قولىدىن كەتمەن چۈشمەي، تا ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە دالانى كۆللەتتى...

ئۆزى ياشاۋاتقان يېزا - مەھەللىدىكى چوڭ مۇسۇلمان قەۋمگە ئوتتۇز ژىل ئىمام بولۇپ، جامائەتنى پاكلىق، ھالاللىق، ئادالەتكە دەۋەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك ئىنسانىي پەزىلىتىنى ئۆتەپ كېلىۋاتقان بۇمويسىپىت يېزا خەلقىنىڭ ھورمەت ئىززىتىگە سازاۋەردۇر.

نەسەمجان ئاتا ئۆمۈر يولدىشى ھەجەربۈۋى ئانا بىلەن يېرىم ئەسىردىن ئارتۇق ئويي - ئوتاق بولۇپ، بەش پەرزەنتىنىڭ ئۆزىنى كورگەن بولسا، بۈگۈنكى كۈندە ئەينە شۇ پەرزەنتلىرىدىن 21 نەۋرە، 19چەۋرە كورۇشنى خۇدا نەسىپ قىلدى.

بۈۋاينىڭ چوڭ ئوغلى ئۆسۈبجان1962 ژىلدىن تا موشۇ كۈنگىچە ئەمگەكتىن قول ئۈزمەي، مال فېرمىسىدا ئىشلىمەكتە. ئابلىز ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە خەلق خىزمىتىدە بولدى. سۇلتان بولسا، ئوتتۇز ژىلغا يېقىن ئېلېكترىك بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

قىزلىرى گوھەربۈۋى - ئوي خىزمەتچىسى، گۈلبەھرەم تاماكا ئوستۇرگۈچى. نەۋرىلىرىمۇ ھەر خىل ساھالاردا ئەمگەك قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ھايات كىتاۋىنىڭ ئەڭ مەزمۇنلۇق بىر سەھىپىسىدەك ئۇمۇر سۈرگەن ئاتىمىز نەسەمجانغا:

ھاياتىنىڭ غەملىرىنى دېمەي ئېغىر ژۈك،
مەردانە تۇرغان سىز بىزگە تەۋەررۈك.
بۇ ئەسىر بىلەن ئۇ ئەسىرنى قوشۇپ،
تۇرغان سىز گوياكى مۇستەھكەم كورۇك..

دەپ، بۇ مويسىپىتنىڭ يۈز ياشىنىڭ ئۇزرىنى كورۇشنى تىلەيمىز.

مومىنجان ھەمرا.
چېلەك ناھيەسى.

سۈرەتتە: نەسەمجان توختىباقى ئوغلى.
ر. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

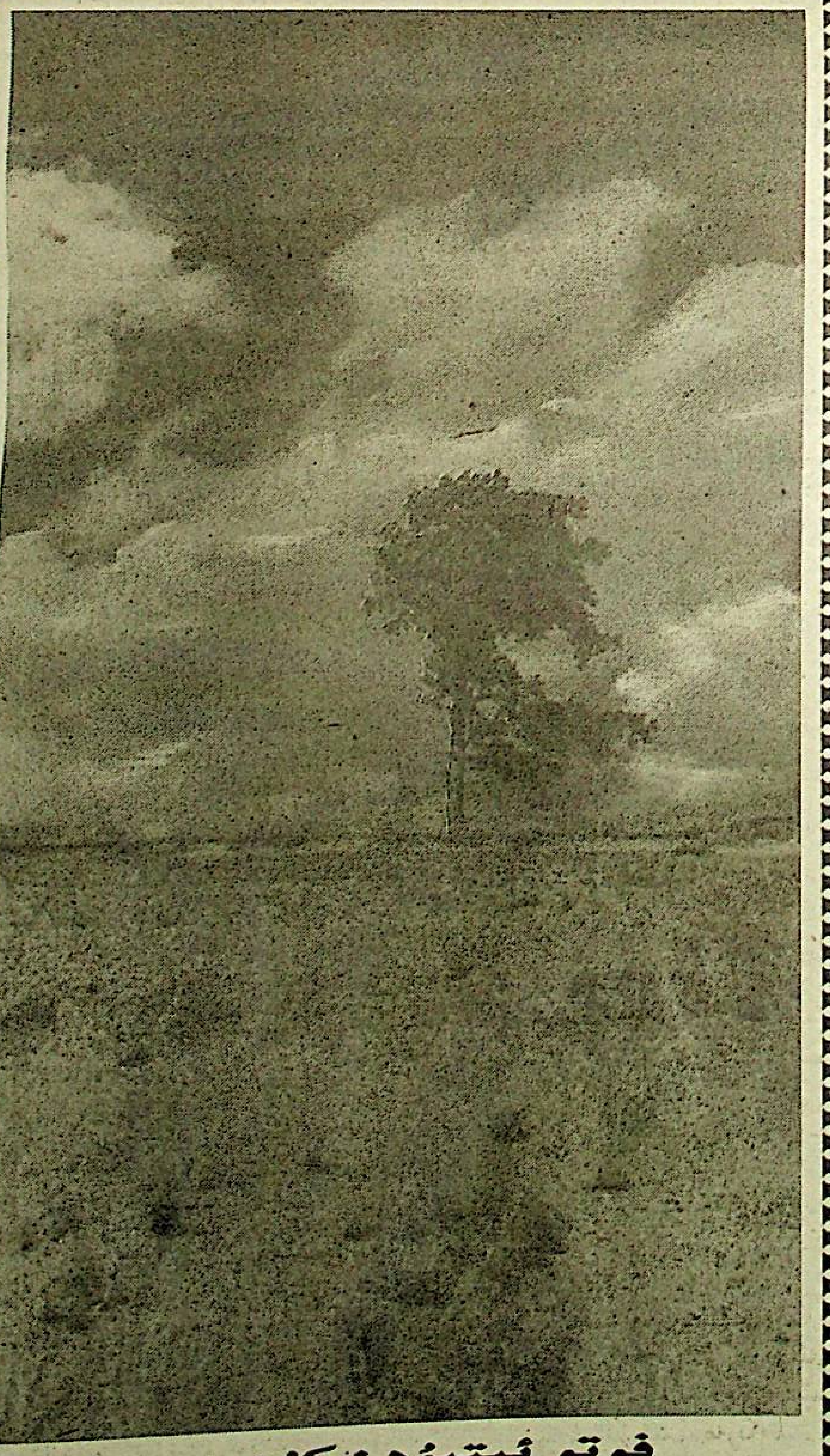

فوتو ئېتيۇد: كۆز.

بىزنىڭ سوھبەت

بىزنىڭ فوند بۈگۈنلا ئەمەس، ئەتىمۇ ئويلايدۇ

- ئىلگىرىمۇ فوند قۇرۇش توغرىلىق خېلە ئۇرغۇن گەپلەر ئېيتىلىپ كەلگەن ئېدى. بۈگۈن قۇرۇلغان فوند شۇ ئىلگىرى ئېيتىلغان پىكىر - تەكلىپلەرنىڭ نەتىجىسىمۇ؟

- ياق دەپ ئېيتىشقا ئاساس يوق. ئەگەر ئىلگىرى كىمدۇ بىرى «ئۇيغۇرلارغا فوند كېرەك» دەپ تەشەببۇس كوتەرگەن بولسا، مەيلى شۇ ئادەمنىڭ ئارمىنى ئەمەلگە ئاشتي دەپ ھېساپلاۋېرەيلى. بىر يېزىنىڭ پەرزەنتلىرى، مەسلەن ئۇلار چەت ياقلاردا ژۈرسىمۇ، ئۆز يۇرتىنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ئۈچۈن بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ ژۈرىمىز. ئۇنىڭغا ئاقسۇلۇقلارنىڭ، دوۋۇنلۇقلارنىڭ تەجرىبىسىنى مىسالغا كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. بىزنىڭ مەخسىتىمىز بولسا ئەينە شۇنداق ھەقىقىي جان كويەرلەرنى، تەشەببۇسكارلارنى ئۆز يېنىمىزغا توپلاپ، پۈتكۈل خەلقىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئۇمۇمىي بىر فوند قۇرۇشتۇر. «يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس» دېگەندەك، ھەر قايسىمىز ئۆز ئالدىمىزغا ھەرىكەت قىلىدىغان بولساق، ئىشىمىز ھېچ قاچان ئىجابىي نەتىجە بەرمەيدۇ. بۇنى ئۆز تەجرىبىمىزدىنمۇ بايقىدۇق. ھەر خىل تەشكىلاتلار خەلقتىن پۇل ژىغىپمۇ كوردى. نەتىجىدە ئۇ ئاخچا پەقەت ئۇششاق ئىشلار ئۈچۈنلا سەرىپ قىلىندى، مۇھىم مەسىلىلىرىمىز يېشىلمىگەن پېتىچە قالىۋەردى. يېڭىدىن قۇرۇلغان فوندىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، مەبلەغ بىر يەرگىلا توپلىنىدۇ ۋە بىزگە ئىشلەشمۇ، خەلق ئالدىدا ھېساۋات بېرىشمۇ قىينىغا چۈشمەيدۇ، دەپ ئويلايمەن.

- «پانا» فوندىنىڭ رەھبەرلىگى تەركىۋىگە كىملەر كىردى ۋە ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرى تەخسىم قىلىندىمۇ؟

- ئەلۋەتتە، فوندىمىزنىڭ تۇراقلىق ۋە مەن ئېيتقان بولار ئېدىمكى، نەتىجىلىك پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى ئەڭ ئالدى بىلەن رەھبەرلىككە مۇناسىۋەتلىك. شۇڭلاشقا فوند ئەتراپىغا قولىدىن ئىش كېلىدىغان، سالاھىيەتلىك ئادەملەرنى جەلىپ قىلىشنى توغرا كوردۇق.پرېزىدېنتىنىڭ يەتتە مۇئاۋىنى بار. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرى توۋەندىكىچە تەخسىم قىلىنغان: «پانا» فوندىنىڭ ئىختىسات مەسىلىلىرىنى «سايران» شەخسىي ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىنىڭ دىرېكتورى ئەرشەم شەمشىدىنوۋ، مەدەنىيەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئۇيغۇر تىياترىنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋ ئىلىم - پەن ۋە مائارىپ مەسىلىلىرىنى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، ئاكادېمىك ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ، مەتبۇئات ۋە چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە باغلاش ئىشلىرىنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ، قانۇن - ھوقۇق مەسىلىلىرىنى ئەدلىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى، قازاقىستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى پەرھات ھاسانوۋ، يېزا ئېگىلىگى مەسىلىلىرىنى ئۇرۇمچى مىللىي ساز ئەسۋاپلار زاۋۇدى بىلەن ئۇيغۇر تىياترىنىڭ بىرلەشكەن مىللىي ساز ئەسۋاپلىرىنى ياساش كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى ئازات رەزەموۋ، تۇرىزم ۋە سپورت ساھاسىنى «مىراس» جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن يولداشلىغىنىڭ دىرېكتورى تەھرىمان ئىمنوۋلار باشقۇرىدىغان بولىدۇ. موشۇ ئىسمى ئاتالغان شەخسلەرنىڭ ھەممىسى فوندنىڭ ۋىتسې - پرېزىدېنتلىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

- ئەگەر سىر بولمىسا، ۋىتسې - پرېزىدېنتلارنىڭ ئايلىق مائاشى قانچە؟

- فوندىمىز پۈتىنغا تۇرۇۋۇالغىچە، ۋىتسې - پرېزىدېنتلار ۋە باشقا خادىملىرىمىزمۇ ھېچ قانداق مائاش ئالماستىن ئىشلەيدىغان بولىدۇ. بىز فوندىمىزنىڭ تەسىس ژىغىنىدا شۇنداق قارارغا كەلدۇق.

- باشقا خادىملار دەپ كىملەرنى كوزدە تۇتۇۋاتىسىز؟

- باش مۇتەخەسسىسلەرنى نەزەردە تۇتۇۋاتىمەن. مەسىلەن، تەشكىلىي مەسىلىلەرنى زەينۇللام سېتەكوۋ، ئۇمۇمىي مەسىلىلەرنى ۋىلىيام توختىباقىيېۋ، ئېگىلىك ئىشلىرىنى شاۋكەت سادىقوۋ، ھېساپ - چوت ئىشلىرىنى خېلەم ھېزىموۋلار باشقۇرىدۇ.

- ھازىرچە فوندتا مەبلەغ بارمۇ؟

- فوندتا پالانچە ئاخچا بار دەپ ماختىنالمايمەن. ھەر ھالدا، فوند بولغاندىن كېيىن مەبلەغنىڭ بولۇشى تەبىي ھادىسە.

موشۇ يەردە بىر تەكىتلەپ ئوتىدىغان نەرسە، موشۇ ژىلنىڭ 28 - ئوكتەبىر كۈنى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئارتىستلىرى ئۇرالىم ۋارىسوۋ ۋە ساھىبەم مەشرەپوۋالارنىڭ كونسېرتى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن چۈشىدىغان مەبلەغ دەسلەپكى بەدەل رېتىدە فوندىمىزغا ئەۋەتىلىدۇ. مۇنداق خەيرىخاھلىق كونسېرتلارنى ۋە باشقىمۇ چارە - تەدبىرلەرنى كەلگۈسىدە پات - پات ئۇيۇشتۇرۇشنى ئويلاۋاتىمىز.

- سىز، «پانا» فوندىنىڭ كەلگۈسىنى قانداق قىياس قىلىسىز؟

- ھازىر نېمە تولا، فوند تولا. ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكلىرى بار. ماگا خەلق ئارا «بوبېك» فوندىنىڭ پائالىيىتى بەك ياقىدۇ. ھازىر ئۇنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق ناھيەلىرىدە دېگىدەك شوبىلىرى بار. ئەندى «پانا» فوندىنىڭ شوبىلىرىنى ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان ناھيە، ھەتتا يېزىلاردا قۇرۇشقا نېمىشكە بولمايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت ئىشلەش كېرەك، بارلىق كۈچ - غەيرەتنى بىر مەركەزگە توپلاش كېرەك.

- فوندقا ئەزا بولغۇچىلارنىڭ ھەممىسىگە ئىشىك ئوچۇقمۇ؟

- ھەر قانداق كارخانىلار، شەخسىي ئادەملەر بىز بىلەن بىرلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىشنى خالىسا، ئەلۋەتتە، ئۇلار ئۈچۈن ئىشىك ئوچۇق.

بىزگە ھەتتا ئىتالىيەدىكى ۋە ئامېرىكىدىكى خەيرىخاھلىق فوندلىرى ھازىرنىڭ ئوزىدە ياردەم بېرىشكە تەييار. ئەلۋەتتە، بىز ئاساسەن ئۆز كۈچىمىزگە ئىشىنىمىز. ژىغىلغان پۇلنى تارقىتىۋېتىپلا قاراپ ئولتارساق، ئىشىمىز ھەرگىزمۇ ئىلگىرى باسمايدۇ. شۇنداقلا، بازار دېگەن ۋاقىتلىق نەرسە، بۈگۈن بار، ئەتە يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز كېلەچەكتە فوندىمىز دائىرىسىنى كەڭەيتىپ، جاي - جايلاردا، بولۇپمۇ،ئۇيغۇر، چېلەك، پانفىلوۋ ناھيەلىرىدە، ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىلەردە ھەر خىل ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرىنى ئېچىشىمىز كېرەك. ئۇلارنى ئېچىش ئارقىلىق بۈگۈنكى كۈننىڭ مۇھىم مۇئەمماسى بولغان - ئىشسىزلىق مەسىلىسىنىمۇ مەلۇم دەرىجىدە ھەل قىلىشىمىز مۇمكىن.

بىز شۇنداقلا كېلەچەكتە فوندىمىز ئىشىنى م د ھ ئەللىرىدىمۇ جانلاندۇرۇشنى نىيەت قىلىۋاتىمىز. ئەلۋەتتە، «ئۇمۇتسىز - شەيتان» دېگەندەك، خەلق ئارا مەيدانغا چىقىشقىمۇ تىرىشىمىز.

- سىزچە، «پانانىڭ» پۈتىنغا تۇرۇپ كېتىشى ئۈچۈن قانچىلىك ۋاقىت كېرەك؟

- مېنىڭچە تېز ھەرىكەت قىلساق بىر ژىل يېتەرلىك.خەيرىخاھلىق ئىشلارنى ھازىرنىڭ ئوزىدىلا باشلىدۇق. قازاقىستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىگە كومپيۇتېر (باھاسى 1800 ئاقش دوللارى) سوغا قىلدۇق. ئالمۇتا شەھرى، ئۇيغۇر، پانفىلوۋ، چېلەك ناھيەلىرىدىكى تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرنىڭ، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا كېلەر ژىلغا مۇشتىرى بولۇشى ئۈچۈن150مىڭ تەڭگە ئاجراتتۇق.

- «پانا» فوندىنىڭ ھازىر ئۇيغۇرلاردا مەۋجۇت جەمئىيەتلىك تەشكىلاتلار بىلەن مۇناسىۋىتى قانداق بولماق؟

- بىز ھەر قانداق تەشكىلات بىلەن ھەمكارلىششقا تەييار. بۇ يەردە ئېيتىپ كېتىدىغان بىر نەرسە - بىزنىڭ فوند ھېچقانداق سىياسىي تەشكىلات بىلەن شۇغۇللانمايدۇ.

مەن باشقا تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيىتىگە توسالغۇ بولۇشنى خالىمايمەن.ئۇلار ئۆز ئالدىغا ئىش ئېلىپ بارۋەرسۇن. كىمگە بەدەل تولەش كېرەكلىكىنى، كىمنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى خەلقنىڭ ئۆزى يەشسۇن.

- فوندنىڭ ئاساسىي كۈچى نېمىدە دەپ ئويلايسىز؟

- مەبلەغدە. لېكىن مەبلەغ ئۆزلىگىدىن كەلمەيدۇ. ئۇنى تېپىش كېرەك. دېمەك، بىزنىڭ ھازىر ئالدىمىزدا تۇرغان ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى - ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ئىبارەت. جاي - جايلاردا ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنى ئېچىشىمىز تەلەپ قىلىنىدۇ.

- «پانا» غا ئۆز مەبلىغى بىلەن ئەزا بولۇپ كىرگەن بىرەر شەخسىي فىرما ياكى كارخانا ئۈچۈن قانداقتۇ بىر ئىمتىياز بولامدۇ؟

- ئەلۋەتتە، بىز ئۇ فىرمىنىڭ ئېخىمۇ تەرەققىي قىلىشىغا ياردەم قىلىمىز. ئەگەر، ئېيتايلۇق، بىرەر فىرما كاساتلىققا ئۇچراپ، ئۇنىڭدىن چىقىش مەخسىتىدە بىزگە مۇراجىئەت قىلسا، ھەر ئىككى تەرەپكە پايدىلىق ئاساستا ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشقا بولىدۇ. بىراق، ئۇ فىرما پۈتىنغا تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بىزنىڭ «قەرزىمىزنى» قايتۇرۇشى لازىم.

- بېشىمىزغا كۈن چۈشسە ... ئۇنىڭدىن خۇدايىم ساقلىسۇن، «پانانى » قەيەردىن تاپىمىز؟

- ھەزىلىڭلار ئورۇنلۇق. «پانانىڭ» ماكان - جايى، ھازىرچە ئۇيغۇر تىياترىنىڭ بىناسىدا. خالىغۇچىلارنى ھەر دۇشەنبە كۈنى قوبۇل قىلىمەن.

- سوھبىتىڭىزگە رەخمەت، ئىلاھىم «پانا» ھەقىقىي مەناسىدا خەلقىمىزنىڭ پاناسىغا ئايلانسۇن.

سوھبەتنى ئۈزگۈزگەنلەر:
ئىۋرايىم باراتوۋ،
ئېرشات ئەسمەتوۋ.

يول يىراقى بولسا بولسۇن...

مۇھەممەت ئىمىن بۇغرانىڭ دۇئاسىنى ئالغان مۇجاھىت

مۇھەممەت رىزا بېكىننىڭ تۈركىيە قۇرۇقلۇق ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن چاغدىكى سۈرىتى. 1946 - يىل.

بىيىل مەككىدە ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ 32 - قۇرۇلتىيى مەزگىلىدە يىغىن رەئىسى ئۇيغۇر گېنېرالىنى سۆزگە تەكلىپ قىلغاندا، سەھنىگە ئاپپاق چاچلىرىدىن كۆپنى كۆرگەن، پېشقەدەملىكى، بۈركۈتتەك ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن زېرەك ۋە جاسۇرلىقى كۆرۈنۈپ تۇرغان، بېشىغا چىمەن گۈللۈك دوپپا كىيگەن 70 ياشلاردىكى بىر كىشى چەبدەس قەدەملەر بىلەن چىقتى ۋە ئىنگلىزچىلىدا راۋان سۆزلەشكە باشلىدى. 70 نەچچە مەملىكەتتىن كەلگەن مۇسۇلمانلار ۋەكىللىرى، ياۋروپا دۆلەتلىرى كۆزەتكۈچىلىرى، كۆپلىگەن مۇخبىرلار شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئېچىنىشلىق ۋە پاجىئەلىك ئەھۋاللىرىنى ئاڭلاپ، ھەيران قېلىشتى. شەرقىي تۈركىستان مىللىي داۋاسىغا بولغان ھېسداشلىق ۋە قوللاش مەناسىنى ئىپادىلىگەن بۇ ھەيرانلىق ئىچىدە يەنە زۇلمەت ئىسكەنجىسىدە ئازابلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ ۋەكىلىنىڭ قانداق قىلىپ گېنېرال بولغانلىقى ھەمدە دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ تەسىسچىسى ۋە دايىمىي ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ بىرى بولغانلىقى ھەققىدىكى قىزىقىش ۋە ھەۋەس مەنالىرىمۇ بار ئىدى.

ئەجدادلار ئىزىنى بېسىپ...

19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا خوتەنگە ھۆكۈمران بولغان ئابدۇراخمان پاشانىڭ بىر نەۋرە قېرىندىشى - جەمىلە ئاغچىنىڭ نەۋرىسى بولغان مۇھەممەت رىزا 1925 - يىلى خوتەندە تىجارەتچى، تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كۆز ئاچتى. دادىسىدىن كىچىك ئايرىلغان مۇھەممەت رىزا ئانىسى سەئىدە خانىمنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولدى. سەئىدە خانىم مەرىپەتلىك، دىندار ۋە مىللىي تۇيغۇسى مۇستەھكەم ئايال بولۇپ، ئوغلى مۇھەممەت رىزانى قارىقاش خانلىق مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى، ئوغلىنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى مۇھەممەت ئىمىن بۇغرانىڭ تەربىيىسىگە بەردى. ئىستىبدادلىق ئالەمنىڭ غەمخورلۇقىدا ساۋادىنى چىقارغان مۇھەممەت رىزا 1933 - يىلى ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى بىلەن ھەجگە يول ئالدى. ئۇلار ھەج قىلىپ قايتىپ، لاداخقا كەلگەندە ئىستىقلال ئۇرۇشلىرى داۋامىدا چېكىنگەن مۇھەممەت ئىمىن بۇغراغا ئۇچراپ، ھىندىستانغا قايتتى. 1934 - يىلى ئائىلە ۋە تۇغقانلىرىنى ھەجگە يولغا سېلىپ، قىسىملىرىنى تولۇقلاپ، قۇراللاندۇرۇپ، ئافغانىستانغا ماڭغان مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا بىر نەۋرە ۋە ئايالىنىڭ ئىنىسى بولغان مۇھەممەت رىزانى ئاغىنىسى ئەزىزگە ھىندىچە، ئىنگلىزچە تىل ئۆگىنىشكە تاپشۇردى. كېيىن كابۇلغا ئۆز يېنىغا چاقىرتىپ، دارىل مۇئەللىمىندە پارسچە ئۆگەنگەندىن كېيىن ئىنگلىز ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئوقۇشقا بەردى. ۋەتەننى قۇتقۇزۇش مۇجادىلىسىدە بىلىملىك كىشىلەرگە مۇھتاج بولغان ۋە ئىز باسار قىلىپ، تەربىيىلەشكە كۆپ كۈچ چىقارغان بۇغرا ئۆزى تونۇيدىغان ئۆسمۈرلەرنى تۈركىيىگە ئەۋەتىپ، مىللىي، دىنىي ۋە ئەسكەرىي تەربىيىلەرگە ئېگە قىلىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. شۇ نىيەتتە 1938 - يىلى تۈركىيىنىڭ كابۇلدىكى باش ئەلچىسى ۋە دوستى ھەمدۇ شاۋكەت بېساندالغا ئىلتىماس قىلىپ، مۇھەممەت رىزا، نىياز مۇھەممەت، مۇھەممەت ئۆمەر، سىراجىدىن قاتارلىق تۆت ئوقۇغۇچىنى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە ئوقۇشقا يولغا سالدى. شۇنداق قىلىپ، ئازاتلىق ئۇرۇش ئوتى ۋە تۈگىمەس سەپەر كەشمەكەشلىرى ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن بۇ قىران بۈركۈت يىراق ئانادولۇغا مىڭ يىللار ئىلگىرى كۆچكەن قېرىنداشلىرىنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئاتاتۈرك مۇستاپا كېمالنىڭ تەربىيىسىدە

قولىدا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ھەربىي قوماندانلىق باش شتابىنىڭ تەستىقى ۋە باش ئەلچىنىڭ خېتىنى تۇتقان تۆت نەپەر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى تۈركىيىنىڭ ئىسلاھىيە چېگارىسىغا ئەلچىلىكلەر ياردىمى بىلەن خۇددى قىممەتلىك مېھمانلاردەك كۈتۈلۈپ كەلدى. بېساندالدىن تۈركىيە، ئىستىقلال ئۇرۇشى، ئاتاتۈرك ھەققىدە كۆپ ساۋاتقا ئېگە بولغان مۇھەممەت رىزا ئۇلارنى كۈتۈۋالغان ئادانادىكى ئوقۇغۇچىلارغا ئىستىقلال مارشىنى ئېيتىپ بېرىپ، ئۇلارنى قاتتىق تەسىرلەندۈردى. ئادانا ۋالىسى بىۋاستە مەسئۇل بولۇپ، ئۇلارنى كۈتۈۋېلىپ، ئانقاراغا يولغا سالدى. كېيىن مىللىي مائارىپ باش مەسلىھەتچىسى بولغان زەكى سوفۇ ئوغلى ئۇلارنى ھەربىي قوماندانلىق باش شتابىغا ئېلىپ باردى. مۇئاۋىن باش قوماندان ئەل گېنېرال ئاسىن گۈندۈز ئۇلارنى قوبۇل قىلدى ۋە مۇستاپا كېمالنىڭ تۈركىستاندىكى قېرىنداشلىرىغا بولغان غەمخورلۇقىنى يەتكۈزدى. گېنېرالنىڭ سەممىي سۆزلىرىنى ئاڭلاۋاتقان مۇھەممەت رىزا بېكىن ئۇنىڭ ئالتۇن ھەل بېرىلگەن ھەيۋەتلىك پاگونلىرىغا كۆز تىكتى. شەرقىي تۈركىستان بايرىقىدىكىگە ئوخشاش ئاي - يۇلتۇزغا دىققەت قىلدى. ئۇنىڭ شاپكىسىدىكى بارلىق تۈرك يۇرتلىرىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ئون ئالتە يۇلتۇزغا تىكىلگىنىچە خىيالغا كەتتى... ۋەتەندىكى قېرىنداشلىرىنىڭ ئاھۇ - پەريادى بۇغرا ئەسكەرلىرىنىڭ قانلىق ئۇرۇشلىرى، شېھىت بولغان قوماندان تۇغقانلىرى... ھەممىسى بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىدا نامايەن بولدى. «قىساس! چوقۇم ئەسكەر بولىمەن...» بۇ سۆز ئۇنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ ئىسمىغا مۇستەھكەم مەنادىكى بېكىن تەخەللۇسى قوشۇلدى. 1938 - يىلى سېنتەبىردە مۇھەممەت رىزا بېكىن كونيە ئەسكەرىي مەكتىپىنىڭ 6 - سىنىپىغا ئوقۇشقا كىردى. ئەسكەرىي تولۇق ئوتتۇرانى تاماملىدى. 1946 - يىلى ئوفىتسېرلار مەكتىپىنى، 1948 - يىلى توپچى تېخنىكا مەكتىپىنى تۈگەتتى. تۈركىيە ھەربىي قىسىملىرىدا خىزمەت قىلدى. غەربىي گېرمانىيەدە ھەربىي بىلىم ئالدى.

كورېيە ئۇرۇشى مەيدانلىرىدا

1950 - يىلى س س س ر ۋە خىتاي كوممۇنىستلىرى كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇشنى قوزغاپ، كورېيىگە ھەربىي كۈچ يۆتكىدى. بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى كورېيە ھۆكۈمىتىگە ياردەملىشىپ، بىرلەشمە قىسىملىرىنى يۆتكىدى. شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن سوقۇشىدىغانلىقىنى بىلگەن مۇھەممەت رىزا بېكىن تۈرك ئەسكەرلىرى تەركىبىدە ئوفىتسېر ۋەزىپىسى بىلەن كورېيە فرونتىغا كەلدى. 5 مىڭ كىشىلىك تۈرك قىسىملىرىنىڭ توپچى ئارمىيىسىدە خەۋەرلىشىش ئىدارىسىغا مەسئۇل بولغان رىزا بېكىن جەڭچىلەرنى باشلاپ ئۇرۇشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى سېپىدە قىسىملارنىڭ ماسلىشىپ، ھەرىكەتلىنىپ ئۇرۇش قىلىشىدا زىچ ئالاقىنى كاپالەتلەندۈردى.

1951 - يىلى 25 - يانۋاردا تۈرك قىسىملىرى ئومۇمىي ھۇجۇمدا (خەۋەرلىشىش جەڭچىلىرى) ھەل قىلغۇچى رول ئوينىدى. رىزا بېكىن جەڭچىلەر بىلەن بىللە قار كېچىپ، ئىككى تەرەپتىن ئۈزۈلمەي ئېتىلىۋاتقان توپ، ئوق، جەسەتلەر ئارىسىدىن ئۆمىلەپ، ئەڭ ئالدىنقى سەپتە ئالاقە ئورنىتىپ، 251 - نومۇرلۇق ئېگىزلىكنى ئىشغال قىلىشقا ۋە ئەتىسى 156 - نومۇرلۇق ئېگىزلىكنى قورشاپ ئېلىشتا ئالاھىدە قەھرىمانلىق كۆرسەتتى. 13 ئاي داۋام قىلغان ۋە دۇنيانى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ئۇرۇشتا تۈرك، ئامېرىكا ۋە كورېيە قىسىملىرى ئۆزلىرىدىن 100 ھەسسە كۆپ بولغان دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ قورشاۋىدا قالدى. بۇ ھايات - ماماتلىق پەيتتە، تارىختىن بېرى تەسلىم بولمىغان تۈرك قىسىملىرى ئۆزىنىڭ قەھرىمانلىق جاسارىتىنى نامايەن قىلىپ، دۈشمەن قورشاۋىنى يېرىپ چىقتى ۋە بىر كېچىلىك ئۇرۇشتىلا 400 شېھىت بېرىپ، ئامېرىكا، كورېيە قىسىملىرىنى قۇتقۇزدۇرۇپ، دۈشمەننى تار - مار كەلتۈرۈپ، زەپەر تۇغىنى تىكلىدى. دۈشمەننى 38 - پاراللېلغىچە قوغلاپ بېرىپ، سوھبەت ئۈستەلىگە ئولتۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. تۈرك ئەسكەرلىرىنىڭ باتۇرلۇقىنى دۇنياغا تونۇتتى. ئۇرۇشتا قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن رىزا بېكىن ئامېرىكا دۆلىتىنىڭ «مۇنتاز» بىرلىك مېدالىغا ۋە كورېيىنىڭ «شەرەپ» مېدالىغا ئېرىشتى.

تۈركىيە ئارمىيىسىدىكى ئۇيغۇر گېنېرالى

ئاتاتۈرك مۇستاپا كېمال «تۈركىيە ھەممە تۈركنىڭ ۋەتىنىدۇ» دېگەن ئىدى. شەرقىي تۈركىستاندىن كەلگەن ئۇيغۇر يىگىتى مۇھەممەت رىزا بېكىن تۈركىيىدە خۇددى ئانا ۋەتىنىدىكىدەك ئەتىۋارلىنىپ، تەربىيىلەندى ۋە ئۆسۈپ يېتىلدى.

مۇھەممەت رىزا بېكىن كورېيە ئۇرۇشىدىن قايتىپ كېلىپلا، ئامېرىكىنىڭ توپچى ھەربىي مەكتىپىگە ئىمتىھان بېرىپ، ئالاھىدە نەتىجە بىلەن ئوفىتسېرلار خەۋەرلىشىش كۇرسىدا ئوقۇدى. قايتىپ كېلىپ، تۈركىيە توپچىلىرى تەربىيە مەكتىپىدە ۋە خەۋەرلىشىش ئىستىخبارات مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولدى. ئىنگلىزچە ۋە پارسچە بىلگىنى ئۈچۈن تېھراندا تۈركىيە ئەلچىسىنىڭ ھەربىي ياردەمچىسى بولۇپ ئىشلىدى ۋە مىڭ بېشى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى. ئىران پادىشاسىنىڭ «شەرەپ» مېدالىغا سازاۋەر بولدى. 1962 - يىلى چەت ئەلدىن قايتىپ كېلىپ، بىر يىلغىچە ھەربىي قىسىملاردا كوماندىر بولدى. ئارقىدىنلا قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ھەربىي ئاكادېمىيىسىنىڭ ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ، ئاتاتۈرك، يونۇلەر ئوقۇغان ئەڭ ئالىي بىلىم ئاكادېمىيىسىدە ئىككى يىل ئوقۇدى. ئۇرۇش تاكتىكىسىدىن، ئۇرۇش ستراتېگىيىسى ۋە ئۇرۇش تارىخىدىن ئالىي بىلىم ئالدى. ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي قوماندانلىرى ئاكادېمىيىسىگە ئوقۇشقا كىردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن باش قوماندانلىق بىخەتەرلىك مىنىستىرلىكىدە شۆبە مۇدىرى ۋەكىلى، ھەربىي رايون باشلىقى، قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ھەرىكەت ۋە تەربىيە شۆبە مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى.

1973 - يىلى مۇھەممەت رىزا بېكىن گېنېرال ئۇنۋانىغا ئېرىشتى. شۇ يىلى ئانقارادىكى سېنتو (خەلق ئارا مەركىزىي كېلىشىم) تەشكىلاتىدا ھەرىكەت باشلىقى ۋەزىپىسىگە تايىنلىنىپ، 1975 - يىلغىچە خىزمەت قىلدى. 1975 - يىلى تۈركىيە 19 - پىيادە قىسىم ۋە 57 - توپچى قىسىملارنىڭ كوماندىرى بولدى. 1977 - يىلى كەسىپ ئالمىشىپ، 1986 - يىلغا قەدەر 9 يىل دۆلەت باش مىنىستىرلىكىدە مۇتەخەسسىس بولۇپ ئىشلىدى. 1989 - يىلى بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئىنسانىي ياردەم پروگراممىسىنىڭ پاكىستاندىكى باش مەسلىھەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلىنىپ، 9 دۆلەتتىن كەلگەن ھەربىي مۇتەخەسسىسلەرگە 1990 - يىلغا قەدەر دەرس بېرىشكە يېتەكچىلىك قىلدى.

گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن (سولدا) تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەتتىنچى پرېزىدېنتى كەنان ئەۋران (ئوتتۇرىدا) ۋە ئامېرىكا گېنېرالى (ئوڭدا) بىلەن. 1975 - يىل.

گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن ھاياتىنىڭ توپ - توغرا 50 يىلىنى دۇنيا خەلقىنىڭ تېنچلىقى ۋە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن سەرپ قىلدى.

ۋەتەن داۋاسى - ئۆچمەس ئوت

گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىننىڭ يۈرىكىگە ئۆسمۈر ۋاقتىدا ئوت تاشلىغان ۋەتەن داۋاسى ئۇنىڭ پروتوكول ھاياتى جەريانىدا ئۆلغىيىپ، مەشئەلگە ئايلاندى. ئۆمەر ئۆتۈسى كۆتىرىلگەنسېرى زۇلمەت ئىچىدە ئىڭراۋاتقان ۋەتىنى - شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازاتلىقى مەسىلىسىنى بىر مىنۇتمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى. 1986 - يىلى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن بېشى ئۆلغىيىپ، كۆزى ئاجىزلىشىپ قالغاندىن كېيىن، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىكى ۋە تۈركىيىدىكى ئۇيغۇرلار مۇھەممەت رىزا بېكىنگە: جانابىڭىزنى مۇھەممەت ئىمىن ھەزرىتى شەرقىي تۈركىستان داۋاسى ئۈچۈن ئوقۇتتى. ئاتاتۈرك مۇستاپا كېمالمۇ يۇرتىمىزنى ئەزىز دەپ تۇتۇپ، سىزنى تەربىيىلىدى. تۈركىيىدىكى ھەربىي خىزمىتىڭىز ئاخىرلاشتى. ئەندى مۇھەممەت ئىمىن بۇغرانىڭ ئىستىكى بويىچە ئانا ۋەتەن خىزمىتىگە سىزنى تەكلىپ قىلىمىز دېگەن مەزمۇندا مەكتۇپ يازدى. گېنېرال مۇھەممەت ئىمىن رىزا بېكىن بۇ خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن ئانقارادىكى قولايلىق شارائىتىنى، خاتىرجەم ئائىلىسىنى تاشلاپ، دەرھال ئىستانبۇلغا كېلىپ، ئەيسا ئالپتېكىننىڭ تەجرىبىسى ۋە يۇرتداشلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ۋەقپىسىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى.

خەلق ئارا ستراتېگىيە، دىپلوماتىيە ۋە ھەربىي مەلۇماتقا مۇكەممەل بولغان گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن دۇنيانىڭ ۋەزىيىتى، سىياسىي ئەھۋالى ۋە كونكرېت شەرت - شارائىتلىرىنى ئىنچىكىلەپ ئۆگىنىپ، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنىڭ توغرا يۆنىلىشىنى تەتقىق قىلىپ، بەلگىلەپ چىقتى. دۆلەتلەردە قانۇنىي دەپ تەن ئېلىنغان ئىلمىي، سىياسىي ۋە مەدەنىي تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ چىقىپ، تەشۋىقات قوراللىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، ئالدى بىلەن تۇرۇشلۇق دۆلەتنىڭ ۋە ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، تارىخىي ئەھۋالىنى خەلق ئارا تەشكىلاتلارغا، دۆلەتلەرگە چۈشەندۈرۈش، ۋەتەن ئىچىدىكى داۋا، كۈرەشلەرگە ماسلىشىش قاتارلىق جەھەتلەردە بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. مۇھاجىرلىرىمىزنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئىقتىسادىي ئىمكانىيەتلەرنى يارىتىش، بىلىملىك ئىز باسارلارنى تەربىيىلەش ئىشلىرىنى چىڭ تۇتۇپ داۋاملاشتۇردى.

1988 - يىلى گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىننىڭ رەئىسلىكىدە ئامېرىكا، تۈركىيە، ئەنگلىيە، شۋېتسارىيە، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن 50 تىن ئوشۇق مۇتەخەسسىس، ئالىملارنىڭ قاتنىشىشىدا «خەلق ئارا تۈركىستان تارىخى، مەدەنىيەت، ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» چاقىرىلىپ، مەخسۇس شەرقىي تۈركىستان مەسىلىلىرى بويىچە ئىلمىي - مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى. 1990 - يىلى خەلق ئارا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ تەسىسچىلىرىنىڭ ۋە دايىمىي ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ بىرى بولغان گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن ھەر يىلى بىرلىك قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپ، 72 ئىسلام مەملىكىتىدىن كەلگەن ۋەكىللەرگە شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە مۇھىم قارارلارنىڭ ئېلىنىشىغا زور تۆھپە قوشتى.

1992 - يىلى شەرقىي تۈركىستان ۋەقپىسىنىڭ نامىدىن 14 دۆلەتتىكى شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيىنىڭ تەييارلىق، تەشكىللەش ۋە باشقۇرۇش خىزمەتلىرىدە گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن يېتەكچىلىك رول ئوينىدى.

ئون يىلدىن بېرى تۈركىيىدىكى قولايلىق شارائىتلاردىن پايدىلانغان گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن ئوقۇغۇچى تەربىيىلەشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى. دەسلەپكى قەدەمدە مىسىردا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمى، ھازىر ھەر قايسى دۆلەتلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلماقتا. 1992 - يىلى ئۆزبېكىستان، قىرغىزستان، قازاقىستاندىن 30 غا يېقىن ئۇيغۇر باللىرى تۈركىيىدىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھازىرغا قەدەر شەرقىي تۈركىستاندىن ئۆزلىگىدىن كەلگەن 100 گە يېقىن ئوقۇغۇچى تۈركىيىدە ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇماقتا. ئوقۇش پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ھەر قايسى ئالىي مەكتەپ، ئىلمىي ساھالاردا خىزمەت قىلماقتا.

بۈگۈنگە قەدەر 47 سان نەشر قىلىنغان «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» ژۇرنىلىنىڭ ئىمتىياز ساھىبى بولغان گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن شەرقىي تۈركىستان ۋەقپىسىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى مەدەنىيەت مەركىزى نەشر قىلغان تۆت تىلدىكى «ئاسارەتتىكى شەرقىي تۈركىستان» رەسىملىك كىتابچە، تۈرك دۇنياسى ئەدەبىياتى شەرقىي تۈركىستان قىسمى» «ئۇيغۇر ماقال - تەمسىللىرى»، «شەرقىي تۈركىستان قوللانمىسى» قاتارلىق ئونلىغان كىتاپلارنىڭ، «شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى» گېزىتىنىڭ نەشر قىلىنىشىدا يېتەكچى بولدى.

70 ياشتىكى بۇ ھارماس گېنېرال تۈركىيىنىڭ ھەر قايسى ساھا ۋە قاتلاملىرى چاقىرغان ئىلمىي يىغىنلاردا نۇتۇق سۆزلەپ، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئاڭلاتماقتا. ئۇ بۇ يىل (ئۆكتەبىردە) چاقىرىلىدىغان «خەلق ئارا تۈركىستان تارىخى ۋە مەدەنىيەت ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ھەمدە «شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى»غا تەييارلىق خىزمەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولماقتا.

ئابدۇلھەكىم ئىلتەبىر.
ئىستانبۇل.

جون. ۋ. گاروۋېر (ئامېرىكا)

رەقىپلەر ۋە

«رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار» ئامېرىكا جورجىيا تېخنىكا ئىنستىتۇتى سىياسەت ئىلمىنىڭ پروفېسسورى جون گاروۋېر قەلىمىگە مەنسۇپ خەلق ئارا سىياسەت تارىخى توغرىسىدا يېزىلغان مەخسۇس ئەسەر بولۇپ، جوڭگو بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىدا ساقلانغان ئۇرۇش مەزگىلىدىكى دىپلوماتىيەگە دائىر ئارخىپلاردىن پايدىلىنىپ، ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى جوڭگو - كېڭەش مۇناسىۋىتى ۋە ئۇنىڭ چوڭقۇر تەسىرىنى جوڭگونىڭ مىللەتچىلىكى بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جوڭگوغا قاراتقان سىياسىتىدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە كۆرۈنۈش نۇقتىسىدىن چوڭقۇر تەھلىل ۋە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، جوڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى تارىخىي تۆھپىسىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرگەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە سىياسىتىنى تەنقىت قىلغان، ئەينى چاغدىكى خەلق ئارا ۋەزىيەت توغرىسىدىمۇ بىر مۇنچە يېڭى كۆز قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغان.

«رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار» دا ختاي ۋە رۇس ئىمپېرىيەلىرىنىڭ قۇربانخانايلانغان شىنجاڭنىڭ (شەرقىي تۈركىستان) 30 - يىللاردىكى سىياسىي ئەھۋالى توغرىسىدىمۇ كەڭ تۈردە بايان قىلىنغان. تۆۋەندە بىز مەزكۇر كىتابنىڭ «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇن - ماۋزېدۇڭ، ستالىن، جياڭ جېشىلارنىڭ سىياسىي ئۈچ بۇرجىكى» بابىنى ھۆرمەتلىك كىتابخانلىرىمىز دىققىتىگە ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

ئالتىنچى باب

شىنجاڭدىكى بوران چاپقۇن — ماۋزېدۇڭ، ستالىن، جياڭ جېشىلارنىڭ سىياسىي ئۈچ بۇرجىكى

1. ستالىن شېڭ شىسەيدىن پايدىلىنىپ شىنجاڭنى تىزگىنلىدى

پۈتكۈل ئۇرۇش مەزگىلىدە، جوڭگونىڭ غەربىي قىسمىدىكى شىنجاڭ جوڭگو - كېڭەش رىقابىتى ۋە ھەمكارلىقىنىڭ ئاساسلىق سەھنىسى بولدى. جوڭگو-كېڭەش مۇناسىۋىتىدىكى شىنجاڭ مەسىلىسى جۇڭچىڭ، موسكۋا ۋە يەنئەنلەرنىڭ سىياسىتىگە زور تەسىر كۆرسەتتى. بۇنىڭ ئىچىدىكى ھەق — ناھەق مەسىلىسىنى تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭدا، بىر تەرەپتىن، شىنجاڭ مەسىلىسى جوڭگو - كېڭەش مۇناسىۋىتىدە گەۋدىلىك ئورۇن تۇتقان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، جوڭگونىڭ ئۆزىنى كۈچەيتىش يولىدىكى كۈرەشلىرىدە شىنجاڭنىڭ مول يەر ئاستى بايلىقى ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. 30- يىللاردا، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جوڭگوغا بولغان قىزىقىشى ئاساسەن شىنجاڭغا مەركەزلەشكەن. ئوخشاشلا، پۈتكۈل ئۇرۇش مەزگىلىدە شىنجاڭ يەنە بىر تەرەپتىن جوڭگو - كېڭەش مىللىي مەنپەئەتىنىڭ بىۋاسىتە توقۇنۇشىدىغان رايونىغا ئايلانغان ئىدى. قىسقىسى، مۇبادا شىنجاڭ تاشقى موڭغۇلىيەگە ئوخشاش مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان بولسا، جوڭگونىڭ قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرۇش چۈشى بىراقلا تۈگەشكەن بولاتتى.

ستالىن، جياڭ جېشى ۋە ماۋزېدۇڭلار شىنجاڭنىڭ تەقدىرىنى ئۆزىگە خاس كۆز قارىشى بويىچە بىر تەرەپ قىلىشنى ئويلايتتى. جياڭ جېشى، شىنجاڭ بىر مەھەل قۇدرەت تاپقان جوڭگونىڭ بىر قىسمى، پەقەت مەنچىڭ زاۋاللىققا يۈزلەنگەندىن كېيىنلا روسسىيە جاھانگىرلىكى بۇ رايوننى تىزگىنلىگەن، دەپ قارايتتى. كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى تىزگىنلىشى خۇددى ياپونىيە مانجۇرىيىنى تىزگىنلىگەندەك، غەرب كاپىتالىزمى جوڭگونىڭ دېڭىز ياقىسىدىكى رايونلىرىدا كونسېسسىيەلەرنى مەجبۇرىي تۇرغۇزغاندەكلا بىر ئىش ئىدى. گەرچە كېڭەش ئىتتىپاقى جوڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى، مۇستەقىللىكى، تېررىتورىيە پۈتۈنلۈكىنى ھۆرمەت قىلىمىز دەپ داۋاڭ قىلسىمۇ، لېكىن ئۇ شىنجاڭدا زور ئىمتىيازغا ئىگە ئىدى. جوڭگونى قۇدرەتلىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، جوڭگونىڭ شىنجاڭدىكى قۇدرەتلىك ئورنىنى قايتىدىن تىكلەش ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن كېڭەش ئىتتىپاقىنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنىمۇ جياڭ جېشى ئوبدان بىلەتتى.

بۇ، ستالىننىڭ نىشانى بىلەن بىۋاسىتە قارىمۇ- قارشى ئىدى. ستالىن شىنجاڭنى ئۆزىنىڭ بېقىندى دۆلىتىگە ئايلاندۇرۇش خىيالىدا ئىدى. ئەمما ستالىن جوڭگو- كېڭەشنىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇش ئىتتىپاقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، جوڭگونىڭ شىنجاڭغا قاراتقان ئىگىلىك ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلدى. شۇنىڭدەك، ستالىن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ بۇ رايوندا سىياسىي، ھەربىي زومىگەرلىكىنى تۇرغۇزۇشقا ئۇرۇنۇش بىلەن بىرگە، ئىقتىسادىي سىڭىپ كىرىشنى زور كۈچەيتىپ، بۇ جەھەتتە زور نەتىجىگە ئېرىشتى. جوڭگو بىلەن ھەمكارلىشىپ ياپونىيەگە قارشى ئۇرۇش موسكۋا ئۈچۈن ئانچە زۆرۈر بولمىغاندا (مەسىلەن، 1940 - يىلى كېڭەش ئىتتىپاقى ئوق مەركىزىي دۆلەتلەر بىلەن ھەمكارلاشقان مەزگىلدەك)، موسكۋا جوڭگونىڭ شىنجاڭدىكى ئىگىلىك ھوقۇقىنى مەنسىتمىگەن ئىدى.

موسكۋا، جۇڭچىڭ، يەنئەننىڭ شىنجاڭدىكى تالاش - تارتىشى ۋەھشىي مىلىتارىست شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا قانات يايدۇرۇلدى. 1933 - يىلىدىن 1944 - يىلىغىچە شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە، ئۇستىلىق بىلەن ستالىن ۋە جياڭ جېشى ئوتتۇرىسىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ھوقۇقىنى مۇستەھكەملىدى. شېڭ شىسەي، ئىسيان كۆتۈرۈشكە ئادەتلەنگەن. ئىختىسات ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە ئىنتايىن قالاق ھالەتتە تۇرغان بىر ئۆلكىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىش ئۈچۈن، تاشقى ياردەمنىڭ ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن، ئۇ ئۆزىدىن بۇرۇنقى ھۆكۈمرانلارغا ئوخشاش، دائىم تاشقى كۈچلەردىن ياردەم سوراپ، ئۆزى ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى چىققان ئىسيانلارنى باستۇرغان، ياپونىيە، ھىندىستان ۋە جوڭگونىڭ ئىچكى قىسمىدىن كېلىدىغان خىلمۇ- خىل تەھدىتلەرگە قارىتا دائىم ھوشيار تۇرغان. شېڭ شىسەي رەھىمسىز، شەپقەتسىز پۇرسەتپەرەس ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، موسكۋادىن ياكى جۇڭچىڭدىن كەلگەن تەكلىپلەرنى قوبۇل قىلاتتى ياكى رەت قىلاتتى.

ئۇرۇش مەزگىلىدە ھەر خىل كۈچلەرنىڭ شىنجاڭدىكى رىقابىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى تىزگىنلەش دەرىجىسىنى چۈشىنىش ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. 30 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشنى كېڭەيتتى، سىڭىپ كىرىش كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولغان.تارىختا روسسىيەنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان رايونلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. ئالىن س. ۋىختىڭنىڭ سۆزىگە ئاساسلانغاندا 30 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭغا تۆت خىل يول بىلەن سىڭىپ كىرگەن: 1. ھەربىي ئارىلىشىش. 1933- 1934 ۋە 1937 - يىللىرى كېڭەش قوشۇنلىرى شىنجاڭغا كىرىپ، ئۈرۈمچى ۋە باشقا جايلاردىكى ئىسيانلارنى باستۇرۇپ، شېڭ شىسەينىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قالغان ئىدى. 2. ئىقتىسادىي تەسىر كۆرسىتىش. بۇنىڭ ئىچىدە ئۈرۈمچىنى تەشەككۈر ئېيتىپ قەرز پۇل قوبۇل قىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىنى كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئېچىۋەتتى. 1934 - يىلى موسكۋا شېڭ شىسەيگە كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ھەربىي ۋە سانائەت ئەسلىھەلىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن بەش يىللىق مۇددەت بىلەن 5 مىللىون رۇبلى قەرز بەردى. ئىككىنچى يىلى ستالىننىڭ ئايالىنىڭ تاغىسى ئا. س. سۋانىدزى باشچىلىقىدىكى كېڭەش ۋەكىللەر ئۆمىكى ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈشكە ياردەملەشتى. ئارقىدىنلا يەنى 1937 - يىلى 15 مىللىون رۇبلى قەرز بېرىپ، شىنجاڭنىڭ 3 يىللىق مالىيە تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈشكە ياردەملەشتى. كېڭەش ئىتتىپاقى مالىيە ۋە تېخنىكا مەسلىھەتچىلىرىنىڭ ياردىمىدە تاشيول ۋە كۆرۈكلەر ياسالدى. تېلېگراف، تېلېفون لىنىيەلىرى ئۇزارتىلدى. شىنجاڭدا سانائەت ئەسلىھەلىرى تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، مەكتەپ، دوختۇرخانىلار سېلىندى. كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى سودا تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدى. كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى شىنجاڭنىڭ باي كان مەھسۇلاتلىرى ئېچىلىشقا باشلىدى. شىنجاڭنىڭ نېفت زاپىسى ئىنتايىن مول ئىدى. 1935 - يىلى كېڭەش تېخنىكلىرى شىنجاڭنىڭ مەلۇم جايىدىن نېفت تېپىپ، يىللىق مەھسۇلاتى 50مىڭ توننا نېفت بېرىدىغان قۇدۇقتىن بىرنى قازدى، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا نېفت قىدىرىشى شېڭ شىسەي بىلەن كېڭەش ئەمەلدارلىرىنىڭ «ئاغزاكى كېلىشىمى» بويىچە ئېلىپ بېرىلدى. بۇ ئۇنىڭدىن كېيىن بارلىققا كەلگەن كېڭەش جوڭگو مۇناسىۋىتىدە ئىنتايىن زور رول ئوينىدى. بۇنىڭدىن، 30- يىللاردا ئىككى تەرەپ ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنىڭ ناھايىتى كەڭ بولغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئىدىيە جەھەتتىن سىڭىپ كىرىش كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ يەنە بىر خىل ئۇسۇلى ئىدى. بۇنىڭدا ئەڭ مۇھىمى، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ مىللىي دوستلۇق سىياسىتى تەشۋىق قىلىناتتى. ئۇزۇندىن بېرى خەنزۇ ھۆكۈمرانلىرى چوڭ خەنزۇچىلىق سىياسىتى يۈرگۈزگەنلىكتىن، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ مىللىي دوستلۇق سىياسىتى ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئالقىشقا سازاۋەر بولدى. شېڭ شىسەي بۇ خىل مىللىي دوستلۇق سىياسىتىنى «سىنىپىي كۈرەش» بىلەن بىرلەشتۈردى. شېڭ شىسەينىڭ مەھكىمىسىدىكى بىر ئەمەلدارنىڭ ئېيتىشىچە، 1936 - يىلى كېڭەش ئىتتىپاقى شېڭ شىسەينى شىنجاڭدىكى بايلارنى قولغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، كېڭەش ئىتتىپاقى يېقىندا قەرز بەرگەن پۇلنى قايتۇرۇشقا ئۈندىگەن. شېڭ شىسەي بۇنىڭغا قوشۇلۇپ، كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ياردەملىشىشكە ئادەم تەكلىپ قىلىپ، شۇ قېتىمقى «سىنىپىي كۈرەش»نى ئېلىپ بارغان. 1937 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 10مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلانغان ياكى يىغىۋېلىش لاگېرلىرىغا قامالغان.

كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ سىڭىپ كىرىشىنىڭ تۆتىنچى خىل ئۇسۇلى، مەسلىھەتچىلەرنى ئەۋەتىپ، بىۋاسىتە ئارىلىشىش ئىدى. كېڭەش ئىتتىپاقى ھەربىي، مالىيە - ئىقتىسات مەسلىھەتچىلىرى ۋە مۇتەخەسسىسلەرنى ئەۋەتىپ، شېڭ شىسەينىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇشىغا ياردەملەشكەن. كېڭەش مەسلىھەتچىلىرى ياردەملىشىپ شىنجاڭغا «ك گ ب» (كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جاسۇسلار ئورگىنى)نىڭ ئەندىزىسى بويىچە سىياسىي تۈزۈلمە بەرپا قىلغان ئىدى. مىڭلىغان — ئون مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ سۈرگۈن قىلىنىشى بۇ سىياسىي تەشكىلاتنىڭ ئۈنۈمى ۋە شەپقەتسىزلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. شېڭ شىسەينىڭ بىر ئاخبارات ئەمەلدارىنىڭ ئېيتىشىچە، 30- يىللاردا كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭغا كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسونالنىڭ مەخپىي ئاخبارات ئورگىنىنى قۇرغان ئىكەن.

1937 - يىلى شىنجاڭ، روشەنكى، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر دائىرىسىگە كىرگەن ئىدى. گەرچە شىنجاڭ شەكىل جەھەتتە جۇڭخۇامىنگونىڭ تەركىبىي قىسمى بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىناۋىتى بۇ يەردە ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈپ قېلىپ، موسكۋانىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرى مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەن، جياڭ تىڭفۇ 1934 - يىل 6- ئاينىڭ 8 - كۈنى دوستى خۇشىغا يازغان خېتىدە شىنجاڭنىڭ ئورنى ھەققىدە توختالغان (جياڭ تىڭفۇ ئۇرۇش مەزگىلىدە جوڭگونىڭ كېڭەش ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق تۇنجى باش ئەلچىسى بولغان، ئارقىدىنلا خۇشى جوڭگونىڭ ئامېرىكىدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى قىلىپ تەيىنلەنگەن). جياڭ تىڭفۇ خېتىدە چۈشەندۈرۈپ، — كېڭەش ئىتتىپاقى جوڭگونىڭ شىنجاڭ رايونىغا بولغان ئىگىلىك ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ،شۇنداقتىمۇ ئۇ شىنجاڭغا كونسۇل ئەۋەتمەكچى بولغاندا يەنىلا جوڭگو تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى قوشۇلۇشى كېرەك،بۇنىڭدىن باشقا، گەرچە موسكۋا شىنجاڭ بىلەن ئالاھىدە مۇناسىۋەتتە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ شىنجاڭغا نىسبەتەن ھېچ قانداق قارا نىيىتىنىڭ يوقلۇقىنى قەيت قىلدى. شېڭ شىسەي قارىماققا مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بويسۇنسىمۇ، ئۆلكە ئەمەلدارلىرى قارىماققا نەنجىڭ تەرىپىدىن تەيىنلەنسىمۇ، لېكىن نەنجىڭنىڭ شىنجاڭدا ھېچ قانداق ئەمەلىي ھوقۇقى يوق ئىدى، دېگەن.

30 - يىللاردا جۇڭخۇا مىنگو تېخى كۈچەيمىگەنلىكتىن، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى تازىلاش مەسىلىسىنى ئويلىنىشقا جياڭ جېشى ئىلاجىسىز ئىدى. ھەتتا مۇنداق تېرىشچانلىق ئەكسىچە شېڭ شىسەينى موسكۋاغا يېقىنلاشتۇرۇپ، ستالىننىڭ شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل بولۇشىغا ئىلھام بېرىشىگە تەسىر كۆرسەتتى. بۇ توغرىدا، جياڭتىڭفۇ 1934 - يىلى يازغان خېتىدە جوڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدىكى قاراشلىرىنىمۇ شەرھلىگەن. بۇ يەردە جياڭ تىڭفۇ قىزىقارلىق بىر ئوخشىتىشنى كەلتۈرگەن: ئۇ جوڭگو بىلەن شىنجاڭنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەنگلىيە بىلەن كانادانىڭ مۇناسىۋىتىگە سېلىشتۇرۇپ، مەيلى شىنجاڭ ياكى كانادا بولسۇن، ھەر ئىككىلىسى قۇدرەتلىك دۆلەتلەرگە تام خوشنا، ئۆزلىرىنىڭ مېتروپولىيە (باشقا مەملىكەتلەرنى بېسىۋېلىپ، ئۆز مۇستەملىكىلىرىگە ئايلاندۇرغان ھەم ئۇلارنى ئېكسپلۇئاتاتسىيە قىلىۋاتقان دۆلەت)لىرىدىن ئىنتايىن يىراق ئەللەردۇر. بۇنداق ئەھۋالدا مېتروپولىيەلەرنىڭ يىراقتىكى ئۆلكىلىرىنىڭ ئۆزلىرىگە خوشنا بولغان قۇدرەتلىك دۆلەتلەرگە يېقىنلىشىپ دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورنىتىشقا قارشى تۇرۇش ئەخمىقانە ھەرىكەت بولىدۇ. بۇنداق قىلىش ئەڭ زور خەۋپكە يەنى يىراقتىكى ئۆلكىلەر ئۆزلىرىگە خوشنا بولغان دۆلەتلەرنىڭ بېقىندى دۆلىتىگە ئايلىنىپ قېلىش خەۋپىگە ئېلىپ بارىدۇ،دېگەن ئىدى.جياڭ تىڭفۇ يەنە: مەركىزىي ھۆكۈمەت كېڭەش بىلەن شىنجاڭنىڭ تەدرىجىي يېقىنلىشىشىغا قارشى تۇرماي، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ مەركەزنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ياخشىلىشىغا توسالغۇ بولۇپ قالماسلىقى تەرەپلىرىدىلا چىڭ تۇرۇشى كېرەك، دەپ قارىغان. دېمەك، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەنلىكتىن، جياڭ جېشى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئۇنىڭ تەسىرىنى چەكلىشى، شېڭ شىسەينى كېڭەش ئىتتىپاقىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، گومىن ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغدىشى لازىم ئىدى.

2. ستراتېگىيەلىك يول ۋە تەسىر دائىر

ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ پارتلىشى، جياڭ جېشىنىڭ نەزەرىدە، شىنجاڭ بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقى يېقىنچىلىقىنىڭ مۇھىملىقىنى زور دەرىجىدە كۈچەيتتى. كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جوڭگونىڭ غەربىي تەرىپىدىن تەمىنلەش يولىنى قوغداپ، ياپونىيەنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش، ئەينى چاغدا جوڭگونىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشىدا ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا، جۇڭچىڭ كېڭەش ئىتتىپاقىنى خاپا قىلىپ قويۇشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. چۈنكى، شىنجاڭ مەسىلىسىدە موسكۋاغا بېسىم ئىشلەتسە، كېڭەش ئىتتىپاقى جوڭگوغا بېرىۋاتقان ياردەمنى ئازايتىشى، ھەتتا توختىتىپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى. بۇ، جوڭگو كېڭەشنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە چەكلەش تىرىشچانلىقىدىن ۋاقتىنچە ۋاز كېچىشى كېرەك، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئورنى مىسلىسىز دەرىجىدە كۈچىيىدۇ، دېگەندىن دېرەك بېرەتتى. كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جوڭگوغا بېرىدىغان ياردىمى قۇرۇقلۇق يولى شىنجاڭدىن ئۆتەتتى. كېڭەش قازاقستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي كازارمىسىدىن چىققان بىر نەچچە يۈز چوڭ ئاپتوموبىل ماددىي بۇيۇملارنى قاچىلاپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۈرۈمچىدىن قومۇل ئارقىلىق لەنجۇ (تەمىنات لىنىيىسىنىڭ شەرقىي تەرەپتىكى ئاخىرقى بېكىتى)غا باراتتى، كې-

باشقا نەشرلەردىن

ئىنتىپاقداشلار

گەش ئىنتىپاقىنىڭ ماشىنىلىرى سۈرمە، ۋولفرام، تېرە ۋە ئاشلىقلارنى قاچىلاپ، كېگەش ئىنتىپاقىغا قايتاتتى. شىنجاڭنىڭ ھاۋا بوشلۇق تېررىتورىيەسى جۇڭگو - كېگەش ئىككى دۆلەت مەسلىھەتچىلىرىنىڭ بېرىپ كېلىشىنى ۋە دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرىنى مۇھىم يول بىلەن تەمىنلىگەن. جۇڭگو كېگەش ئۆز - ئارا تاجاۋۇز قىلىشماسلىق شەرتنامىسى تۈزۈلگەندىن كېيىن، شىنجاڭ ئارقىلىق ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇشنى مەخسەت قىلغان تەشكىلى قاتتىق بىر ئاپپارات تېزلىك بىلەن قۇرۇلغان ئىدى. شېڭ شىسەي چۆچەكتە ئالاقە باغلاش پۇنكتى، لەنجۇدا «شىنجاڭ كان مەھسۇلاتلىرى شىركىتى» قۇردى. ئۇ يەنە ئىلىدا دۆلەتلىك ھاۋا ئارمىيە بازىسى قۇرۇپ، ھۆكۈمەت ئەربابلىرىنىڭ كېگەش ئىنتىپاقىغا بېرىپ كېلىشىگە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىشكە قوشۇلغان ئىدى. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى، كېگەش ئىنتىپاقى ئەمەلدارلىرى بىلەن سوھبەتلىشىش ھەمدە كېگەش ئىنتىپاقى مەسلىھەتچىلىرىنى ئۇ ياق - بۇ ياققا ئەۋەتىش ئۈچۈن لەنجۇدا دىپلوماتىك ئورگان تۇرغۇزغان. يول بويلىرىدا ماي قاچىلاش پۇنكتلىرىنى ۋە ماشىنا رېمونتخانىلىرىنى قۇرغان، يەنە توگە كارۋانلىرى ئارقىلىق بۇ ئورۇنلارغا يېقىلغۇ يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇرغان، كېگەش ئىنتىپاقى ئۈرۈمچىدە، گۇچۇڭ، ئىلى قاتارلىق ئورۇنلاردا تېلېفون ئالاقىسى ئورنىتىش بىلەن بىرگە، لەنجۇدا كېگەش ئارمىيەسى بازىسىنى قۇرۇپ، زور تۈركۈمدە ئايروپىلان ۋە ئۇچقۇچىلارنى ئورۇنلاشتۇرغان. لەنجۇنىڭ ئارقىسىدىكى قۇمۇلدا كېگەشنىڭ ماشىنىلاشقان مۇستەقىل «8 - پولك» (نامدا گېولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئۆمىكى) تۇرغۇزۇلغان ئىدى. 1938 - يىلى 1 - ئايدا بۇ قىسىم شېڭ شىسەينىڭ تەلىۋى بويىچە مۇداپىئەنى كۈچەيتىش، ياپونىيەنىڭ تاجاۋۇزى ياكى گومىنداڭنىڭ سۇيۈەن ئارقىلىق شىنجاڭغا كىرىشىنى چەكلەش ۋە كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭ ئارقىلىق توشۇلىدىغان تۈركۈم - تۈركۈم ھەربىي ئەشيالىرىنى يەرلىك مىللەتپەرەست ۋە باندىتلارنىڭ بۇلاڭ - تالاڭدىن قوغداش ئۈچۈن شىنجاڭدا تۇرغان ئىدى. 1943 - يىلىدىن ئىلگىرى «8 - پولك» باشتىن ئاخىر قۇمۇلدا تۇرغان.

بۇ چاغدا يەنە جۇڭگو - كېگەش خادىملىرىنى توشۇيدىغان جۇڭگو كېگەش ئاۋىئاتسىيە بىرلەشمە شىركىتى قۇرۇلغان. 1938 - يىلى موشۇنداق بىر شىركەت قۇرۇش توغرىسىدا مۇزاكىرە باشلانغان بولسىمۇ، لېكىن رەسمىي سوھبەت 1939 - يىلى 4 - ئايدىلا باشلاندى. ھال بۇكى 9 - ئايغا كەلگىچە جۇڭگو، كېگەش ھۆكۈمەتلىرى شىركەت قۇرۇش مەسىلىسىدە يەنىلا كېلىشىم ھاسىل قىلالمىغان ئىدى. 1939 - يىلى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم تۈزۈلگەن كېلىشىم ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز - ئارا مەنپىيەت يەتكۈزۈش مۇناسىۋىتىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى. بۇ ئەھۋال بىر يىلدىن كېيىن شىنجاڭغا تېپىلغان كان سانائىتى كېلىشىمى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما ھاسىل قىلدى. بۇ كېلىشىم بويىچە، جۇڭگو ئايروپىلانلىرى چۆچەك - قۇمۇل ھاۋا ترانسپورتىغا مەسئۇل بولسا، كېگەش ئايروپىلانلىرى قۇمۇل، ئۈرۈمچى، ئالمۇتا - موسكۋا ھاۋا يولىغا مەسئۇل بولدى. بۇ كېلىشىم جۇڭگو ئۇچقۇچىلىرى ۋە تېخنىكلىرىنى تەربىيەلەشكىمۇ پۇرسەت بەرگەن ئىدى.

1937 - 1939 - يىللىرى جۇڭگونىڭ ياپونىيەگە زەربە بېرىشى كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى ساقلاپ قېلىشىغا پايدىلىق بولدى. بىراق جۇڭگو بىلەن كېگەش ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتىپاق ئەڭ قىزىقلاشقان دەۋردىمۇ جياڭ جېيشى كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشىنى بارلىقى بىلەن چەكلىگەن، جياڭ جېيشى موسكۋانىڭ موسكۋا بىلەن جۇڭخۋامىنگو ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتىپاقتىن پايدىلىنىپ، جۇڭگودا تەسىرىنى كېڭەيتىشتىن ئەنسىرەتتى. ئامما، كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنىڭ كۈنسايىن كېڭەيتىۋاتقانلىقى فاكت ئىدى. جياڭ جېيشى كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ جۇڭگونىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشىغا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى مەۋجۇدىيىتىنى جۇڭگونىڭ بۇ رايوندىكى ئىگىلىك ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلدۇرماسلىققا تىرىشاتتى.

سون كې 1938 - يىلى 2 - ئايدا ستالىن بىلەن سوھبەتلەشكەندە كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئورنىنىڭ كۈنسايىن كۈچىيىۋاتقانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ستالىن سون كېغا كاپالەت بېرىپ، كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ تاشقى موڭغۇلىيە ياكى شىنجاڭغا نىسبەتەن زېمىن تەلىۋى يوق، دېگەن. ستالىن يەنە جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى كېگەش ئىنتىپاقىغا ئۇتتىشىدىغان تۆمۈر يول قۇرۇلۇشىنى باشلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلغان ھەمدە شۇنداق قىلسىلا تېخنىكىلىق ياردەم بېرىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بەرگەن. ستالىننىڭ تاشقى موڭغۇلىيە بىلەن شىنجاڭغا قارىتا تەڭ ئۆلچەملىك قاراشتا بولۇشى جۇڭگولۇقلاردا بولۇۋاتقان شىنجاڭ ئەڭ ئاخىرى تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ يولى بويىچە ماڭىدۇ، ئەمەلىيەتتىكى مۇستەقىللىق - كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ قانىتى ئاستىدىكى مۇستەقىللىققا ئېرىشىدۇ، دېگەن ئەندىشىسىنى شۈبھىسىز ھالدا چوڭقۇرلاشتۇرغان ئىدى. 1939 - يىلى ستالىن بىلەن ئېلىپ بېرىلغان سوھبەتتە سون كې يەنە شىنجاڭ مەسىلىسىنى ئۈچىنچى قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى. ستالىن بۇ قېتىم كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدە چۈگچىڭ بىلەن پايدا - زىيان توقۇنۇشى يوقلىغى، كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى رولى پەقەت جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە بىۋاستە ياردەم بېرىشتىنلا ئىبارەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا يەنە بىر قېتىم مەيدىسىگە ئۇردى. ۋاھالەنكى، بۇ قېتىمقى شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدىكى سوھبەت ئايرىم بىرئىش ئىدى. جۇڭگو - كېگەش ئىنتىپاقلاشقان دەۋردە، سون كې ۋە باشقا جۇڭگو ئەمەلدارلىرىنىڭ كېگەش ئىنتىپاقى ئەمەلدارلىرى بىلەن بولغان سوھبەتلىرىدە شىنجاڭ مەسىلىسى ئەزەلدىن مۇھىم ئورۇن تۇتمىغان ئىدى. شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىلغا ئالماسلىقىدىكى سەۋەپ، قىسمەن جەھەتتىن ئالغاندا كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىگە قارىتا ئېھتىياتچان مەۋقە تۇتقانلىقىدىن بولغان. ماھىيەتتىن ئېيتقاندا، موسكۋا 1937 - 1939 - يىللىرىدا چۈگچىڭنىڭ شىنجاڭدىكى پايدا - زىيان مۇناسىۋىتىنى - جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى ئىگىلىك ھوقۇقىغا خىرىس قىلماسلىقنىمۇ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشكە يول قويماسلىقنىمۇ ئېھتىياتچانلىق بىلەن كۆزدە تۇتقان ئىدى.

3. ماۋزېدۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچى

جياڭ جېيشىغا ئوخشاش، ماۋزېدۇڭمۇ سوۋېت ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىدىن پايدىلىنىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ جۇڭگوغا رەھبەرلىك قىلىش ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئۈمىت قىلاتتى. ماۋزېدۇڭنىڭ قارىشىچە، شىنجاڭ جۇڭگو ئىنقىلاۋىدا مۇھىم رول ئوينايتتى. كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ قوللىشى ۋە شېڭ شىسەي بىلەن بىرلىك سەپ قۇرۇش ئەھۋاللىرى ئاستىدا شىنجاڭ تەرەققىي قىلىپ، شەنشى - گەنسۇ - نىڭشيا چېگارە رايونىنى قوغدايدىغان ئىنقىلاۋى بازىغا ئايلانغان بولاتتى. تېخىمۇ مۇھىم ئېھتىماللىق، شىنجاڭ كېگەش ئىنتىپاقىغا ئۇتتىشىدىغان سەكرەش تاختىسى ئىدى. كۆنلەرنىڭ بىرىدە كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ قۇراللىرى، مەسلىھەتچىلىرى ۋە تەمىناتى شىنجاڭ ئارقىلىق ئۈزۈلمەستىن جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ قولىغا يەتكۈزۈلەتتى ياكى ھېچ بولمىغاندا، ماۋزېدۇڭنىڭ قارىشىچە، كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ قوغدىشى ئاستىدىكى شىنجاڭ بۇ نەشانلارنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا تۈرتكە بولاتتى. ماۋزېدۇڭمۇ ۋەتەنپەرۋەر جۇڭگولۇق، ئۇنىڭ قارىشىچە، شىنجاڭ كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئانا ۋەتەننىڭ قوينىغا قايتىپ كېلەتتى. ماۋزېدۇڭ جياڭ جېيشىغا قارىغاندا جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداشنى تېخىمۇ ئۈمىت قىلاتتى. ھەمدە كۆنلەرنىڭ بىرىدە قۇدرەتلىك جۇڭگو كوممۇنىستلىرى رەھبەرلىكىدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا بۇ كەڭ، باي زېمىننى قولىدا چىڭ تۇتۇشقا ئىنتىزار ئىدى. خۇددى بىز چۈشەنگەندەك، ستالىن ماۋزېدۇڭنىڭ «مىللەتچىلىك خاھىشى»نى تولۇق تونۇپ يەتكەن ئىدى. بۇ ئەھۋال ستالىننى گومىنداڭ بىلەن بىرلىشىپ، جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى چەكلەپ، ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرۈپ قويۇشقا مەجبۇر قىلدى. مۇبادا كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى مەنپەئەتىنى قوغداش زۆرۈر بولىدىكەن، ئۇ ھالدا مەيلى يەنەن ياكى چۈگچىڭ شىنجاڭدا نوپۇز تىكلىمەكچى بولىدىكەن، بۇنىڭغا يول قويۇلماتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، 30 - يىللاردا ستالىن شىنجاڭغا بېرىپ خىزمەت قىلىدىغان كېگەشلىكلەرگە ئۇلارنىڭ ئۈچىنچى ئىنتېرناتسىونالنىڭ قول لاپ - قۇۋۋەتلىشى بىلەن، شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئۈچىنچى خىل سىياسىي كۈچىگە ئايلاندۇرۇشى كېرەكلىكىنى، بۇ خىل سىياسىي كۈچنىڭ گومىنداڭغىمۇ، كوممۇنىستلارغىمۇ مەنسۇپ بولماسلىغى كېرەكلىكىنى تەكىتلىگەن.

30 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرى ئاجىزلاپ ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈپ قالدى. 30 - يىللارنىڭ دەسلەپكى ۋە ئوتتۇرا مەزگىللىرىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئاز مىقداردىكى كادىرلىرى شىنجاڭغا سىڭىپ كىرگەن ئىدى. لېكىن بۇنى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ جەنۇبىي جۇڭگودا بەرپا قىلغان دېھقان قوراللىق كۈچلىرى ۋە يېزا كېڭەشلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۇلارنىڭ بۇ خىل ئېھتىياتچان پائالىيەتلىرى ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس ئىدى. موسكۋا، نەنجىڭ، يەنئەنلەرنىڭ ياپونغا قارشى بىرلىك سەپ قۇرۇۋاتقىنىغا ئوخشاش، 1937 - يىلىغا كەلگەندىلا شېڭ شىسەي بىلەن قۇرغان بىرلىك سەپنىڭ ياردىمى ئاستىدا، جۇڭگو كومپارتىيەسى ئاندىن شىنجاڭدا رەسمىي ئوتتۇرىغا چىقالىدى. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ بىر مۇنچە ماتېرىياللىرى شۇنى ئېنىق كۆرسەتتىكى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شېڭ شىسەي بىلەن بىرلىك سەپ قۇرۇشتىكى ئاساسىي مەخسىتى «خەلق ئارا يول ئېچىش»تىن ئىبارەت ئىدى. ناۋادا بۇنداق بىرلىك سەپ شەكىللەنسە، يەنئەن كېگەش ئىنتىپاقىغا ئاسانلا يېقىنلىشالايتتى. 1937 - يىلدىن 1941 - يىلغا قەدەر جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن كېگەش ئىنتىپاقى مۇناسىۋىتىنىڭ مۇھىم قاتناش يولى يەنئەندىن 8 - ئارمىيەنىڭ شىئەن ئىش باشقۇرۇش ئورنىغىچە، شىئەندىن لەنجۇ ئىش بېجىرىش ئورنىغىچە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۈرۈمچى ئارقىلىق (ئۈرۈمچىدە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ يېڭى ھەربىي كازارمىسى تۇراتتى. يەنە كېلىپ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ئۈرۈمچىدىن موسكۋاغا بارىدىغان خادىملىرى كۆپ بولغانلىقتىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بۇ يەردە كېلىپ كېتىدىغان خادىملىرى ئۈچۈن مېھمانخانا قۇرۇشقا مەجبۇر بولغان ئىدى) ئالمۇتىغا (بۇ يەر ئارقىلىق كېگەش ئىنتىپاقىغا بارىدىغانلارمۇ كۆپ يىگەن). ئالمۇتىدىن كېگەش ئىنتىپاقىغىچە (بۇ روسسىيە بولۇشى كېرەك - تەھرىردىن) سوزۇلغان ئىدى.

شىنجاڭ ئارقىلىق كېگەش ئىنتىپاقىغا ئاسانلا يېقىنلىشىش جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا كۆپ پايدا ئەكەلدى. ئەمەلىيەتتە، كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونال بېجىرگەنمۇ ياكى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى بېجىرىش ئورگانلىرى بېجىرگەنمۇ، قانداق بولسا بولسۇن. ئىش قىلىپ، بەزى قوراللار، ئوق - دورىلار، ماددىي ئەشيالار شىنجاڭ ئارقىلىق يەنئەنگە يەتكۈزۈلەتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، 1937 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا موسكۋا شېڭ شىسەينىڭ قولى ئارقىلىق يەنئەنگە 300 مىڭ دوللار ئەۋەتكەن ئىكەن. دەرۋەقە، كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شۇنىڭدىن كېيىن جياڭ جېيشىغا بەرگەن زور ياردىمى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بۇ ھېچ نېمىگىمۇ ئەرزىمەسمۇ، ئامما بۇ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ كەلگۈسىدە تېخىمۇ كۆپ مەرتىلىك قىلىدىغانلىقىغا ئىشەندۈرەتتى. (ناۋادا، كېگەش ئۆزىنىڭ جياڭ جېيشىغا قاراتقان سىياسىتىنى ئۆزگەرتمىسە). 1940 - يىلى كېگەش ئىنتىپاقى راستىنلا شۇنداق قىلغان ئىدى.

جياڭ جېيشى كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ شىنجاڭ ئارقىلىق كېلىدىغان ماددىي ئەشيالىرىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن ئېھتىياتچان تەدبىر قوللانغان ئىدى. جياڭ جېيشى 1937 - يىلى 12 - دېكابىر كۈنى گەنسۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسىگە چۈشەرگەن بۇيرۇغىدا، لەنجۇغا يېتىپ كەلگەن بارلىق ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىقلارنى بىۋاستە ئۇرۇش مەيدانى قوماندانىغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندىن باشقا، ھەر قانداق ئايروپىلان ۋە ئاپتوموبىللار شىمالىي شەنشى تەرەپكە بارىدىكەن شەخسەن جياڭ جېيشىنىڭ ماقۇللىغىنى ئېلىشى ھەمدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەستىقلەپ تارقاتقان يول خېتىگە ئىگە بولۇشى لازىم، دېگەن ئىدى. جياڭ جېيشى شەنشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى جياڭ دىڭۋېنگىمۇ ژۇقۇرقىغا ئوخشاش بۇيرۇق چۈشەرگەن ئىدى. بىر يېرىم يىلدىن كېيىن، يەنى 1939 - يىلى يازدا 5 - ئومۇمىي يىغىن ماقۇللىغان «كوممۇنىستلاردىن مۇداپىئە كۆرۈش قارارى» بويىچە، خۇزۇڭنەن قوماندانلىقىدىكى 34 - جەنۇبىي نىڭشيا - گەنسۇ رايونلىرىغا ئەۋەتىلىپ، شىنجاڭ ۋە شەنشى - گەنسۇ - نىڭشيا چېگارا رايونىدىكى سودىنى ئۈزۈپ قويۇشنى چەكلىگەن. بۇ 1939 - يىلى باشلانغان چېگارا رايونىنى قامال قىلىشنىڭ بىر قىسمى ئىدى.

ئېھتىمال ئەڭ مۇھىمى، جياڭ جېيشىنىڭ مۇداپىئە كۆرۈش تەدبىرى بىلەن كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ ئېھتىياتچانلىقى زور مىقداردىكى كېگەش ئىنتىپاقى ماددىي ئەشيالىرىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالغان بولۇشى مۇمكىن. كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا قىلغان ياردىمى ئىچىدە تېخىمۇ ئەھمىيەتلىكى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ژۇقۇرى دەرىجىلىك كادىرلىرىنىڭ داۋالىنىشىغا ئوكيايلىق يارىتىپ بەرگەنلىكى ئىدى. بۇ بىر نەچچە يىل ئىچىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئۇرغۇن كادىرلىرى موسكۋاغا بېرىپ داۋالانغان ئىدى. مەسىلەن، 1938 - يىلى ئاپرېلدا رېن بېشى جۇڭگونىڭ كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونالدا تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئۆمەك باشلىقى بولۇپ بارغاندا، 18 نەپەر ژۇقۇرى دەرىجىلىك كادىر موسكۋادا داۋالىنىۋاتقان ئىدى.

1937 - 1941 - يىللىرى جۇڭگو كوممۇنىستلىرى كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ ياردىمى ئاستىدا شىنجاڭدا ھەربىي كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇردى، بىرىنچىدىن، يېڭى ھەربىي كازارما قۇردى. ئۇ، 1935 - يىلى شىنجاڭغا كىرگەن 4 - دالا ئارمىيەسىنىڭ قالدۇق قىسمىدىكى 400 نەپەر كىشىدىن تۈزۈلگەن ئىدى. يېڭى ھەربىي كازارما، ئەمەلىيەتتە كىچىك تىپتىكى ھەربىي مەكتەپ بولۇپ، 1937 - يىلى 9 - ئايدىن 1940 - يىلى يانۋارغىچە بۇ يەردىكىلەر زەمبىرەك ئېتىشنى، ئاپتوموبىل ھايداشنى ۋە رېمونت قىلىشنى، ئارقا سەپ، برونېۋىك داۋالاش، رادىوگرامما، قوراللىق ئارمىيە تاكتىكىسى ۋە چەت ئەل تىلىنى ئۆگەنگەن ئىدى. 1939 - يىلى قىشتا، يېڭى ھەربىي كازارمىدىن 40 نەپەر ئادەم ئايرىپ چىقىلىپ، ئاخبارات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن كېگەش ئىنتىپاقىغا ئەۋەتىلدى. مادامىكى كېگەش ئىنتىپاقى شىنجاڭ بىلەن شېڭ شىسەينى تىزگىنلەپ تۇرغان ئىكەن، ئۇ ھالدا، كېگەش ئىنتىپاقىنىڭ ماقۇللىغىسىز، شىنجاڭدا يېڭى ھەربىي كازارما قوراللىق ئارمىيە مەكتىۋىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپنىڭ يېتەكچىلىرى، بولۇپمۇ ئاۋىئاتسىيە ۋە ماركسىزم - لېنىنىزمدىن دەرس ئوتقۇچىلار كېگەشلىك كىشىلەر ئىدى.

(داۋامى بار)

ئىلىم ـ پەن ئادەملىرى

ئالىمنىڭ يۈكسەك پەرۋازى

ئائىلىنى، ئادەتتە، مەدەنىيەت ئوچـ [illegible]

— مەرھۇم تۇرسۇن قۇدام ئەزىمەت

ئىنسانلاردىن ئىدى. [illegible] تەربىيىلىدى...

— تەمۇرنىڭ ئاتىسى تۇرسۇن ئاكا كوپلىگەن ياشلارنىڭ ئۇستازى بولغان ئىدى. شۇلارنىڭ بىرى شاگىرت ۋاقاس بۇ ئەجايىپ مېھرىۋان ئائىلە توغرىلىق، ئائىلە ئاتىسى تۇرسۇن پالتۇش توغرىلىق ھەمدە ئائىلىنىڭ پەرزەندى تەمۇر توغرىلىق ئىللىق ئىنكاس ئىزھار قىلغاچ، مۇنداق دېدى.

— مەن تۇرسۇن ئىسمائىل ئوغلىدەك ئادەمنىڭ شاگىرتى بولۇشۇم بىلەن پەخىرلىنىمەن! ئۇ ماڭا چوڭ ھايات مەكتىۋى بولغان ئىدى. ئىش يولىنى ئۇتەكەتتى. ئىنسانىيلىقتا ئۆندىدى... مانا ئۇ تەربىيىلەپ قاتارغا قوشقان پەرزەنت بۈگۈن دۇنياغا تونۇلماقتا. ئاتىنىڭ ئۈمۈتى شۇ ئىدى. ئاتا ئۈمۈتىنى ئوغلى يەنىمۇ ئاقلايدۇ، دەپ ئىشىنىمەن!..

— ھە، زىيالىلار ئائىلىسىنىڭ بىرىنچى پەرزەندى، ئۇچېركىمىز قەھرىمانى تەمۇر بۈگۈندىن 40 ژىل مۇقەددەم، يەنى 1956 ـ ژىلى ئۆزبەكىستاننىڭ سەمەرقەند شەھىرىدە دۇنياغا كەلگەن. بۇ ژىللاردا ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، تاشكەنتتە ئوقۇمۇچىلىق ئىنستىتۇتىنى ئوقۇپ، تاماملىغاندىن كېيىن موشۇ سەمەرقەندتە ئىشلەۋاتاتتى. ئۇنجا ئوغلىنىڭ ئىرادىسى تۆمۈر ـ پولاتتەك بولسۇن دەپ، ئۇنىڭغا تەمۇر دەپ ئات قويىدى. ئۇلار 1961 ـ ژىلى ئالمۇتىغا كۆچۈپ كېلىدۇ. زېرەك ۋە ئويچان بالىسىنى 7 ياشقا تولغاندا ئالمۇتىدىكى فىزىكا ـ ماتېماتىكا يونىلىشىدىكى مەكتەپكە ئوقۇشقا بېرىدۇ. پەنلەرنىڭ ئاتىسى ھېسابلانغان ماتېماتىكا بىلەن فىزىكا كىچىك تەمۇرنىڭ ئاساسىي بىلىم مەنبەسىگە ئايلىنىدۇ. ئۇ ئۆز ئويى ـ پىكرىنى ماتېماتىكىنىڭ مۇرەككەپ ھېسابلىرى، فىزىكىنىڭ قانۇن ـ قائىدىلىرى بىلەن بېيىتىدۇ، 1973 ـ ژىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۇتۇقلۇق تاماملاپ، بىردىنلا ئالمۇتا پولىتېخنىكا ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. ئىنژېنېر ـ ئېنېرگېتىكلارنى تەييارلايدىغان فاكۇلتېتنىڭ كومپيۇتېرلىق بولۇمىدە بەش ژىل تەھسىل كۆرىدۇ. تېخنىكىلىق ئىلىمغا ئىشتىياق باغلىغان تىرىشچان ژىگىت كومپيۇتېر سىستېمىسىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىللە ئىنستىتۇت ھاياتىغىمۇ دېكىلىك ئارىلىشىدۇ ۋە ئالىي بىلىم دەرگاھىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تۈگىتىدۇ. بۇ ھەقتە ئۇ تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى.

— مەرھۇم سېرگېي ئالېكساندروۋىچ مايوروۋ ئىلىم ـ بىلىمنىڭ قىيىن يولىدا ماڭا يول كۆرسەتكۈچى بىرىنچى ئۇستازىم بولغان. شۇڭلاشقىمۇ ئۇستازىمغا بولغان مۇھەببىتىم ـ ھۆرمىتىم چوڭ، چۈنكى مايوروۋنىڭ رەھبەرلىكىدە لېنىنگرادتىكى (ھازىرقى سانكت ـ پېتېربۇرگ) تېخنىكىلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئېنىق مېخانىكا ۋە ئوپتىكا ھېساپلاش تېخنىكىسى كافېدرىسىنىڭ ئاسپىرانتى سۈپىتىدە مەن «ۋىدېو تېرمىنال» كانالىرىنى گرافىكىلىق ئىشلىتىشنى لايىھىلەشتۇرۇش ئۇسۇللىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە قايتا ئىشلەش» دېگەن ماۋزۇدىكى ئىلمىي ئىش بىلەن جىددىي شۇغۇللاندىم، ئىجادىي ئىزدەندىم ۋە يېزىپ چىقىشقا مۇۋاپپەق بولدۇم. ئەپسۇس، ئۇستازىم ئۆز شاگىرتى ئىلمىي ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرەلمىدى. ئۇ ۋاپات بولۇپ، بىرىم ژىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 1987 ـ ژىلى نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيەمنى ئۇتۇقلۇق ياقلىدىم. ئىلمىي ئىشىمدىكى بىر قانچىلىغان كەشپىياتچىلىق ئىدىيەلىرىم شۇ ۋاقىتلاردا كارخانىلاردا، بولۇپمۇ ھەربىي زاۋودلاردا پايدىلىنىلغان، ئىشلەپ چىقىرىشقا جارىي قىلىنغاندى. بۇ يەردە مەن يەنە بىر پەيتنى ئېيتىپ ئۆتمەكچىمەنكى، — دەيدۇ تەمۇر، لېنىنگرادتا ئاسپىرانتۇرىدا ئوقۇۋاتقىنىمدا، مېنىڭ بىلەن بىللە قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋمۇ پروفېسسور مايوروۋتا دوكتورانتۇرىدا ئوقۇغان ئىدى. شۇڭا مەن ئۇنى ياخشى بىلىمەن ۋە بىز ئارىلاپ كۆرۈشكەن، سۆزلىشىپ تۇرىمىز.

تېخنىكا پەنلىرىنىڭ نامزىتى ئىلمىي ئۇنۋانىغا مۇيەسسەر بولغان قازاقىستانلىق ژىگىت يەنىلا ئالمۇتىغا كېلىپ، ئۆزى ئوقۇغان بولغان بىلىم ئوچىقىدا 1987 ـ 1990 ـ ژىللار جەريانىدا ئىنستىتۇتنىڭ ھەربىي كافېدرىسىدا ئىشلەپ، كومپيۇتېر گرافىكىسى بويىچە مەخسۇس لابوراتورىيە ئاچىدۇ. ئۇنىڭ ئاۋال باشلىغى، كېيىن يېتەكچى ئىلمىي خادىمى خىزمەتلىرىدە ئىشلەپ، مول تەجرىبە توپلايدۇ. شۇ تۇپەيلى 80 ـ ژىللارنىڭ ئاخىرىدا «ۋىدېو تېرمىنال سىستېمىسى» بويىچە قازاقىستان پايتەختىدە پۇتكۈل ئىتتىپاقلىق ئىلمىي ـ ئەمەلىي سېمىنار ئۇيۇشتۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزى يېتەكچىلىك قىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىشقا قىزىققۇچىلار، بۇيرۇتمىچىلار كۆپىيىدۇ. نەتىجىدە گرافىكىلىق لابوراتورىيەنىڭ سىستېمىسى، ماشىنا ياساش، رادىيو تېخنىكا ھەمدە ئاۋىياتسىيە ساھالىرىنىڭ بۇيرۇتمىلىرىنى ئورۇنلايدۇ.

تەمۇر ئاسپىرانتۇرىلىق، نامزاتلىق باسقۇچلىرىدىن سۈرۈنمەي ئوتكىنىگە قارىماي، يەنىلا بىلىمنى كۆتىرىشكە ئىنتىلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈچۈن:

بىلىمنىڭ پەللىسى ئەرشتىن ئېگىز،
ئۆيلىما بىر چاماداپ چىقىشتىن ھەرگىز.
گويا ژىگنىدە قازغاندەك قۇدۇق،
ئىزدەنسەڭ، يېتىسەن ۋەسلىگە شەكسىز.

ئىدى. ئەينە شۇنداق ئەرشتىن ئېگىز بىلىم پەللىسىگە يېتىشتە ئۇ ئۆز كۈچىگە قەتئىي ئىشىنەتتى. بۇ ئىشەنچ ئۇنى 1991 ـ ژىلى يەنە سانكت ـ پېتېربۇرگقا ئېلىپ كېلىدۇ. ئەندى ياش ئالىم ئىنستىتۇتنىڭ ئېنىق مېخانىكا ۋە ئوپتىكا تېخنىكىسى كافېدرىسىنىڭ دوكتورانتۇرىسىدا تەھسىل كۆرۈشكە باشلايدۇ. يەنىلا شۇ كومپيۇتېرلىق گرافىك ماۋزۇسى بويىچە ئىشلەپ، ئىلمىي يونىلىشتە ئېرىنمەي ئىزدىنىدۇ. كەسپداشلىرى بىلەن بىرلىكتە موسكۋا، سانكت ـ پېتېربۇرگ شەھەرلىرىدە ئىلمىي ـ تېخنىكىلىق ھەم ئىجادىي گرافىكىلىق «گرافو» دەپ ئاتالغان جەمىيەتنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئۇيۇشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە موسكۋادا دەسلەپكى قېتىم ئۆتكەن سوۋېت ـ ئامېرىكا «گرافىكون ـ 91» كونفېرېنسىيەسىگە قاتنىشىدۇ. كۆپ ئۆتمەي، ئۇنىڭ خەلق ئارا دائىرىدىكى ئىككىنچى كونفېرېنسىيەسىگىمۇ ئىشتىراك قىلىدۇ. تەمۇر پالتۇشېۋ 1992 ـ ژىلى سېنتەبىردە سانكت ـ پېتېربۇرگتا ئۆتكەن كومپيۇتېر گرافىكىسى بويىچە ئۈچىنچى خەلق ئارا كونفېرېنسىيەگە رەئىس سۈپىتىدە قاتنىشىدۇ. 1993 ـ ژىلى ئامېرىكا كومپيۇتېر جەمىيىتىنىڭ رەئىسى، ئارىزونا شتاتى دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى گرېك نىلسوننىڭ تەكلىۋى بىلەن خەلق ئارا ئىلمىي ئالاقە ھەمدە ئىلمىي پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە كۈچەيتىشكە باغلىق ئىككى قېتىم ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىغا ئىجادىي كوماندىروۋكىغا بارىدۇ. بۇ سەپەرىدە ساندىيوگا، كولىفورنىيە، ئارىزون، مېچىگان ئۇنىۋېرسىتېتلىرى بىلەن ماسساچۇيېست، ژورژىيە تېخنولوگىيە ئىنستىتۇتلىرىنى زىيارەت قىلىدۇ، لېكسىيەلەر ئوقۇيدۇ. كوپلىگەن ئامېرىكىلىق كەسىپداش دوستلىرىنى تاپىدۇ. مەسىلەن، پروفېسسور ۋېندام، چوڭ بىر كومپانىيە پرېزىدېنتى نيۇـ يۇركلىق كارل ماكگۇېر، دىرېكتور رودا ئالبېند، ژىرىك كومپيۇتېرچى ئالىم ستىۋ كونېنتېيىم ۋە باشقىلار شۇلار جۈملىسىدىندۇر. ئۇنىڭ گېرمانىيە، فرانسىيە، ئانگلىيە، گوللاندىيە، نورۋېگىيەلەردىمۇ ھەمكەسىپداشلىرى بار. ئەشۇ 93 ـ ژىلى ئىككىنچى قېتىم تەمۇر تۇرسۇن ئوغلى «ئامسىت كارن» ئاسوتسىياتسىيەسىنىڭ تەكلىۋى بويىچە كولىفورنىيەلىك ئانناخېيمى شەھىرىدە بولغان خەلق ئارا كونفېرېنسىيەگە قاتنىشىدۇ ۋە كومپيۇتېر ساناقىتى گرافىكىسى بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىۋاتقان بىر قاتار ئۇنىۋېرسىتېتلار بىلەن تونۇشۇپ، مۇناسىۋەت باغلايدۇ. تەمۇر نورۋېگىيەدە، روسسىيەنىڭ نىژنىي نوۋگورود شەھىرىدە بولۇپ ئۆتكەن كونفېرېنسىيەلەردىمۇ دوكلاد، لېكسىيەلەر ئوقۇغان. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ تېخنىكا پەنى، يەنى كومپيۇتېرلىق گرافىكا بويىچە ئۇنلىغان ئىلمىي ماقالىلىرى بار. ئۇلار تۈرلۈك نەشرىلەردە يورۇق كۆرگەن. شۇنداق قىلىپ، ئىجدىھاتلىق ئالىم كومپيۇتېرلىق ئېلېكترون ـ ھېساپلاش گرافىكىسىدا ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئىزدىنىشىنى داۋاملاشتۇرۇپ، كۆپتىن ئويلىنىپ ژۈرگەن «گرافىكىلىق ستانسىيەلەرنىڭ مۇلتىپروسسورلۇق تېمپېراتۇرىسى» ماۋزۇسىدىكى ئالىي ئىلمىي دەرىجىلىك ئىشىنى يېزىپ تۈگىتىدۇ. كۆپ ئۆتمەي، 1994 ـ ژىلى ئوكتەبىردە ئۆزىنىڭ دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسىنى ئۇتۇقلۇق ھىمايە قىلىدۇ. شۇ چاغدا ئېنىق مېخانىكا ـ ئوپتىكا ئىنستىتۇتىنىڭ رېكتورى، پروفېسسور، تەمۇرنىڭ مەسلىھەتچىسى گېننادىي ئىۋانوۋىچ نوۋىكوۋ باشلىق ئۇنلىغان داڭلىق ئالىم خادىملار، ئاسپىرانتلار ۋە يۈزدىن ئوشۇق قاتناشقۇچىلار تالانتلىق ئۇيغۇر ژىگىتىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇيدۇ ۋە ئۇنىڭ ھەقلىق يوسۇندا تېخنىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئىلمىي ئۇنۋانىغا لايىق ئىكەنلىكىنى تەستىقلەيدۇ. ئىستىداتلىق ئالىم ژىلدىن ـ ژىلغا ئېگىز پەللىلەرنى كۆزلەپ، يۈكسەك پەرۋاز قىلىشقا باشلايدۇ...

تەمۇرنىڭ ئايالى زامىرا مىرزىگۇل قىزىمۇ ئالىي مەلۇماتلىق مۇئەللىمە. ئۇ يولدىشىغا سادىق دوست، يار سۈپىتىدە ئىلمىي ئىشلىرىدا قول ـ قانات بولىدۇ. ئۆزى سانكت ـ پېتېربۇرگتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ بىرىدە ئىلمىي مۇدىر بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇلارنىڭ نازىم، ئارگىز ئىسىملىق ئىككى پەرزەندى بار. ئۇلار ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىش ئالدىدا تۇرىدۇ. ھەر ئىككىسىلا دادىسى كەبى ئىنگلىز تىلىنى بىلىدۇ.

ھە، ئىزدەنگەن مەخسىتىگە شەكسىز يېتىدىكەن. بىزدە، ئادەتتە ئىجتىمائىي ـ گۇمانىتار پەنلەر بويىچە ئالىملار خېلە بار. ئەمما تەبىي، ئەمەلىي ـ تېخنىكىلىق پەنلەر بويىچە يەنە كېلىپ ئەڭ ئاكتۇئال كومپيۇتېرلىق گرافىكا بويىچە ئالىملىرىمىز يوقنىڭ ئورنىدا ئىدى. تەمۇر تۇرسۇن ئوغلى ئەينە شۇ يوق ئورۇننى تولتارغان ئەڭ زامانىۋى، ئاكتۇئال پەننىڭ ساھىبدۇركى، (ئۇ بىزنىڭ ئۈچۈن مەرھۇم ئاتىسىدىن چەكسىز مىننەتدار!) ئۇنىڭدىن ھازىرقى ياشلىرىمىز ئۈلگە ئالسا ئەرزىيدۇ. كومپيۇتېر! بۇ ئىنسان ئەقلى بىلەن يارىتىلغان ئەجايىپ موجىزە! مەزكۇر كىچىككىنە ئەقىللىق ماشىنا ئادەمنىڭ ئىشلىتىشى بىلەن بىر سېكۇند ئىچىدە مىليونلىغان رەقەم ـ فاكتلارنى كۆرسىتىپ، كۆز ئالدىمىزغا يېيىپ تاشلايدۇ. قېنى، ئەندى ئۇلارنى ئەقىل تارازىسىغا سېلىپ، تەھلىل قىلىپ كۆرۈڭ! ھازىرقى زاماندا ئۇنىڭسىز ھېچ نېمىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرەلمەيمىز. ھە، كومپيۇتېر بىزنىڭ ھاياتىمىزغا چوڭقۇر كىرمەكتە ۋە سىڭىپ بارماقتا. شۇڭلاشقا ژىرىك كومپيۇتېرچى ئالىمىمىز بىلەن پەخىرلەنسەك ئەرزىيدۇ!

38 يېشىدا پەن دوكتورى ئاتالغان، ئۆزى ئىنگلىز تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىغان تەمۇر پالتۇشېۋ ھازىرقى كۈنلەردە سانكت ـ پېتېربۇرگتا تېخنىكىلىق بىلىم دەرگاھىنىڭ ئاتوم ئېنېرگىيەسى بويىچە ئوقۇتۇش ـ مائارىپ مەركىزىنىڭ ئىلمىي ئىشلار بويىچە پرورېكتورى، ئېنىق مېخانىكا ـ ئوپتىكا ئۇنىۋېرسىتېتى كومپيۇتېرلىق تېخنولوگىيە كافېدرىسىنىڭ پروفېسسورى. تەمۇر تۇرسۇن ئوغلى ئۆز كەسپى بويىچە ئامېرىكىلىق ئالىملاردىن تاشقىرى گېرمانىيەلىك خانس خاكېن، گوللاندىيەلىك فرىتس پوست، روسسىيەلىك يۈرىي باباكوۋسكىي، ستانىسلاۋ كلىمېنكو، ياپونىيەلىك خىنديانا ۋە ساماخىرا قاتارلىق پەرىزگە مەلۇم بولغان ئالىم، كومپيۇتېرچى مۇتەخەسسىسلەر بىلەنمۇ ئىجادىي ھەمكارلىقتا ئىشلەيدۇ. ئالىم بولساڭ، ئالەم سېنىڭكى، دېگىنى شۇ بولسا كېرەك!..

ئىستىداتلىق پېداگوگنىڭ قولىدا ھازىر 6 ئاسپىرانت، 30 ستۇدېنت تەلىم ئالماقتا. ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۈچ شاگىرتى نامزاتلىق دىسسېرتاتسىيە ھىمايە قىلغان، شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، تالانتلىق ئالىم ئۈچۈن 1993 ـ 96 ـ ژىللار ناھايىتى ھوسۇللۇق بولغانكى، سانكت ـ پېتېربۇرگتا ئۆتكەن ئۇنىڭ رەئىسلىكى ئاستىدىكى كونفېرېنسىيەگە ئامېرىكا، گېرمانىيە، ئانگلىيە، فرانسىيە، برازىلىيە، ئىسرائىل، تەيۋەن كەبى ئەللەردىن كومپيۇتېرچى ئالىملار قاتناشقان. تەكىتلەنگەن ژىللار ئىچىدە ئۇ ئامېرىكىدا ئۈچ قېتىم، ئانگلىيە، نورۋېگىيە ۋە فىنلاندىيەدە بىر قېتىمدىن سەپەردە بولغان. كومپيۇتېر ئارقىلىق ئېلېكترون ـ ھېساپلاش تېخنىكىسىنىڭ چوڭ مۇتەخەسسىسى، كومپيۇتېرلىق ھېساپلاش گرافىكىسىنىڭ تېخنىكىسى بويىچە دۇنياغا تونۇلغان ئالىم، ئەندى مانا، بىسىل، يەنى 1996 ـ ژىلى ئوكتەبىردە ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىغا ئائىلىسى بىلەن بىر يېرىم ژىلغا ئىشلەش ۋە تەجرىبە ئالماشتۇرۇشقا بارماقچى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاقش نىڭ مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئۇنىڭغا ماددىي ياردەم كۆرسەتتى. تەمۇر ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسى (ئايالى زامىرە، ئىككى بالىسى، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئاسپىرانتى قىرغىز ژىگىتى ئالماس باكېنوۋ) ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ يۇتا شتاتىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتتا بولۇپ، دوكلاد، لېكسىيەلەر ئوقۇيدۇ. بىرلىشىپ ھەمكارلاشقان ھالدا ئىلمىي ئىش ئېلىپ بارىدۇ. مەخسۇس قۇرۇلۇش ـ تۈزۈلۈش ئاپپاراتۇرىلار بويىچە ئىش ژۈرگۈزىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئامېرىكا ـ روسسىيە كوئوپېراتسىيەسى يونىلىشىدە ھەرىكەت قىلىدىغان بولىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئىلمىي تەپەككۇرى ئىدىيەسىنى ئەمەلىيەتتە جارىي قىلىدۇ. پالتۇشېۋلار ئېيىغا بىر يېرىم ـ ئىككى مىڭ دوللار ستىپېندىيە بىلەن تەمىنلىنىدۇ. مانا شۇنداق ئىمتىيازلار بىلەن ئوكيانىنىڭ ئۇ تەرىپىگە سەپەر چىقىۋاتقان ئالىم پەرۋازىغا يەنىمۇ يۈكسەكلىكلەر يار بولسۇن دېمەكچىمىز.

ئابلىمىت ھەمرا.
ئالمۇتا شەھىرى.

دولقۇن ياسىن

نادامەت

(داستان)

كىرىش

چۈگۈلگەن چاچلارنى ياپقان ئاق رومال،
قىرىقتا مومايدەك قورۇق يۈزلىرى.
ھېيتگاھنىڭ ئالدىدا ژۈرەر بىر ئايال،
كىمدىندۇ نىجاتكار ئىزدەر كۆزلىرى.
كاھ ژىغلار ئىچىگە پاتماي ئىسەدەپ،
كاھ ھەيران قالدۇرۇپ قاقاخلاپ كۈلەر.
ئانا يەر باغرىنى يالاڭاياق دەسسەپ،
نامەلۇم قۇدرەتتىن مەدەتلەر تىلەر.
ھەركىمنىڭ ئالدىدا تۇرار بىر نەپەس،
باللارنى قۇچاقلاپ باغرىغا باسار.
- سەن مېنىڭ ئوغلۇممۇ؟
ياق، سەن ئۇ ئەمەس -
دەيدۇ دە ياش تۆكۈپ مەللەر ئاشار.
- قېنى سەن كۆز نۇرۇم، يەككە - يېگانەم،
خالايىق، ئوغلۇمنى كۆرگەنلەر بارمۇ؟!
مەن سېنى ئىزدىگەن ئاناڭ - دىۋانەڭ.
مېنىڭدىن يوشۇرۇپ ژۈرگەنلەر بارمۇ؟
قېنى سەن، ھىدىڭنى پۇراپ ئالايمەن،
يۈرتۈگىنىڭ ئەنجىرىن ئېپ كەلدىم، يەۋال.
چىرايلىق كۈلكەڭگە قاراپ قالايمەن،
مەن كەلدىم بىر ئېغىز كېپىڭنى دەۋال.
نەدىسەن؟
نا غىزا ئاناڭ ئىزدەيدۇ،
يوق ئېدى بىر كۆرۈپ ئۆلسەم، ئارمىنىم.
ئېمىشكە بىرەر جان يە ئۈندىمەيدۇ،
دۇنيادا ھېچ كىم يوق، مەنلا بارمىدىم؟
كوچىدىن - كوچىغا ژۈگرەپ پەرىشان
ئۆتكەندىن ئوغلىنى سورايدۇ ئانا.
چارچاشتىن ژىقىلغان يەر ئاڭا ماكان،
رەھىمدىل بىرەر جان ئاڭا باش پانا.
بىرلىرى چاي بېرەر،
بىرلىرى غىزا،
بىرلىرى تۈزەيدۇ ئۈستى - بېشىنى.
ئانىنى بىلىدۇ ھەر مەلە، يېزا،
ياش تۆكۈپ ئېيتىدۇ ئۇنىڭ يېشىنى.
كۆز يېشىن ئېيتىدۇ ئۇزلىرى ژىغلاپ،
تەسەللا بېرىدۇ،
سەۋر تىلەيدۇ.
تەغدىرداش ئانىلار ئۇنى قۇچاغلاپ،
ئۆكسۈيدۇ،
بىراقتا ھېچ سوز دېمەيدۇ.
پۇشايمان مۇكچەيتكەن ئاق چاچ بوۋايلار،
پۇغا نۇ - ئەلەمدە پىچىرلار پەقەت:
- ھەيدىن ھەجەپمۇ ئاشتى خىتايلار،
زاماندا ئىنساپ يوق،
ھاكىمدا شەپقەت.
- بۇ مەزلۇم ئەسلىدە بارىنلىق مەزلۇم،
بۇ يەرگە كېپ قالدى ئىسياندىن كېيىن.
مۇئەللىم بولغىنى بىزلەرگە مەلۇم،
كورۇپ تۇرغىنىڭدەك ئەھۋالى قىيىن.
بارىنلىق قوزغالغان ئەشۇ كۈنلەردە
تۆتۈپ ئەكەتكەنمىش يالغۇز ئوغلىنى.
نىجاتلىق تاپاي دەپ قارا تۈنلەردە،
قەشقەرگە بېچارە ساپتۇ يولىنى.
ئېرىدىن دەرەك يوق شۇ كەتكەن پېتى،
ئوغلۇمنى تاپاي دەپ ئۆرۈمچى ياققا.
نەدە بەربات بولدى ئانا ئۈمىتى،
ئۇزىمۇ تارتىلدى نەدە سوراققا؟
ھېچكىمشى بەرمەس بۇ قىسمەتكە جاۋاپ،
بىرەلمەس ئۇيغۇرنىڭ كاتتىۋىشىمۇ.
ياشايدۇ خىتاينىڭ كوزىگە قاراپ،
كورۇنمەس ئۇلارغا ئەلنىڭ يېشىمۇ.
موجۇتتۇ، كۆن كورەر، ئامما ژۈرەكسىز،
بەربىر ئېلىغا كەلگەن كۈلپەتلەر.
ئادەملەر يوقلار ئىزسىز، دېرەكسىز،
بېغەمۇ، بەختلىك باشلىق ئۆلپەتلەر.
ياسىداق ئۇي غېمى، ماشىنا كويى،
دەرىجە قوغلىشىپ چۈشكەن بەس - بەسكە.
ئاكىغا ياخشىچاق بولۇشتا ئويى؛
قۇل بولۇپ قالغان توي، بەزمە، ھەۋەسكە.

* * *

چۈگۈلگەن چاچلارنى ياپقان ئاق رومال،
ھېيتگاھنىڭ ئالدىدا بىر ئانا ژۈرەر.
بەزىدە ئېسەدەپ ژىغلايدۇ ئايال،
بەزىدە ساراڭدەك قاقاخلاپ كۈلەر...

بىرىنچى باپ

ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ چېچىدەك قارا -
جەلۈپىنىڭ تۈنلىرى يايغاندى چايشاپ.
ھەر يۈلتۇز بىر سوئال كەڭ ئاسمان ئارا،
ئۆكسۈيدۇ دەردى جىق زېمىنغا قاراپ.
ئەتراپتا ھەيۋەتلىك سۈكۈنات خاقان،
يۈرتلار جىم سۈرگەندەك تۆۋى يوق خىيال.
جىملىققا ئەسىر بوپ قاتقان يەر جاھان،
پەقەتلا ئېسىدۇ بىر بەگۋاش شامال.
پەقەتلا بىر ئويدە سۈكۈنات تەسلىم،
زەيىندىن خانىسى،
دوستلار شۇندا جەم.
بىرىنىڭ سوزىنى بولمەيدۇ ھېچكىم،
زەيىندىن خىيالچان سوزلەتتى بۇ دەم:
- دوستلىرىم، ئالەمنى كەڭ دەيدۇ ئەسلى،
ئېمىشكە بىزلەرگە ئۇ بۇنچىلىك تار؟
پىلانلىق تۇغۇت دەپ ئۇيغۇرنىڭ نەسلى
پىلانلىق قىرىلسا، نېچۈن بوغۇلار؟
قالمىدى يۈرتلاردا پىچاق تەگمىگەن -
قاتىللىق قۇربانى بولمىغان جۈگان.
ھېچ كىشى ژۈرەكلىك سوز دېيەلمىگەن،
بۇنداقمۇ خورلۇققا چۈشەرمۇ ئىنسان.
ئۇيغۇرنىڭ پۈشتىنى قىرىپ، قورۇتۇپ،
پويىزلار توشۇسا كەلگىندىلەرنى،
ئۇيغۇرغا - ئۇيغۇرنى ھايداپ، سولۇتۇپ،
مىندۇرسەڭ باشلارغا كېزەندىلەرنى،
باي ۋەتەن قوينىدا گاداي بولساق بىز،
ھەقنى دەپ سوزلەشكە قىلمساق جۈرئەت.
كەلگىندى - غوجايىن، مالاي بولساق بىز،
شۈكرى دەپ كۈنىمىز ئۆتسىلا پەقەت.
قورۇنۇپ قالماسمۇ ئەجداتلار روھى،
دېمەسمۇ بىزلەرگە ئەۋلاتلار لەنەت!
سۇنماسمۇ مىڭ ژىللىق خەلقىم غۇرۇرى،
قېنى ئۇ تارىختىن كەلگەن سەلتەنەت؟
كەلگىندى ئاتومدىن كېپەنلەر پىچىپ،
ئۇيغۇرنى دەپىنسىز چولگە تاشلىسا.
خالىسا سىناق دەپ، زەھەرلەر چېچىپ،
ھازىدىن مىگلارنىڭ كوزىن ياشلىسا.
نېفتلار دېڭىزى بەخىت ئەمەس، قايغۇ،
ئىشسىزلىق قىينىسا ئەلنى قىپ سەرسان.
يەنە خان بولارمۇ بىپەرۋا تۇيغۇ،
ئىنسانلىق نامىنى ئۇنتارمۇ ئىنسان!
ژىللارنى سەۋر دەپ قانچە ئۇزاتتۇق،
ساخاۋەت كۆرتتۇق كوپ قاراقچىلاردىن.
بار دۇنيا ئويغانسا، بىزلەر شۇك ياتتۇق،
قورقۇشۇپ ھەتتاكى پايلاقچىلاردىن.
بىر ساختا ئىتتىپاق ئەسىرى بولۇپ،
تېگىشىپ ئۇنىڭغا تەختىمىزنىمۇ.
جا كۈلكە، ۋەدىلەر راستەك تۇيۇلۇپ،
يوقاتتۇق بار بولغان بەختىمىزنىمۇ.
ئاداشتۇق ئەڭ ئۇلۇق ئاللا يولىدىن،
چوقۇندۇق بودپەرەست خۇدالىرىغا.
ماگغاچقا ئاپەتتۇ - بالا يولىدىن،
چوكتۇكقۇ بۇ دۇنيا گۇناللىرىغا.
ئاتىلار ئوتۇشتى نېمىدۇر كۈتۈپ،
تۈزۈلەر ئەتىگە، دەپ بىر كەپ بولار.
ئەقىدە زەنجىرى ئوزرە چىرمىشىپ،
يوپۇتۇپ تەغدىرىن، بېرىپ تەسەللا.
ئوتۇشتى تاقەتتىن كىشەنلەر سوقۇپ،
غۇرۇرىنى خار قىلىپ بېچارىلىقتا.
ياۋۇز غايىلاردىن دۇرۇتلەر ئوقۇپ،
چەك قويماق بولۇشۇپ سەكپارلىققا.
ئوتۇشتى،
تاپقىنى جاھالەت بولدى،
ئىشەنچى بېشىغا چىقتى ئاخىرى.
بۇ ۋەتەن نادامەت كۈلپەتكە تولدى،
تۆكىدى ئاتىلار سەۋرى - تەخىرى.
تۆكىدى ئۇزلىرى ئىشەنچىدەك مەۋھۇم،
باشلارغا ئۇرۇلار پۇشايمان تاشتەك.
ئوزگىلەر خان بۇندا،
ئېگىسى - مەزلۇم،
تەغدىرى تۇراقسىز كىرپىكتە ياشتەك.
تەغدىرى تۇراقسىز، كورۇدىكى توپ،
قورقۇشتىن زوۋانسىز،
غايىلەرگە قۇل -
بىر ئەۋلات، دوستلىرىم، كەتمەكتە قۇرۇپ،
ئوزلىرى تىرىكتۇ، ئولۇكتۇر كوڭۇل.
بىز كىم بوپ قالىمىز ئەۋلاتلار ئۇچۈن،
ژۈرەكلەر قىلىدۇ نېمىگە دەۋەت.
گەپىنىڭ پۇسكاللىسى مەشەدە بۇگۈن،
مەشەدە مۇھەببەت، مەشەدە نەپرەت.
سەۋرنى پىر قىلىپ ئوتەمدۇق يەنە،
ھەممنى كورۇپمۇ - كورمەسكە سېلىپ.
كىمدىندۇ ساخاۋەت كۈتەمدۇق يەنە،
غايىپ بىر كۈچلەرنىڭ دۇمبىغىن چېلىپ.
يول ئۇزۇن باسمىغان،
بىز تېخى ياشمىز،
تىكشايلى، قايسىنى تاللايدۇ ژۈرەك.
بىر يۈرتتا چوڭ بولدۇق، دوسۇ - سىرداشمىز،
دەقەمدە توغرىنى تالىلماق كېرەك.
ئىككى يول بار،
بىرى قۇللۇققا باشلار،
بۇ يولدا كەيپ - ساپا، ھورمەتۇ، مەنسەپ.
ئالىسەن بۇ يولدا ئالقىش، ماختاشلار،
مىگلارچە ۋەتەنداش جەسىدىن دەسسەپ.
ھە، بىرىسى ھالاكەت بىلەن قوش كېزەك،
باشلايدۇ ئادالەت، مەڭگۈلۈك تامان.
مۇناسىپ بۇ يولدا ئوغۇلدەك ئولسەك،
بۇ يولدۇر ھەركىمگە بۈيۈك ئېمتىھان.
جاننى تىكىپ قويماق ۋەتىنىمىز دەپ،
ئولۇپ كەتكەندىمۇ تىرىك بوپ قالماق.
ھايات - مامات پەيتى تۇرماي بېتەرەپ،
ھەقىقەت ژۈكىنى ئۈستىگە ئالماق.
بۇ يولنىڭ خىسلىتى،
بۇ يول پەرمانى
قايسىنى تاللايمىز بىزدە ئىختىيار.
ئەگەر بىزنىڭ بولسا خەلق ئارمانى،
ئىككىنچىسى بىزنىڭ
شۇ بولغاي قارار...
زەيىندىن سوزىنى تۈگەتتى شۇنداق،
غازاۋات كىتاۋى قۇرلىرىن باشلاپ.
يېقىلدى زۇلمەتكە تاقابىل چىراق،
بەھەيۋەت بىر كۈچكە چاقىرىق تاشلاپ.
خاننى قاپلىغان ھاياجان،
غەزەپ،
قىساسنىڭ ئوتىدىن يانىدۇ كوزلەر.
گۇمانغا ئورۇن يوق، تەييارغۇ بىز دەپ.
نەۋقىران، مەدەتكار ژىگىتلەر سوزلەر.
شەرقىنىڭ ئاسمىنى ئالغاندا قان رەڭ،
ھەسرەتلىك يېڭى كۈن بېتىنى ئېچىپ.
تورۇشتى ئورنىدىن ژىگىتلەرمۇ تەڭ،
كېتىشتى ئويلەرگە بىرلەپ تارقىشىپ.

ئىككىنچى باپ

ھەر يۈرتنىڭ باھارى ئوزگىچە گوزەل،
ئوزگىچە تەغدىرۇ - قىسمەتلىرىمۇ.
بىر چاغلار دۇنيانى تاڭ قالدۇرغان ئەل،
خىلۋەتتە،
شوھرەتسىز ئۇممەتلىرىمۇ.
قەشقەرنىڭ دۇردانە دىيارى ئويچان،
باھاردىن يېنىك تىن ئالغاندى بىر ئاز.
دەرتىنمۇ ناخشا ئېيتىپ ئۇگەنگەن دېخان،
يېشىل مەخمەللەردىن سالار پايانداز.
باھاردىن مەسخۇشتى ھەسرەت ۋادىسى،
مەسخۇشتى نادامەت چەككەن ژۈرەكلەر.
ئەللەيلەپ گويا كى سويگۇ ۋالىسى،
تىلەيدۇ ھەممىگە ئىزگۇ تىلەكلەر.
ئۇنتۇلغان شان - شوھرەت،
كومۇلگەن شاتلىق -
تورىلىپ كەلگەندەك باھاردا قايتا.
كورۇدىن قۇتۇلغان كەبى ئازاتلىق،
تەبەسسۇم قونغاندى مىسكىن چىرايغا.
ئۈمۈت ئېپ - ئۈمۈتسىز ھاياتتىن بىردەم،
مەيىن قانىتىنى يايغاندى باھار.
ئادەم ئېكەنلىگىن ئەسكە ئېپ ئادەم،
يېزا مەركىزىگە ئالدىراپ ئاقار.
ئاقىدۇ ژىگىتلەر، قىزلار ئۈمۈتۋار،
بوۋايلار كېلىدۇ ياخشىلىق تىلەپ.
سادىدە ژۈرەكلەردە بىر ئاق تىلەك بار،
ھوكۈمەت ئالدىغا كەلمەكتە يۈزلەپ.
بوۋىغىن كوتىرىپ كەلمەكتە جۈگان،
قالمىغان بوۋايلار، مومايلار چەتتە.
قۇرالى، ھەقىقەت، مۇقەددەس قۇرئان،
ئىنتىلەر ئەركىنلىك ھەم سائادەتكە.
بىپايان دېڭىزدا ئىسيانكار دولقۇن
جاھالەت قەسرىنى تىترىتەر بۇ دەم.
ئاللامان ئىچىگە تاشلاپ بىر ئۇچقۇن،
زەيىندىن ئالدىدا تاشلايدۇ قەدەم.
چوڭ ئالەم ئىچىدە كىچىك بىر ئېقىن،
ھەقسىزلىق تۇغدۇرغان سەبىي ھەقىقەت.
زۇلمەتنى پالىلدە يورۇتقان چېقىن،
ئومۇردىن قىممەتلىك بۈيۈك دەقىقە -
ھوكۈمران شۇ پەيتتە بارىن قويندا،
ئېھتىمال، شۇگىلاشقا داۋرىنگى چوگراق.
ئېھتىمال شۇگىلاشقا كىمكى ئويقىدا،
ھەممنى ئويغاتتى بۇ مەرت قوگغىراق.
ئويغاتتى ئەركىنىڭ زىل قوگغىرىغى،
دوستلارنى، ياتلارنى، دۈشمەنلەرنىمۇ.
ئۇ گويا تارىخنىڭ ئادىل سورىغى،
بىر تۇرتۇپ قويغاندى كوچمەنلەرنىمۇ.
يېزا مەركىزىدە گەۋجۇم خالايىق،
ئاخىرقى چىدامۇ،
ئاخىرقى تاقەت.
ئوزىنى تۇتقان ئۇ ئۇيغۇرغا لايىق،
جوشقۇن چېھرىلەردە ئۈمۈت بار پەقەت.
قىزىشىپ سوزلەيدۇ قىرىمۇ - ياشمۇ،
ئىشەنچتىن مەدەت ئېپ،
غەزەپتىن قۇدرەت.
جەم ئېدى بۇ يەرگە ياتمۇ - سىرداشمۇ،
ھەممىگە مۇقەددەس بىر تىلەك تىلەپ.
ئىستىقلال،
ئەركىنلىك -
ئەڭ بۈيۈك ئىستەك.
ئولۇمگە تاقابىل تۇرغۇچى شىئار.
بۇگۈن ئاللامانىنى يېتەكلەر ژۈرەك.
ئۇزۇندىن ئويقىغا ئەسىر بىر ئەششار.
زەنجىرەنت كۈي ياڭرار ئەندى مەردانە،
كوز ياشلار ئورنىنى ئالار جاسارەت.
ئىشىك - دەرۋازىسىن ئېچىپ غەمخانە
قامالغا ئىلىنىپ قالغان ئاسارەت.

* * *

بۇگۈن ئوزگىچە رەڭ ئاتۇش ۋادىسى،
تارىخى پەخىرلىك، ئاق چاچلىق دىيار.
ئۇيغۇرنىڭ ۋاپادار قېدىم ئاتىسى
ساتۇق بوغراخاندەك بۈيۈك ئىپتىخار.
بۇگۈن كوز ياشلارغا ئورۇن بېرىلمەس،
بۇگۈن ھەر ژۈرەكتە مەردانە خىتاپ.
دەردى جىق ئۇيغۇرمۇ بېچارە ئەمەس.
ئاچارئۇ جاسارەت تولغان بىر كىتاپ.
ئۇنىڭ ھەر قۇرىدا ھەقىقەت مىزان،
غەپلەتكە چەك قويۇپ، ئوخانغان ۋەتەن.
تەلەپلەر قەتئىيدۇر،
يوق ئۇندا گۇمان،
ساۋۇت دامولللىنىڭ پىكرىدەك روشەن.
ئاسىيا كىندىگى ئاتالغان بۇ يۈرت،
ئەپسۇسكى، دۇنيانىڭ كوزىدىن ژىراق.
ئوزىنىڭ ئىچىدە كويۇپ ياتقان ئوت،
ھە، بۇگۈن سىرتىغا تەپكەندى شۇنداق.
ئېغىز ئېپ ئۇيغۇرنىڭ دەرت جاراھىتى،
ئاياقتا تۇرغۇزۇپ قويغاندى ئەلنى.
توسالماي قاخشايدۇ يات قاباھىتى،
غەزەپتىن داۋالغۇپ كەلگەن زور سەلنى.
بىردەمدە ئولغىيىپ، كۈچلىنىپ كەلگۈن،
ھوكۈمەت ئالدىدا قەد كەردى تاغدەك.
قورچاقلار ئويلەردىن چىقمىدى موكۇپ،
بوران «پۈۋ» دېسىلا ئۇچكەن چىراقتەك.
ئادەمزات قىزىق بىر موجىزە ئەسلى،
ئارماندىن. جۈرئەتتىن تىرىلگۈچى جان.
قورقۇشتىن ئولىدۇ قورقاقلار نەسلى،
باتۇرلۇق بىلەنلا مەڭگۈللۈك ئىنسان.
ھە، بۇگۈن باتۇرلۇق جاسارەت خاقان،
قويۇلغان ئەندىشە، تاقەتلەرگە چەك.
بوزەككە يول بەرمەس زومىگەر زامان،
پەقەت باتۇرلارغا مەنسۇپ كېلەچەك.
ئاللامان ساددىدى، پاكتى تاڭ كەبى،
زۇلۇمغا دۈشمەنتۇ، ئەركىنلىككە قۇل.
ئاق ساقال بوۋايلار گويا كى سەبىي،
ياخشىلىق كوتۇشۇپ كېلەتتى ئۇدۇل.
دەپسەندە قىلىندى ئېپپەتۇ - ئىمان،
مىڭ ژىللىق ئەرك تۇغى ئازاتلىق، غۇرۇر.
يېرىمىز بۇلغاندى،
بۇلغاندى ئاسمان،
گورۇدە زەنجىرەنت قىلىندى ئۇيغۇر.

(داۋامى بار)

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

دېپۇتاتلار گېنېرال لېبېد بىلەن ئۇچراشتى

روسسىيە دولەت دۇمىسىدا ئالېكساندر لېبېد بىلەن ئۇچرىشىش يېپىق ئىشىك شارائىتىدا ئوتتى. لېكىن ئۇيەردە بولغان سوھبەت كوپ كېچىكمەي جامائەتچىلىككە مەلۇم بولدى.

بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى ئالېكساندر لېبېد چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشنى توختىتىشقا ئېلىپ كەلگەن خاساۋيۇرت كېلىشىمىگە باغلىق دېپۇتاتلارنىڭ كوپلىگەن گۇمانلىق سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى. چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇشنى خالىغۇچىلار مەزكۇر كېلىشىمدىن كامچىلىقلارنى تېپىشقا تىرىشماقتا. گېنېرال تۇنۇگۇنكى قان توكۇشكە سەۋەپكارلارنىڭ ئىسىملىرىنىمۇ ئاتىدى. ئۇلارنىڭ بېشىدا د. زاۋگايېۋ، ئا. كۇلىكوۋ، ۋ. كوشمانلارنىڭ ئاتىلىرى بار.

ئوردانىيە كورولى پالېستىنغا كەلدى

ئوردان دەرياسىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئېيېرىخون شەھىرىدە ئوردانىيە كورولى ھۇسەيىن بىلەن پالېستىنا رەھبىرى ياسىر ئارافات ئۇچرىشىپ، تېچلىق جەريانىنى خالتا كوچىدىن چىقىرىش مەخسىتىدە مۇزاكىرە ئۆتكۈزدى.

ئىسرائىل 1967-يىلى بۇ زېمىننى بېسىپ ئالغاندىن كېيىن ئەرەپ رەھبەرلىرى ئىچىدە بىرىنچى بولۇپ كورول ھۇسەيىن بۇيەرگە قەدەم باستى. باشقىلارغا نىسبەتەن ئىسرائىل بىلەن كوپىرەك مۇناسىۋىتى بار كورول يېقىن شەرقتىكى تېچلىق جەريانىنى كوچەيتىشكە ياردەم قىلماقچى.

كاۋكازدىكى پارتلاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن

ئىنگۇشېتىيە پرېزىدېنتى رۇسلان ئائۇشېۋ ئۆز رېگىئونىدىكى ۋەزىيەتنى توۋەندىكىچە سۈپەتلىدى: «كاۋكازدا پارتلىشى مۇقەررەر كوپلىگەن مىنالار قويۇلغان، بىز ئۇلارنىڭ ئېرىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن ئىشنىڭ ھەممىسىنى قىلىشىمىز كېرەك».

ئۇنىڭ پىكرىچە، شىمالىي كاۋكازدا ھەل قىلىنىشقا تېگىشلىك مۇئەممالار كوپ. ئۇلارنى ۋاقتىدا ھەل قىلمىسا، ئۇ ئېتنىكلىق پارتلاشقا ئايلىنىشى مۇمكىن. ئۇنى بولغۇزماسلىق ئۈچۈن روسسىيەنىڭ ئىجرائىي ۋە قانۇن چىقارغۇچى ئورگانلىرى بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشى كېرەك.

لۇكاشېنكو پارلامېنت بىلەن تىل تېپىشالمىدى

تېخى يېقىندىلا پارلامېنتتا سوزگە چىقىپ، دېپۇتاتلار بىلەن مۇرەسسەگە كېلىشنى بىلدۈرگەن بېلوروسسىيە پرېزىدېنتى ئالېكساندر لۇكاشېنكو ئۆزىنىڭ دېگىنى بولمىغاندىن كېيىن غەزەپ بىلەن رەنجىپ، ئالىي كېڭەش مەجلىسىنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى.

پرېزىدېنتنىڭ قاتتىقلىشىدىن پايدىلىنىپ، دېپۇتاتلار ئۇنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇلمىسىنى ئۆزگەرتىش توغرىلىق ئورۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى ئەيىپلىگەن ئىدى. ئەندى ئۇ پارلامېنتتىن تاشقىرى خەلق ۋەكىللىرىنىڭ يىغىنىنى ئوتكۈزۈپ، ئۆز تەكلىۋىنى شۇيەردە ماقۇللاتماقچى بولغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئەڭ چوڭ كىلەم — پرېزىدېنتقا سوۋغا

تۈركمەنىستان كىلەم توقۇغۇچىلىرىنىڭ شوھرىتى دۇنياغا مەلۇم. يېقىندا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ داڭقىنى چىقىرىدىغان يەنە بىر كەشپىيات ياراتتى. كولەمى 266 كۋادرات مېتر كېلىدىغان يوغان كىلەمنى توقۇپ، مەملىكەت پرېزىدېنتى سەپەرمۇرات نىيازوۋقا سوۋغا قىلدى.

ئېغىرلىقى 1,5 توننا كېلىدىغان بۇ گىلەم بىر ئاز كۈندىن كېيىن ئوتكۈزۈلىدىغان جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىقىنىڭ بەش يىللىقى كۈنى بايرام مەنبىرىگە ئېسىلىدۇ.

تاجىك ئوپپوزىتسىيەسىنىڭ تالىپلارغا مۇناسىۋىتى يوق

بىرلەشكەن تاجىك ئوپپوزىتسىيەسىنىڭ رەھبەرلىكى ئۆزلىرىنىڭ «تالىبان» ئاۋغان ئىسلام ھەرىكىتى بىلەن ھېچ قانداق مۇناسىۋىتى يوقلىقىنى بىلدۈردى. مۇنداق بىلدۈرۈشنى ئۇلار روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى ئالېكساندر لېبېدنىڭ تاجىكىستان ئوپپوزىتسىيەسى «تالىبان» بىلەن بىرلىشىپ، تاجىكىستان پرېزىدېنتى ئې. راخمانوۋنى ئاغدۇرماقچى دېگەن پىكرىگە باغلىق ئېلان قىلدى. تالىپلار ئۆزبەكىستاننىڭ بۇخارا شەھىرىنىمۇ بېسىۋالماقچى دېگەنگە ئوخشاش ئويدۇرمىلار خوشنا مەملىكەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئىزدىيەت تۇغدۇرۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئا ق ش مۇداپىئە مىنىسترى موسكۋاغا كەلدى

چارشەنبە كۈنى ئا ق ش مۇداپىئە مىنىسترى ئۇ. پېررى ئۈچ كۈنلۈك سەپەر بىلەن موسكۋاغا كەلدى. سەپەر داۋامىدا ئۇ دولەت دۇمىسىدا سوز سوزلەپ، ستراتېگىيەلىك ھوجۇم قۇراللىرىنى قىسقارتىش بويىچە شەرتنامىنى چاپسانراق تەستىقلەشكە چاقىرماقچى.

لېبېدنىڭ ئىشى پۈتتىمۇ؟ ئۇنىڭدىن كېيىن نېمە بولىدۇ؟

پەيشەنبە كۈنى، چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككى. «ئىزۋېستىيە» تەھرىراتىغا ھەر خىل مەنبەلەردىن گېنېرال لېبېدنىڭ تەغدىرى ئالدىن ئالا ھەل قىلىنىپ بولغانلىقى توغرىلىق ئەخباراتلار كېلىشكە باشلىدى. ھوكۇمەتتىكى خەۋەردار مەنبەنىڭ بىزگە خەۋەر قىلىشقا قارىغاندا، پرېمېر-مىنىستر ۋىكتور چېرنومىردىن شۇ كۈنى ئەتىگەنلىكى لېبېدنىڭ بىخەتەرلىك كېڭىشى كاتىپى لاۋازىمىدىن ئىستېپاغا چىقىرىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى پەرماننىڭ تەييار لايىھىسىگە ئېگە ئىدى ۋە مىنىسترلارنىڭ كېڭىشىمى ھوججەتكە پەقەت كوللېكتىۋلىق ھەم كېلىشكەن قارار خۇسۇسىيەتلىرىنى بېرىشى لازىم بولغان خالاس.

«ئىزۋېستىيە»

ماسخادوۋ چېچەنىستاننىڭ پرېزىدېنتى بولۇشقا رازىلىق بەرگەن

چېچەن سېپاراتچىلىرىنىڭ ھەربىي لىدېرى ئاسلان ماسخادوۋ جۇمھۇرىيەتنىڭ بىرلەشمە ھوكۇمىتىگە رەھبەرلىك قىلىشقا رازىلىق بەرگەنلىكىدە شۇبھە يوق. بۇنى ئۇ 17-ئوكتەبر كۈنى گروزنىيدا «ئىتار-تاس» مۇخبىرىغا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا شەخسەن ئىسپاتلىدى.

«تۇنۇگۈن چېچەنىستاننىڭ ھەربىي رەھبەرلىرىنىڭ كېڭەشمىسىدە بارلىق كوماندىرلار يەكدىللىق بىلەن ماڭا ھوكۇمەتكە رەھبەرلىك قىلىشنى تەكلىپ قىلدى ۋە مەن ئاخىرى بۇنىڭغا رازىلىق بەردىم ھەم بۇ توغرىلىق پرېزىدېنت زېلىمخان ياندارىبېيېۋنى خەۋەردار قىلدىم»، — دېدى ئاسلان ماسخادوۋ.

سەنئەت ئالەمىدە

مۇقام ۋارىسلىرى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئون ئىككى مۇقامى كوپ ئەسىرلىك تارىخىي دەۋرنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولۇپ، بۇ ئۇلۇغ مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تارىخىدا جامىيۇلار سۇلالىسى ئىككى ئەسىرلىك يارقىن سەھىپىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇتكەن ئەسىرنىڭ بىرىنچى چارىكىدىن باشلاپ مەشھۇر غېجەكچى شاكىر ئاخۇن نامى تەزكىرىلەردە يېزىلمىسىمۇ خەلق ئېغىزىدا ساقلىنىپ، ئۇ 1820-يىلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ خانئېرىق يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەنلىكى مەلۇم. سازەندىنىڭ ئىلى تەۋەسىگە، شۇنداقلا ئۇسەك ۋادىسىغا كوچۈپ كەلگەنلىكى توغرىلىق ئاغىزاكى مەلۇماتلاردىن باشقا يازما مەلۇمات يوق.

كېيىنكى يىللاردا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تەتقىقاتى ئىلمىي جەمىيىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە خەلقىمىزنىڭ باي ۋە قەدىمىي مۇزىكا مەدەنىيىتى توغرىلىق كوپلىگەن ئىلمىي كىتابلار يورۇق كوردى. پەقەت 1995-يىلى بۇ ساھادا ئون كىتاب نەشىردىن چىقىپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە شاكىر ئاخۇن ھەققىدە ئايرىم دېرەكلەر بېرىلگەن. پروفېسسور ئابدۇكېرىم راخماننىڭ «مۇقام پېشىۋالىرى» ۋە ئاتاقلىق يازغۇچى مەمتىمىن ھوشۇرنىڭ «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئىلى ۋارىيانتى» ناملىق كىتابلىرىدا شاكىر ئاخۇن ساتار، غېجەك، دۇتار، تەمبۇر ئوخشاش چالغۇ ئەسۋابلىرىدا ماھارەت كورسەتكەنلىكى توغرىلىق مەلۇماتلار بېرىلگەن. ئۆز دەۋرىدە ئۇ مۇزىكا ئۇستازى بولۇپ، بىرىنچى نوۋەتتە ئۆز پەرزەندى زاكىر ئاخۇننىڭ ماھارىتىنى ئۇستۇرۇشكە ئالاھىدە كوڭۇل بولگەن. شاكىر ئاخۇن 1903-يىلى شېرىيەت ۋە سەنئەتتە مەدھىيىلىنىۋاتقان ئۇسەك بويىدىكى ياركەنتتە ۋاپات بولغان ئىكەن.

بۇ زاتنىڭ 1902-يىلى ياركەنتتە غېجەك تۇتۇپ چۈشكەن سۇرىتىنى غۇلجىدا تۇرىدىغان جەۋرىسى ئابدۇراخمان جامىدىن بولۇتۇر ئالغان ئىدۇق. بۇ ئۇلۇغ سىمانىڭ مەشھۇر تەمبۇرچى جامائاخۇننىڭ بوۋىسى ئىكەنلىكىدىن بىز خەۋەرسىز ئىدۇق.

ش ئۇ ئارىدا ئىلان قىلىنىۋاتقان بارلىق مەنبەلەردە شاكىر ئاخۇننىڭ ئوغلى زاكىر ئاخۇن 1845-يىلى ياركەنتتە تۇغۇلۇپ، 1926-يىلى شۇيەردە ۋاپات بولغانلىقى ئېيتىلغان. ئىككىنچى ئەۋلات زاكىر ئاخۇن ئائىلىسىدە ئىسمى ساخان (1873–1955)، جامى (1876–1955)، دانىخان (1881–1946)، ئومەرجان (1884–1928) دەپ تورت پەرزەنت بولغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى سازەندە، ناخشىچى، خۇش چاقچاق ئادەملەر بولۇپ، ياركەنتتە تۇغۇلغان.

جامى ئاكىنىڭ يۇكسەك تالانتى خەلق ئالقىشىغا ئېرىشكەن ۋە مەشھۇر مۇقام پېشىۋاسى ئاتالغان. مۇقامچىنىڭ ئايالى مەرىيەمخانمۇ ماھىر دۇتارچى بولۇپ، ئاياللار سورۇنلىرىدا داڭقى چىققان. ئۇنىڭ ئانىسى زوراخان چېلەك تەۋەسىدە، قىزى ھەجەربۇۋى غۇلجىدا تونۇلغان دۇتارچىلاردىن ئىدى. مەرىيەمخان 1918-يىلى يۈز بەرگەن قانلىق ياجەنىڭ گۇۋاھچىسى ۋە بۇ قىرغىندا ئېغىر يارىلانغان ئىكەن. جامى ئاكا بىلەن غۇلجىدا ئۆي ئۇتاقلىق بولغان ۋە ئون ئۈچ پەرزەنت كورگەن.

بۇ ئىككى يارقىن سىمانىڭ ئوغۇللىرىدىن ھۆسەنجان بىلەن ئابدۇراخمان جامىيلارمۇ ئۇتاردادا ئاتاقلىق سازەندىلەر بولۇپ يېتىلدى. بۇلاردىن كىچىكى ئۆزمەھەممەت ئون يېشىدىلا ساز چېلىشنى ئۆگىنىپ، قۇربۇلىرىنىڭ سورۇنلىرىدا تونۇلۇشقا باشلىدى. چالغۇچىلار ئابدۇراخمان تەمبۇردە، ھۆسەنجان بىلەن ئۆزمەھەممەت دۇتاردا ئۇچىلەنىڭ ئىجراسىدىكى ناخشا-نەغمىلىرى قەدىمىي ئۇيغۇر دىيارىنىڭ ئاسمىنىدا پات-پات لەيلەپ تۇرماقتا.

مەشھۇر تەمبۇرچى ۋە پېشقەدەم كومپوزىتور ھۆسەنجان جامىنىڭ ئىستېداتلىق ھەم كوپ قىرلىق ئىجادىي پائالىيىتى توغرىلىق ژۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان كىتابلاردىن تاشقىرى 1995-يىلى نەشىردىن چىققان مېھمانجان روزى بىلەن تۇرغان شاۋدۇنلارنىڭ ھەمكارلىقىدا يېزىلغان «مۇقام توھپىلىرى» ناملىق كىتاۋىدا ئىخچام كەڭ بايان قىلىنغان.

ھۆسەنجان جامىنىڭ مۇزىكىلىق تالانتىنىڭ قۇدرىتى قىرىق يىل مۇقەددەم ئوتتۇرا ئازىيەدىكى بەش جۇمھۇرىيەت پايتەختلىرىدىكى سازەندىلەر ئىچىدىلا ئەمەس، بەلكى كومپوزىتور ۋە مۇزىكاشۇناسلار نەزەرىدىن قالدۇرمىدى. تەمبۇر ساپىرىنىڭ ئىجراچىلىق ماھارىتىنى يۇقىرى باھالىغان مەشھۇر ئۆزبېك كومپوزىتورى پروفېسسور ... 1956-يىلى «ھۆسەنجان جامى تەمبۇر چېلىشتە ئون ئىككى ئۇسلۇبلارنى كاشىپ قىلدى» دەپ ئېيتقان ئىدى.

ئون ئىككى مۇقامنى رەتلەش، ژىغىش، تولۇقلاش، ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىش ئىشلىرىدا زور ئەمگەك سىڭدۇرگەن ئالىجاناپ ئىشلىرى ئۈچۈن ھۆسەنجان جامى ئاتاقلىق ئون «مۇقام سەنئەتكارى» قاتارىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئېگەللىدى ۋە «بىرىنچى دەرىجىلىك چالغۇچى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. ھۆسەنجان جامى بىلەن كورنەكلىك مائارىپچى ھاكىم جاپپارنىڭ ھەمكارلىقىدا يېزىلغان ۋە «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىنىڭ 1995-يىلى 4-سانىدا بېسىلغان «ئىلى ئۇيغۇر خەلق ناخشا-مۇقاملىرى ھەققىدە» ناملىق ماقالىدا «ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئىلى ۋارىيانتىنىڭ يارالغانلىقىنى تەكىتلەپ، خەلق ناخشىلىرى ھەم مۇقام تېكىستلىرىنى تەرتىپكە سېلىشنى، ئىلىنىڭ كلاسسىك ناخشىلىرىنىڭ ژۇرۇشلەشتۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىملىقىنى ئالاھىدە كورسەتكەن ئىدى.

ھازىر ھۆسەنجان جامى ش ئۇ ئار مۇزىكانتلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ۋە مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋەزىپىلىرىدە ئۆزىنىڭ تەشكىلاتچىلىق ئىجتىھاتىنى نامايىش قىلماقتا.

تونۇلغان سازەندە ۋە مۇقامچى ئابدۇراخمان جامى تەتقىقاتچىلار ئارىسىدا مەشھۇر سەنئەتكارلار سۇلالىسىنىڭ بىردىن-بىر ۋەكىلىدۇر. ئۇ ئۆز ئەجداتلىرىنىڭ ئوتمۇشى توغرىلىق ھوججەتلەر بىلەن مۇمكىن قەدەر تەمىن قىلماقتا.

ئابدۇراخمان جامى 1935-يىلى غۇلجىدا تۇغۇلۇپ، توققۇز-ئون ياشلىرىدا چالغۇ ئەسۋابلىرىغا ئىشقىۋاز بولغان. سەنئەت ئومەكلىرىدە ئىشلەپ ژۇرگەن ۋاقىتلىرىدا تەمبۇر ۋە دۇتاردىن باشقا راۋاپ، چاڭ ئەسۋابلىرىدىمۇ ماھارەت كورسەتكەن. ئابدۇراخمان ھەربىي خىزمىتىنى ئوتىگەن چاغلىرىدىمۇ سەنئەت ئومەكلىرىگە قاتنىشىپ، تالانتلىق چالغۇچى، ناخشىچى بولۇپ، خەلق ئالقىشىغا ئېرىشتى. 70–80-يىللاردا ئىلى ۋە قەشقەر ۋىلايەتلىرىدە مۇقام توپلىرىدا ئىشلەپ، ياشلارغا ئۇستازلىق قىلدى.

ئۇيغۇرنىڭ قەدىمىي چالغۇ ئەسۋابى تەمبۇرنىڭ ئابدۇراخمانغا يېرىم ئەسىردىن بېرى ھەمراھ، مۇڭداش-سىرداش بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلەش كېرەك. بەزى چاغلاردا ئۇ ئاكىسى ھۆسەنجان ياكى ئابلىز شاكىر بىلەن تەمبۇرنى دۇتارغا تەڭكەش قىلىپ مۇقاملارنى ئىجرا قىلغاندا، ئۆزگىدە ھوزۇرلىنىش ھېسسىياتلىرى پەيدا بولغىنىنى سەزمەي قالىسەن.

ئابدۇراخمان جامى كوپلىگەن ناخشا-سازلارنىڭ مۇئەللىپى ھەمدۇر. ئۇ ئايرىم مۇقام داستانلىرىغا مەرغۇللارنى ئىجات قىلىپ، ئۇلارنى ئۆزىگە خاس ماھارەت بىلەن ئورۇنلايدۇ. ئۇ «راك» مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسىدىكى ئىلىدا كەڭ تارالغان مەشرەپنىڭ «ساتارىم تارىغا...» غەزىلىنى ئېيتمايدۇ، چۈنكى ئارۇزنىڭ ھەزەج بەھرىدە يېزىلغان بۇ غەزەلنىڭ ۋەزنى ئۇلۇغ مۇقامچى تۇرداخۇن ئېيتقان ئاۋاينىڭ رەمەل بەھرىدە پۇتۇلگەن غەزەلىنىڭ ئولچىمىگە دۇرۇس كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئابدۇراخمان مەشرەپنىڭ رەمەلدە يېزىلغان غەزەلىنى سەيلەپ، ئارۇز ۋەزنى جەھەتتىن شېرىي تېكىستنى ناھايىتى دۇرۇس قوللانغان. بۇ، ئەلۋەتتە، ئىجاتكارنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ تۇھپىدۇر.

ئەگەر غۇلجىغا بېرىپ قالسىڭىز، ئىلى رادىو تېلېۋىزىيە دولقۇنلىرىدا ئا. جامى بىلەن ماھىر دۇتارچى مۇتەللىپ غوجاخۇن ئىككىسىنىڭ ئورۇنلىشىدا خەلق ناخشىلىرىنى دايىم ئاڭلايسىز. بۇ ئىككىسى مۇقام مۇخلىسلىرىنىڭ تەكلىۋى بىلەن چوڭلارنىڭ مەشرەپ-سورۇنلىرىدا ئالاھىدە بىر ئېھتىرامغا بولۇنىدىغانلىقىنى كورىسىز.

بۇ بولسا مۇقام ۋارىسلىرىنىڭ سەنئەتخۇمار خەلقىمىز ئالقىشىغا سازاۋەر بولىشىدەك ئالىي دەرىجىلىك ھورمەت دېمەكتۇر.

ساۋۇت موللاۋۇتوۋ.
قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزى ئەدەبىيات بولۇمىنىڭ باشلىقى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى.

باش مۇھەررىري . ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بولۇمى 50 ـ 86 ـ 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
يىل
25 - ئوكتەبىر
(ئوغۇز)
جۈمە
№43
(4052)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

بۈگۈن — جۇمھۇرىيەت كۈنى

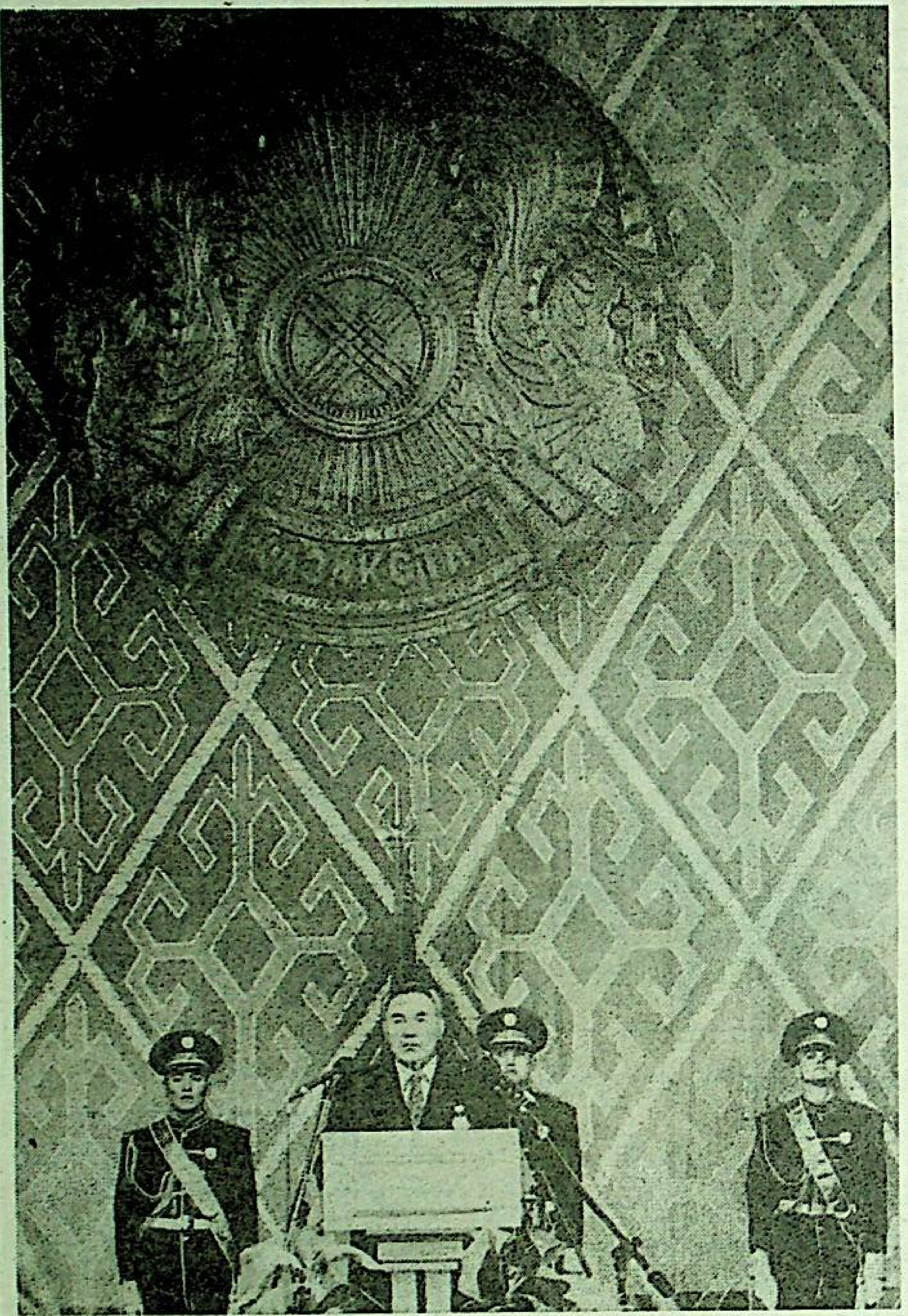

مەھەممەتجان ھاپىزىي

مۇبارەك كۈن

شۆھرىتىڭ داستاندۇر ئەي قۇتلۇق دىيار،
ئامىتىڭ ئالەمچە، خەلقىڭ بەختىيار.
يوق ئېدى ئارمىنىم بولسام سىنىڭدەك،
مۇستەقىل ئاۋازىڭ جاھانغا ياڭرار.

ھوسنۇڭگە زوقلىنار مەغرۇر ئالتاغ،
ياشنىغان باغرىڭدا گۈزەل بىر باغ.

دانىشمەن ئاباڭنىڭ، ئاقىن جامبۇلنىڭ،
پاك روھى مەڭگۈ يار ساڭا ھەر چاغ.

نېچۈك مەن كۈيلىمەي، بولسام ۋەتەنداش،
تەغدىرىم سەن بىلەن تۇرسا بىر تۇتاش.
قەلبىمدە جوش ئۇرسا ئوتلۇق ئىلھامىڭ،
ئالقىشلاپ ئاسماندىن نۇر چاچار قۇياش.

قاشىنىڭ غەزەلى ياڭرىغان سەندە،
چوقانمۇ يات ئەمەس ئەزىز قەشقەرگە.
ئىلىنىڭ دەرياسى ئاقار تاشقىنلاپ،
مېھرىنى - مېھرىڭگە چىكىپ ئەزەلدە.

سەن تېخى ياش، لېكىن قۇدرىتىڭ ھەيۋەت،
سەن ئۈچۈن ژۈرەكتە لاۋۇلار مۇھەببەت.
مۇبارەك، تارىخقا كىرگەن بۇ كۈنۈڭ،
گۈللىگىن،
ياشنىغىن،
نۇرلە تائەبەت!

شەنبەدىن شەنبىگىچە

قىزىل ئوردا يېرىدىكى ئۇچرىشىشلار

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ قىزىل ئوردىنى ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن زىيارەت قىلدى. دولەت رەھبىرى ئائىروپورتتا ئىللىق قارشى ئېلىنغاندىن كېيىن شەھەر مىكرورايونلىرىنىڭ بىرىدە بولۇپ، يېڭى تۇرۇشلۇق ئۆيلەرنى ئالغان قىزىل ئوردىلىقلارنى سەممىي تەبرىكلىدى.

پرېزىدېنتنىڭ ۋىلايەتنى زىيارەت قىلىشىغا بېيىل بۇ يەردە قولغا كەلتۈرۈلگەن چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر سەۋەپ بولدى. ئاخىرقى يىللاردا ھوسۇل ژىغىشتۇرۇش جەددىي تۆۋەنلىگەن ۋىلايەتتە بىيىل ئاساسىي زىرائەت - گۈرۈچتىن مول ھوسۇل ئېلىندى. ۋىلايەتتە ھەر گېكتار يەردىن 37 سېنتنېردىن كۆپرەك، ئايرىم ناھىيەلەردە بولسا 40 سېنتنېردىن كۆپرەك شال ئېلىندى.

پرېزىدېنت ئۆز سەپىرى داۋامىدا كۆپلىگەن ئۇچرىشىشلارنى ئۆتكۈزدى، ئۇلار ئىللىق، سەممىي شارائىتتا ئۆتتى. قىزىل ئوردىلىقلار ئۆزلىرىنىڭ مېھماندوستلۇغى بىلەن پرېزىدېنتنى ۋە ئۇنىڭ يېڭى ھاياتقا بولغان سىياسىي يولىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى.

تۈركىي تىللىق دولەتلەرنىڭ ئالاقىلىرى مۇستەھكەملەنمەكتە

21 - ئوكتەبىر كۈنى قىزىل ئوردا ۋىلايىتىدىكى سەپىرىنى ئاياقلاشتۇرغان پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ تۈركىي تىللىق دولەتلەر باشلىقلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن تاشكەنتكە كەلدى. ئائىروپورتتا ئۇنى ئۆزبەكستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ سەممىي قارشى ئالدى. بۇ يەردە ئىككى قېرىنداش مەملىكەتنىڭ رەھبەرلىرى قىسقا سوھبەت ئۆتكۈزدى.

چۈشتىن كېيىن «دۇرمېن» سارىيىدا تۈركىي تىللىق دولەتلەر باشلىقلىرىنىڭ تۆرتىنچى قېتىملىق ئۇچرىشىشى ئېچىلدى. ئۇنىڭغا پرېزىدېنتلار: ئەزەربەيجاندىن - گېيدار ئەلىيېۋ، قازاقىستاندىن - نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، قىرغىزستاندىن - ئاسقار ئاقايېۋ، تۈركمەنىستاندىن - سەپەرمۇرات نىيازوۋ، تۈركىيەدىن - سۇلېيمان دېمىرېل، ئۆزبەكستاندىن - ئىسلام كەرىموۋ قاتناشتى. ئۇچرىشىشتا ئۇلار دولەتلەر ئارا سودا - ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە مۇستەھكەملەشنىڭ پرىنسىپلىرى ھەم تەشكىلىي مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلدى.

ئۇچرىشىش ئاخىرىدا تۈركىي تىللىق دولەتلەرنىڭ باشلىقلىرى تاشكەنت دېكلاراتسىيەسىگە ئىمزا چەكتى، ئۇنىڭدا ھەر خىل ساھالاردىكى ئۆز مەملىكەتلىرىنىڭ ئىككى تەرەپلىملىك ۋە كۆپ تەرەپلىملىك مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا قاناەتلىنىش ئىزھار قىلىنىدى ھەم ئۇلارنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ كەڭەيتىش ۋە چوڭقۇرلىتىشنىڭ زۆرۈرلىكى تەكىتلەندى.

جۇمھۇرىيەتتە ئاشلىق ژىغىشتۇرۇش ئاياقلاشتى

يېزا ئىگىلىگى مىنىستىرلىگى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، قازاقستاننىڭ شىمالىي ۋىلايەتلىرىدە باشاقلىق ئاشلىقلارنى ژىغىشتۇرۇش ئاياقلاشتى. ئالدىن - ئالا ئېلىنغان مەلۇماتلار بويىچە، 15,6 مىللىون گېكتار تېرىلغۇنىڭ ھەر گېكتارىدىن ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 8,2 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىندى.

جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىي ۋىلايەتلىرىدە گۈرۈچ ۋە دان ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن كومۇقوناقنى ژىغىشتۇرۇش داۋام قىلماقتا.

گېنېرال لېبېد لاۋازىمدىن بوشىتىلدى

روسسىيە فېدېراتسىيەسى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى ئا. كۇلىكوۋ بىلەن بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىۋى، پرېزىدېنتنىڭ مىللىي بىخەتەرلىك مەسىلىلىرى بويىچە ياردەمچىسى ئا. لېبېدنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي جاڭجال ئا. كۇلىكوۋنىڭ غالىبىيىتى بىلەن ئاياقلاشتى. پرېزىدېنت يېلتسىننىڭ پەرمانى بىلەن گېنېرال ئالېكساندر لېبېد ئۆز لاۋازىمىدىن بوشىتىلدى. ب. يېلتسىننىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، گېنېرال لېبېد روسسىيە ئۈچۈن ئاقىۋەتتى چوڭ خاتالىقلار غايىۋى قويغان، پرېزىدېنت بىلەن مەسلىھەتلەشمەي، ئۆز بېشىمچىلىق قىلغان...

بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ يېڭى كاتىۋى

گېنېرال ئالېكساندر لېبېد ئۆز لاۋازىمىدىن بوشىتىلغاندىن كېيىن دۇنيا جامائەتچىلىگىنى ئۇنىڭ ئورنىغا كىم تايىنلىنىدىكەن دېگەن سوئال ئويلاندۇرغان ئېدى. بۇ مەسلىمۇ دەرھال ھەل قىلىندى. پرېزىدېنت يېلتسىن بۇ خىزمەتكە بەلگۈلۈك سىياسەتچى ئىۋان رىبكىننى بەلگۈلىدى. ئۇ چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشنى توختىتىش جەريانىنى داۋام قىلماقچى.

ئاسلان ماسخادوۋ - ھۆكۈمەت باشلىغى

ئىچكىرىيە چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ز. ياندارbiيېۋنىڭ تەكلىۋى بىلەن بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولۇپ چېچەن ئەسكەرلىرى باش شتابىنىڭ باشلىغى ئاسلان ماسخادوۋ تايىنلاندى. بۇنىڭغا نىسبەتەن روسسىيە ئېنىق پىكىر بىلدۈرمەيۋاتىدۇ. موسكۋا تەرىپىدىن بەلگۈلەنگەن د. زاۋگايېۋنىڭ قورچاق ھۆكۈمىتىدە ھازىر ھېچ قانداق ھوقۇق قالمىغان. جۇمھۇرىيەتتە ھەل قىلغۇچى كۈچ بولۇپ قالغان يانداربىيېۋنىڭ ھۆكۈمىتىنى موسكۋانىڭ ئېتىراپ قىلماسلىقتا ئامالى يوقتەك كۆرۈنىدۇ.

ئاۋغانىستاندىكى ۋەزىيەت

ئاۋغانىستاندىكى ۋەزىيەت مۇرەككەپ بويىچە قالماقتا. ئەخمەد شاھ مەسئۇدنىڭ ئەسكەرلىرى تالىپلارنى كابۇلغىچە قوغلاپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ پايتەختنى تاشلاپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ئىلگىرى پاكىستاننىڭ ياردىمىگە تايانغان تالىپلار ئەندى پاكىستاننىڭ ۋاسىتىچىلىق ياردەم كۆرسىتىشىنى ئۆتۈنمەكتە. پاكىستانمۇ تالىپلارنى ئۇتقۇزۇپ قېلىشقا ئالدىراۋاتىدۇ. تالىپلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى بايقىغان پاكىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئەسرۇللا بابار رەقىبلەرنىڭ ئۆز ئارا كېلىشىمگە كېلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مازارى شەرىفتە گېنېرال دوستۇم بىلەن مۇزاكىرە ژۈرگۈزمەكتە. دوستۇم رايىنى بىلەن ئىتتىپاقلاشقان بولسىمۇ، تېخى ھەر بىر جاڭجالغا ئارىلاشمىغان ئېدى. ئەندى بىر - بىرىگە قارشى ئىككى تەرەپنىڭ غالىبىيىتى ئۆزبەك گېنېرالى دوستۇمنىڭ قايسى تەرەپنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغانلىغىغا باغلىق بولماقتا.

ناتوغا ئەزا بولماقچى

لىتۋا پرېزىدېنتى ئا. برازائۇسكاس برىۇسسېلدا ناتونىڭ باش كاتىۋى خ. سولانا بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن بلوكنىڭ ئون ئالتە ئەزاسى ۋەكىللىرى ئالدىدا سۆزگە چىققان. ئۇ لىتۋانىڭ ناتونىڭ يېڭى ئەزالىغىغا بىرىنچىلەردىن بولۇپ قوبۇل قىلىنىشى زۆرۈرلىكىنى بىلدۈرگەن. سلوۋېنىيەنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى د. كراكوۋمۇ ناتو كەڭەيگەن چاغدا ئۆز مەملىكىتىنىڭ بۇ بلوكقا بىرىنچىلەردىن بولۇپ ئەزا بولۇشنى خالايدىغانلىغىنى بىلدۈرگەن.

كېزىت ۋە گېزىتخان

«يېڭى ھاياتنىڭ» ئانكېتىسى

1. «يېڭى ھاياتتا» ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىياللارنىڭ، مەخسۇس سەھىپەتلەرنىڭ، تۈركۈملەرنىڭ قايسىسى سىزگە ياقىدۇ؟
2. قايسى ماتېرىياللار سىزنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ؟
3. كەلگۈسىدە گېزىت سەھىپىلىرىدە قايسى يۆنىلىشتىكى ماتېرىياللارنىڭ كۆپرەك بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئىدىڭىز؟
4. «يېڭى ھاياتنى» قاچاندىن تارتىپ تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىسىز؟ ئۇنىڭغا 1997 - يىل ئۈچۈن مۇشتەرى بولدىڭىزمۇ؟

يارمۇھەممەت ئابدۇللايېۋ، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ئەزاسى، جەنۇبىي قازاقىستان ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، چىمكەنت شەھىرى:

1. ھەر قانداق گېزىت جامائەتچىلىك پىكرىنىڭ مىنبىرى سۈپىتىدە ئىنتايىن ئورۇن ئىشلارنى قىلىشى مۇمكىن ۋە ئۇ ئۆز مۇخلىسلىرى ئالدىدا، ئۆز دەۋرى ئالدىدا كۆپ نەرسىلەر ئۈچۈن جاۋاپ بېرىدۇ. ھازىر بىز شۇنداق بىر دەۋردە ياشاۋاتىمىزكى، ئەگەر بىزنىڭ گېزىتىمىز ئۆز ۋاقتىدا ئەينە شۇ جوشقۇن، ھەر خىل ۋاقەلەرگە باي ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە قالايمىقان دەۋردە يۈز بېرىۋاتقان ۋاقەلەرنى يورۇتۇپ تۇرمىسا، ئەلۋەتتە، بىز كۆپ نەرسىلەردىن مەھرۇم بولۇپ قالىمىز، چۈنكى بىز بەزى گېزىتخانلار پەقەت «يېڭى ھاياتتىلا» ئىچكى ۋە تاشقى خەۋەرلەرنى ئوقۇپ، يۈز بېرىۋاتقان يېڭىلىقلار، ھەرخىل ۋاقەلەردىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرىمىز. ئەينە شۇ نۇقتەئىنەزەردىن قارىغاندا «يېڭى ھاياتتا» ئېلان قىلىنىۋاتقان كۆپلىگەن ماتېرىياللار ئورۇغلىغان گېزىتخانلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىشى سۆزسىز. مەن بولۇپمۇ مۇنداق ماتېرىياللار خەلقىمىزنىڭ ئۆز تارىخىنى، ئەدەبىياتىنى، مەدەنىيىتىنى، دۇنيادا تۇتقان ئورنىنى بىلىشكە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرىدۇ دەپ ئىشەنچلىك ئېيتالايمەن. مۇنداق ماتېرىياللار قاتارىدا م. مىخايلىچېنكونىڭ «شىنجاڭدىكى ئېتنىكلىق غۇلغۇلىلار تۈركىي تىللىق ئەللەرنىڭ تولۇق سۈكەت ساقلىشى بىلەن ئوتمەكتە» دېگەن ماقالىسىنى، «ئىنسان ۋە ئىمان» تۈركۈمىدىكى مۇھەممەت يۈسۈپنىڭ ماقالىلىرىنى، «شەرقىي تۈركىستان ئالاقە – ئۇچۇر مەركىزىنىڭ» خەۋەرلىرىنى ۋە كۆپلىگەن باشقا ماقالىلارنى ئاتاپ ئۆتكەن بولار ئىدىم.

2. گېزىتنىڭ ئۆز ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن قىزىقارلىق، مەنپىيەتدارلىق ۋە پايدىلىق سۆھبەتدىشىغا ئايلىنىشىغا بولغان تەبىي ئىنتىلىشى پەقەت گېزىتنىڭ گېزىتخانلار بىلەن دائىمىي ئالاقىلىشىپ تۇرۇشى، يەنى ئۆز ئارا پىكىرلىشىپ تۇرۇشى شارائىتىدىلا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى مۇمكىن دەپ ئويلايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن گېزىت تارايدىغان بارلىق جايلاردىكى گېزىتخانلار، ئۇ يەرلەردىكى ھازىرقى ئەھۋال توغرىلىق ماتېرىياللارنىڭ بولماسلىقى، ياكى ناھايىتى ئاز بولۇشى مېنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ.

3. ئۇيغۇر خەلقى ئاخىرقى ئىككى ئەسىردىن ئوشۇق دەۋردە باسقۇنچىلارنىڭ دەردىنى ناھايىتى كۆپ تارتقان، لېكىن ھېچ قاچان ئەينە شۇ باسقۇنچىلارغا باش ئەگمەي، ئۆز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بولغان كۈرەشنى داۋام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. مەن كەلگۈسىدىمۇ «يېڭى ھايات» گېزىتى جاپاكەش ۋە قەھرىمان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدىكى بىزگە نامەلۇم بولۇپ كېلىۋاتقان، ياكى ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ قىسمى بىلەن سىر ساقلىنىپ كەلگەن پەيتلەرنى يورۇتىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىمەن.

4. «يېڭى ھايات» گېزىتىنى تۇنجا سانىدىن تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، ئۇنىڭغا 1997–يىلغا مۇشتىرى بولدۇم.

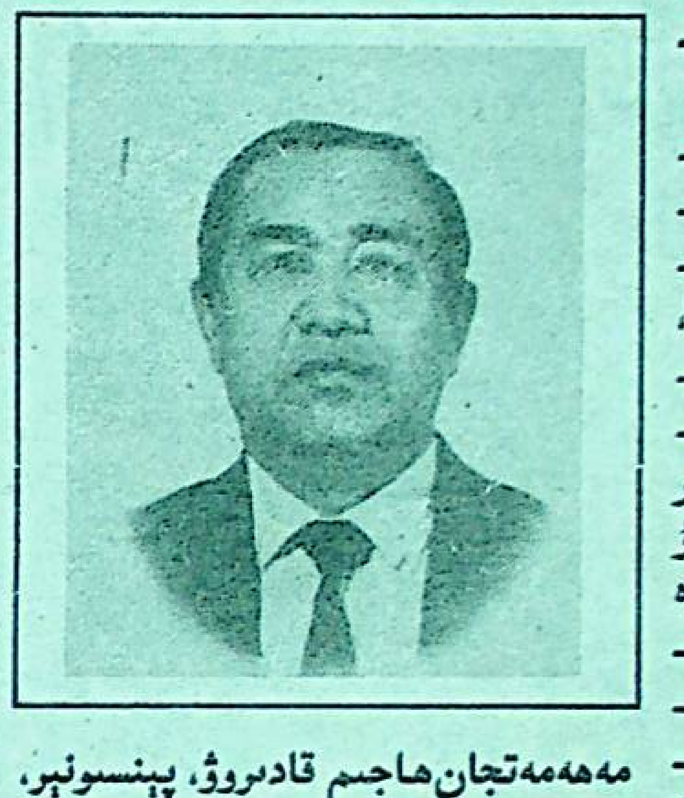

مەھەممەتجان ھاجىم قادىروۋ، پېنسونېر، ئالمۇتا:

1. ھەر قانداق ئەخبارات ۋاستىسى، جۈملىدىن گېزىت ئۆز مۇخلىسلىرى ئۈچۈن قىزىقارلىق ۋە پايدىلىق مەسلىھەتچى بولۇشقا ئىنتىلىدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، گېزىتنى تېخىمۇ مەزمۇنلۇق چىقىرىشقا تىرىشىدۇ. «يېڭى ھايات» گېزىتى ھازىر بىزنىڭ يېشىمىزدىكى ئادەملەرنىڭ بىردىن – بىر ئەخبارات ئېلىش ۋاستىسى بولغانلىقتىن، مەن ئۇنى دائىم سۆيۈپ ئوقۇيمەن. «يېڭى ھاياتتىكى» شەرقىي تۈركىستان توغرىلىق، ئۇ يەردىكى ھازىرقى ئەھۋال، ئۇنىڭ تارىخى، خەلقىمىزنىڭ ئەدەبىيات – سەنئىتى توغرىلىق بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللار، شۇنداقلا ھازىرقى بازار ئىقتىسادىغا باغلىق ئەھۋال ھەققىدىكى ماقالىلار كۆپلىگەن گېزىتخانلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىۋاتىدۇ، دەپ ئىشەنچلىك ئېيتالايمەن.

2. ئەندى ئەلۋەتتە، بەش قول بىردەك بولمىغاندەك، بەزى كۆڭۈلدىكىدەك چىقمىغان ماتېرىياللار بار، لېكىن ئۇنداقلار كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئاز ئۇچرايدۇ. بەزى ئەدىپلەرنى كۆپرەك مەدھىلەشلەر، كۆپتىرىۋېتىش ئوخشاش ھادىسىلەر ئىلگىرى بىسىم ئىدى. ھازىر ئۇنداق نەرسىلەر خېلىلا ئازىيىپ كەتتى.

3. «يېڭى ھاياتتا» شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتلىغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ، مىللىي ئارمىيە ۋە ئۇنىڭ تارىخى توغرىلىق ماتېرىياللار خېلە بېرىلدى. مەن ئەينە شۇنداق ماۋزۇلاردىكى ماقالىلارنىڭ كۆپرەك بېرىلىپ تۇرۇلۇشىنى ئۈمۈت قىلغان بولار ئىدىم. ياش ئەۋلاتنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەشتە مۇنداق ماتېرىياللارنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ بولىدىغانلىقى سۆزسىز.

4. «يېڭى ھاياتنى» دەسلەپ نەشر قىلىنغان يىلىدىن تارتىپ تۇراقلىق ئېلىپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. ئۇنىڭغا 1997 – يىلغا مۇشتىرى بولدۇم.

ھاسانغوجا ئاخمادۇللايېۋ، تىجارەتچى، ئالمۇتا:

1. مېنىڭچە گېزىتنىڭ مەخستى – ھازىر يۈز بېرىۋاتقان رېئال ھەقىقەتنى ھېچ بىر بوياقسىز ئەينى بويىچە ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ئىبارەت دەپ بىلىمەن. ئەينە شۇنداق ئىكەن، ھازىر ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم بەربات بولۇپ، ئەندى ئۇنىڭ ئورنىغا يە كاپىتالىزم ئەمەس، يە سوتسىيالىزم ئەمەس بىر تۈزۈم قۇرۇلۇۋاتقان، بازار مۇناسىۋەتلىرى تۈپەيلى قېلىپلاشقان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ئۈزۈلۈپ، يېڭىسى تېخى تەسلىكتە ۋۇجۇتقا كېلىۋاتقان موشۇ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى ئەھۋال توغرىلىق «يېڭى ھايات» ئاز بولسىمۇ چۈشەنچە بېرىشكە ھەرىكەت قىلىپ، مەلۇم ئىشلارنى قىلدى. ئەندى ۋەتەن داۋاسى توغرىلىق، ئۇنىڭ چەت ئەللەردە قانداق كېتىپ بارغانلىقى ھەققىدىكى ماتېرىياللار ئادەمنى كېلەچەككە ئۈمۈتلەندۈرىدۇ. «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى تۇنجا قېتىم ئامېرىكا دولەت مەجلىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلدى» «بارىن ئىنقىلاۋى توغرىسىدا»، «بىكتەۋەننىڭ ئەسلى ماھىيىتى ۋە ۋەزىيىتى» دېگەن ۋە كۆپلىگەن باشقا ماتېرىياللار شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

2. «يېڭى ھايات» گېزىتىدە مېنى قانائەتلەندۈرمەيدىغان ماتېرىياللار يوقنىڭ ئورنىدا دېسەممۇ بولىدۇ. مەن گېزىتنىڭ ھەر بىر سانىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ، ئۇنى تولۇق ئوقۇپ چىقىمەن ۋە لازىم دەپ ھېساپلىغان ئايرىم ماقالىلارنى قىيىۋېلىپ ساقلاپ قويىمەن.

3. ھازىرقى جوشقۇن ۋە شۇنداقلا تەشۋىشلىك دەۋرىمىزدە ئادەملەر ھاياتىدا ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ روللى ۋە ئەھمىيىتى بارغانسېرى ئېشىۋاتقانلىقىغا ھېچ كىم كۆز يۇمالمايدۇ. گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە تەشۋىشلىك دەۋرىنىڭ ئاۋازى ياڭرىسا، ئۇ ئەينە شۇ دەۋرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى، خۇسۇسىيەتلىرىنى، تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرسە، دېمەك ئۇنىڭ ئاممىۋىلىقىمۇ، ئابرويىمۇ ئاشىدۇ دېگەن سوز. ئەينە شۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، مەن «يېڭى ھايات» بۈگۈنكىدىن كېيىنمۇ دەۋر تەلەپلىگەلايىق، خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ – ئارمانلىرىنى قانائەتلەندۈرىدىغان ماتېرىياللارغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈشىنى خالىغان بولار ئىدىم.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» ئۇ نەشر قىلىنىشقا باشلىغان 1970 – يىلى 1- يانۋاردىن تارتىپ تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997 – يىل ئۈچۈن «يېڭى ھاياتقا» بىرىنچىلەر قاتارىدا مۇشتىرى بولدۇم، شۇنداقلا ھەر يىلقىدەك خولۇم – خوشنا، ئۇرۇق – تۇغقانلىرىمنى كېلەر يىلغا مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلىمەن.

ئاۋستىرالىيەدىكى ئۇيغۇر مەكتىۋى

1992 – يىلى ئاۋستىرالىيەدە تۈركىستان جەمىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن جەمىيىتىمىزنىڭ تەشەببۇسى ۋە جامائەتچىلىكىمىزنىڭ قىزغىن قوللىشى ۋە ياردىمىدە ئاۋستىرالىيەدە ئېچىلغان تۈركىستان مىللىي مەكتىۋىدە ئىيۇندىن ئېتىۋارەن ئوقۇتۇش ئىشى رەسمەن باشلاندى.

ھازىر مەكتىۋىمىزدە 30 ئوقۇغۇچى بىلىم ئېلىۋاتىدۇ. مەكتەپ بىر تەرەپتىن تۈركىستان جەمىيىتى ئىگىدارچىلىقىدا بولسا، ئىككىنچى تەرەپتىن مەكتەپكە ئائىت پائالىيەتلەر مەكتەپ مۇدىرى ھەم مەكتەپ كومىتېتى تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. مەكتەپنىڭ مەخستى، ئۇنىڭ نىزامنامىسىدا يېزىلغىنىدەك، ئوقۇغۇچىلارغا ئۇيغۇر تىلىنى، دىنىمىزنى ئۆگىتىش ۋە تۈرك خەلقلىرىنىڭ ئۆرپى– ئادەت، قائىدە – يۇسۇن، ئەنئەنىلىرىنى تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت. ئەينە شۇ مەخسەتلەرگە ئاساسەن مەكتەپتە ھەپتىنىڭ ھەر يەكشەنبە كۈنى 3 سائاتتىن دەرس ئوتۇلىدۇ. ھەپتىدىكى ئۈچ سائاتنىڭ يېرىمىدا دىن دەرسى، قالغان يېرىمىدا ئۇيغۇر تىلى دەرسى ئوقۇتۇلىدۇ.

ھەممىزگە مەلۇمكى، مىللىي مەۋجۇتلۇقىمىزنى ساقلاشتىكى ئەڭ مۇھىم ئامىللار ئانا تىلىمىز ۋە ئىسلام دىنىمىزدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تىلىمىزنى ئاتىغىنىمىز دابىزنىڭ دانا ئاتا – بوۋىلىرىمىز ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك بولغان ئانا سوزىنى قوشۇپ، «ئانا تىل» دەپ ئاتىغانلىقى بىكار ئەمەس.

بولۇپمۇ ھازىرقى كوممۇنىست خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ قانلىق زۇلۇمى ئاستىدىكى سويۇملۇك ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا مىللىي مەۋجۇتلىقىمىز تەھدىتكە ئۇچرىغان شارائىتتا ھەم چەت ئەللەرگە تېرىقتەك چېچىلىپ، پەرىشان ھالدا بىر ئاللادىن باشقا ئىگىمىز يوق. بىز – شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۈچۈن ئانا تىلىمىز، دىن ئىسلامىمىز ھاياتلىقىمىزنىڭ تەۋرەنمەس كاپالىتىدۇر. شۇنداقلا مىللىتىمىزنى ماددىي ۋە مەنىۋى بالا – قازادىن ساقلىغۇچى قۇدرەتلىك، يېمىرىلمەس قوش قالقاندۇر.

دىن دەرسىمىزنى جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە ئىسلام جەمىيىتى مەسچىتىنىڭ رەسمىي ئىمامى، تۈركىيە قەيسەرىدىن كەلگەن ئەخمەت فىرانىج بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئىسلام يولىدىكى تىرىشچانلىقى ھەم دىنىي پائالىيەتلىرى نەتىجىسىدە باللىرىمىز ئادەتتىكى ناماز سوزلىرىنى ئۆگىنىپ، ھازىر بىر قىسمى ناماز ئوقۇشقا كىرىشتى. ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئادەتتىكى تەتىلگە چىققان ۋاقىتلىرىدا ئۇلارنى دەم ئالدۇرۇش، ساۋاتلىرىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن شەھەر ئىچى ھەم سىرتىدىكى مەنزىرىلىك جايلاردا دىنىي كەمپىلەر (لاگېرلار) ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. بۇ كەمپىلەردە باللىرىمىز ياللغۇز دىنىي دەرسلەرنى ئۆگىنىپ قالماي، ئىسلام تارىخى، ئىسلامچە ھايات تەرزىنى ئۆگىنىش، تەبەت ۋە جەمىيەت بىلەن تونۇشۇش مەشغۇلاتلىرىنى ۋۇرگۈزىدۇ.

ئۇيغۇر تىلىنى ئوقۇتۇش جامائىتىمىز ئارىسىدىن چىققان بىلىملىك خانىم – قىزلىرىمىزغا ۋۆكلەنگەن. ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە باللىرىمىز ھەرىپلىرىمىزنى تونۇپ، ئوقۇپ ھەم يازالايدىغان بولۇپ قالدى.

ئۇنىڭدىن باشقا ياش ئوقۇغۇچىلارغا ئەدەبىيات تارىخىمىزنى تونۇشتۇرۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ ئۆتمۈش ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەققىدىمۇ مەلۇمات بېرىش يولغا قويۇلغان. مەكتەپتە تىلىمىزدىكى خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ نەمۇنىلىرى، دىنىي ئىبارىلار ئوقۇتۇلۇپ، ئۇلار ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن يادقا ئېلىنىدۇ. بار ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، ئۈنئالغۇ، سىنئالغۇ ۋاستىلىرىدىن ئوقۇغۇچىلارغا ۋەتەن، خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش تەرزى، ناخشا – ئۇسسۇللىرى كورسىتىلىپ، ئاڭلىتىپ تۇرىدۇ.

سىنىپتا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئوقۇتۇش، تەربىيە ئىشلىرىدىن باشقا ئوقۇغۇچىلارغا ئاۋستىرالىيە مەملىكىتىنىڭ جەمىيەت ۋە تەبىئەت مۆھتىلىرىنى ئۆگىنىش سەياھەتلىرى ئۇيۇشتۇرۇلىدۇ.

مەكتىۋىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان ئومۇمىي خەلق بولۇپ ھەر يىلى نىشانلىنىپ ئۆتىدىغان «ئاۋستىرالىيە كۈنى» ۋە باشقىمۇ بايراملاردا مىللىي مەكتەپلەر قاتارىدا كونسېرتلارغا ئۇيغۇر، ئۆزبېك ناخشا – ئۇسسۇللىرىنى ئورۇنلاش بىلەن قاتنىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆتكەنكى قېتىم مىللىي مەكتەپلەر پارادىنىڭ سەنئەت پروگراممىسىدا ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئورۇنلىغان «ئاي يۇلتۇزلۇق كوك بايراق»، «ئاتۇش سەنمى» قاتارلىق ئۇسسۇل – ناخشىلار تاماشىبىنلار تەرىپىدىن قىزغىن ئالقىشلاندى.

ئاۋستىرالىيەدىكى ئون يىللىق مۇھاجىرلىق تۇرمۇشىمىز شۇنى كورسەتتىكى، ئۆز ئارا قېرىنداشلىقىمىز، مىللىي تىلىمىز، دىنىي ئېتىقادىمىز، جامائەتچىلىكىمىزدىكى بىرلىكىمىزگە ئەھمىيەت بەرمەي تۇرۇپ مەۋجۇتلۇقىمىزنى ساقلاپ قېلىشىمىز ناتايىن ئىكەن.

خىتاي كوممۇنىستلىرى زۇلمى ئاستىدا قاتتىق بېسىم ۋە تەھدىتكە ئۇچراۋاتقان تىلىمىزنى، دىنىمىزنى ۋەتىنىمىز – شەرقىي تۈركىستاندىن شۇنچە يىراق ئاۋستىرالىيەدە قايتا داۋاملاشتۇرۇشقا پۇرسەت بولۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن جانابىي ئاللاغا، ئاۋستىرالىيە ھوكۇمىتىگە مىڭ بىر رەخمەتلەر ئېيتىمىز. ئاۋستىرالىيە ھوكۇمىتى بىزنىڭ مىللىي مەكتەپلىرىمىزنى قۇرۇشىمىزغا ئىمكانىيەت يارىتىپ، ماددىي ياردەملەرنى بېرىۋاتىدۇ.

ئاۋستىرالىيەدە ئېچىلغان مەكتىۋىمىز بۈگۈندىن كېيىنمۇ قولغا كەلتۈرگەن تەجرىبە ساۋاتلىرىنى كوزدە تۇتقان ھالدا يەنىمۇ مۇۋاپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپ، باللىرىمىزنى ئىمانلىق، ۋىجدانلىق، ۋەتەنگە كېرەكلىك ئەۋلاتلاردىن قىلىپ يېتىشتۈرۈشكە ئىشەنچىمىز كامىل.

ئەخمەت ئىكەمبەردى
ئاۋستىرالىيە

قىرغىزستاندىن خەۋەرلەر

ئۇيغۇر جامائىتىنىڭ ھىممىتى

قىرغىزستان ھۆكۈمىتىنىڭ ھەقىقىي دې-موكراتىك سىياسىتى ئىلىستىداتىچ، خاتىر-جەم ۋە ئىناق دوستلۇق قۇچىغىدا ئەركىن ياشاۋاتقان 50 مىڭدىن كۆپىرەك ئۇيغۇر خەلقى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇس-تەقىللىكىنىڭ 5 يىللىق مەرىكىسىنى باش-قىلار قاتارى خۇشال-خۇرام تويلاپ ئۆت-تى.

ئازاتلىققا، مۇستەقىللىككە تەشنا ئۇيغۇر خەلقىگە قىرغىزستان ھۆكۈمىتى گېزىت، رادىو تېلېۋىدېنىيەلەردىن بېرىلىدىغان ئاڭ-لىتىش، كۆرسىتىشلەرگە ئىمكانىيەت تۇغ-دۇرۇپ بېرىۋاتقىنى ئۈچۈن خەلقىمىز قې-رىنداش قىرغىز خەلقىدىن مىننەتدار بول-ماقتا. بولۇپمۇ تەگىرى تاغ ساداسى ناملىق رادىومىزدىن ئۇيغۇر تىلىدا ھاياتىمىزغا، تا-رىخىمىز بىلەن ئەدەبىيات-سەنئىتىمىزگە ئائىت ماتېرىياللارنىڭ 5 يىلدىن بۇيان بې-رىلىپ تۇرۇشى بىزگە زور مەنئىۋى ئوزۇق بولماقتا.

ئىلگىرى ھەر دۈشەنبە كۈنى كەچ سا-ئەت توققۇز يېرىمدىن ئون يېرىمغىچە ئۇي-غۇر تىلىدا ئاڭلىتىش بېرەتتى. يېقىندىن بۇيان قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ 5 يىل-لىق مۇستەقىللىك مەرىكىسى مۇناسىۋىتى بىلەن ھەر سېشەنبە كۈنى ئەتىگەن سائەت 8 دىن 9 غىچە «2 - پروگراما» بويىچە تەك-رار ئاڭلىتىشنىڭ يولغا قويۇلغانلىقى بىز-نى تولىمۇ خۇرسەن قىلدى.

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالامېدىن ناھىيە-سى لېبېدىنوۋكا مەھەللىسى ئۇيغۇر جاما-ئىتىنىڭ ۋەكىت بېشى تۇرغانجان يۇنۇس تەشەببۇسى بىلەن مەھەللىمىزدىكى تىجا-رەتچىلەردىن ئىختىيارى ھالدا 650 سوم ئىئانە يىغىلىپ، رادىونىڭ ئۇيغۇرچە ئاڭلى-تىشلار بۆلۈمىگە تاپشۇرۇلدى. بۈگۈنكى قىيىنچىلىق مەزگىلدە ئۇ ئازغىنا ئاخچا را-دىونىڭ بىر ئېھتىياجىغا ياراپ قالسا ھە-جەپ ئەمەس. بۇ ئىزگۈ باشلانما-گېزىت، رادىو ۋە تېلېۋىدېنىيەنى ماددىي جەھەت-تىن قوللاش بۈگۈنكى كۈندە سۆز بىلەن ھا-ۋادەك زۆرۈر.

ساۋاپلىق ئىش

ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئاتا-ئانىسىدىن تەلىم تەربىيە ئالغان ئىمان، ئېتىقادلىق ۋە ساخا-ۋەتلىك ياشلار خېلى كۆپ. ئۇلار قايسى كەسىپ بىلەن شۇغۇللانسا ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىپ، كىشىلەر بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلىدۇ. بىرىنىڭ ھەققىنى يېمەي، ناچار-لارغا ياردەم قىلىدۇ. بىشكەكلىك يار-يۆلەك بولۇشقا تىرىشىدۇ. شۇنداق ياخشى ياشلار دەسلەپ كۆرۈنىدۇ.

يېقىندا غۇلجا شەھىرىنىڭ «شاپتۇللۇق» مەھەللىسىدە ماھمۇتجان ۋاپات بولۇپ-تۇ دېگەن خەۋەر تارقالدى. بۇنى ئاڭلى-غان بىشكەكتىكى ئۇنىڭ تۇغقىنى بەختى-يار ئابدۇللايېۋ تۇرسۇن ئوغرىغا بېرىپ، بىر قېتىملىق ئىشنى ئورۇنلىدى. ۋاپات بولغان كىشىنىڭ جەسىتىنى غۇلجىغا ئەكېلىش ئۈچۈن خەلقتىن ياردەم ئالغان يوق. ئۆزى بولسا «شاپتۇللۇق» مەھەللىسىدىكى غاپپار (ئۇ-لار) تۇرسۇن ئاتا تۇغقانلىرى بىلەن بېرىپ، ئۇلار بىلەن بىللە ياردەملىشىپ، بىشكەك شەھىرى ئارقىلىق قوشنا دۆلەتلەرگە، تاكى ھايات بولغان جايغا قەدەر يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ جەسىتىنى سەپەر قىلىپ، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاتا-ئانىسىنىڭ ۋە تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىغا، يەنى غۇلجىدىكى قارشى بولغان قەبرىسى ئالدىغا قايتۇرۇپ، بىز قاتارى ئېسىل ئورۇنغا قويۇپ، ئۇنىڭ ماھمۇتجان ھەققىدە كۆپ دۇئا قىلدى. «بىز نېمىلا دېسەك، ئاللاھ قوبۇل قىلسۇن!» دەپ تۇرسۇنلار «تاشلاپ كەتمىدى» دېيىشىپ ماھمۇتجان مۇھەببەتلىك بولۇپ قالدى.

تاقاقا كىرىپ، ئۇنىڭ ئېگىكىنى چاتتى. دوختۇر چاقىرتىپ، ئۇنىڭ دىئاگنوزىنى ئېنىقلىماقچى بولىشىدۇ. توختاخۇن ئەرشە-دىنوۋ، ئابلىسەھەت مىرئەزەم، پەرھات-قۇربانوۋ، ئەزاتاي ۋاھىدوۋلار باشلىق قىر-غىزلار ئۇستىنغا ساندۇق ياسىتىشنى مەسلىھەت قىلىشىدۇ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان غۇلجا ناغىرچى مەھەللىسىنىڭ يۇرت-جامائىتى ياتاقا كىرىپ پاتىھە ئوقۇپ، ئاندىن ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن: «باللىرىم، بۇ ئىنسانى ھىممەتكە رىغا تاپىرىن! بۇ مەرھۇمنىڭ غۇل-جىدا ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بولمىغانلىقتىن، بالا-چاقىسىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ دەپنە قىل-ىشىڭلار تولىمۇ ساۋاپلىق ئىش بولىدۇ. بۇ-نى توغرا ئويلاپسىلەر. بەرىكەت تېپىڭلار، با-لىلىرىم!» دەپ ئۇلارنىڭ ئومرىگە-ئۇزاق ئومۇر، ئىشىغا بەرىكەت تىلەپ، دۇئاسى-نى قىلىشتى.

1996 - يىلىنىڭ 27 - ماي كۈنى ئۇلار جەسەتنى ساندۇققا سېلىپ، ئۇزۇن سەپەر-گە ئاتلىنىدۇ. ئۇلار دوختۇرنىڭ «قان بې-سىمى ئورلەپ ئۆزۈرىگى توختاپ قاپتۇ» دې-گەن سېراۋكىسى بىلەن يەرلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ تېكشىلىك ھۆججەتلىرىنى ئېلىپ، بىر ئاۋتوبۇسنى 3 مىڭ يۈەنگە كې-را قىلىپ، ئۈچ ۋېكت ساندۇقنىڭ بېشى-دا ئولتۇرۇپ، دۆلەت چېگارىسىدىن ئا-مان-ئېسەن ئۆتۈشىدۇ. ئۇلار 28 - ماي كۈنى سەھەردە يۇرتىغا كېلىپ، سەھەردە مەچىتكە ژىغىلغان جامائەتكە خەۋەر بېرى-شىدۇ. بەختىيار ۋاپات بولغۇچىنىڭ ئايالى ھاجىخانغا ئېرىنىڭ مېلىنى، 51 دوللار بې-لەن 120 يۈەن پۇلىنى كۆپچىلىكنىڭ ئال-دىدا تاپشۇرىدۇ. شۇندىن كېيىنلا جەسەت سېلىنغان ساندۇقنى قوراغا كوتۇرۇپ كې-رىشىدۇ. جەسەتنى ئېچىپ كورگەن ئانا-بالا ھازا ئېچىپ ۋىغلاپ قاخشايدۇ. ئابدۇ مېچىت قارى ھاجىم باشلىق يۇرت موتى-ۋەرلىرى قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، پاتىھە ئوقۇپ، سەبىر تىلەيدۇ ۋە بالا-چاقىسىغا تەسەللى بېرىشىدۇ. جامائەت ۋەكىت بې-شىنىڭ تەشەببۇسىغا قوشۇلۇپ، دەرھال ئىختىيارى پۇل ژىغىپ، جەسەتنى دەپنە قىلىش، مۇراسىمغا كىرىشىدۇ.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، جەسەتنى شۇنچە ۋىراق يەردىن ئاسراپ ئېلىپ كەلگەن ياشلارنىڭ تالىي ھەممىسى-گە چوڭ رەھمەت ئېيتىپ، بۇ تۇغلۇق سا-ۋابلىق ئىشقا تىلەك بىلدۈرۈپ... دەپ باھالىغان يۇرت-جامائەت ئابدۇۋەجبەت قارى ھاجىمنىڭ تابارەك سۈرىسىنى ئو-قۇپ قىلغان دۇئاسىغا چىن دىلىدىن قو-شۇلۇپ ئامىن دېيىشتى. ھەممە كىشى ياشلارنىڭ ئەخلاقىغا، ھىممىتىگە تەھسىن ئېيتىشتى.

تۇرسۇن ھاجىم قۇربانى،
بىشكېك شەھىرى.

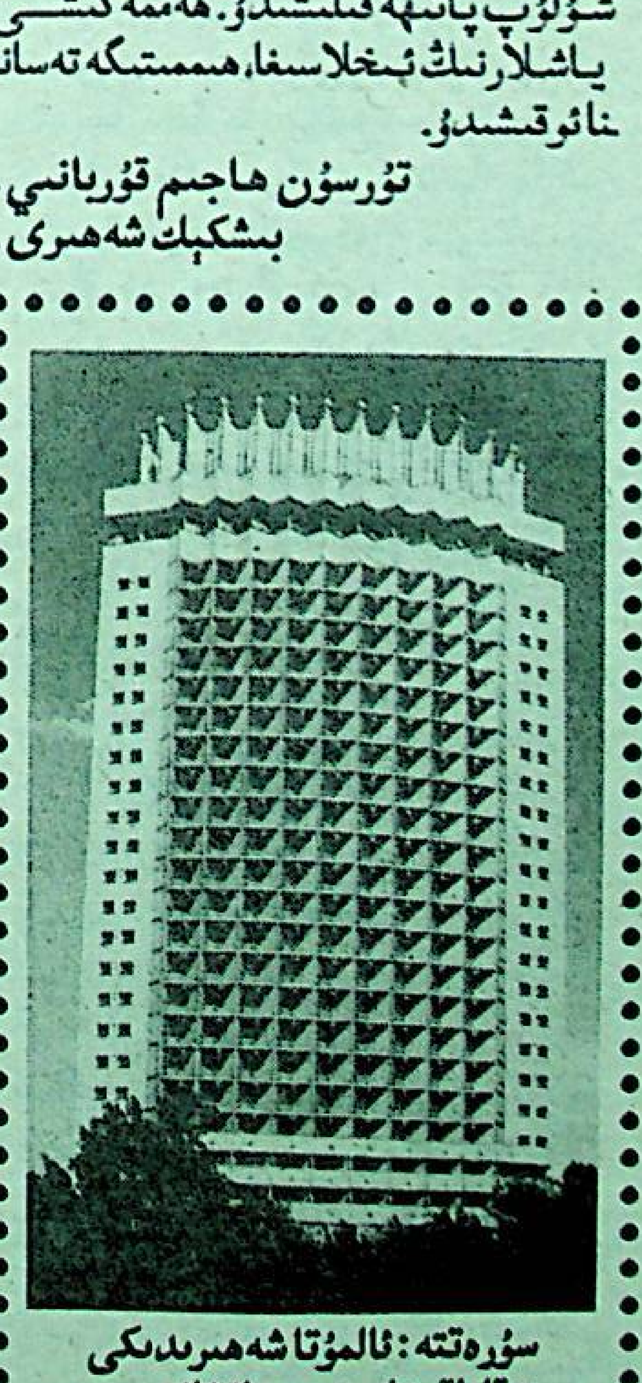

سۈرەتتە: ئالمۇتادىكى مەرىدىكى «قازاقستان» مېھمانخانىسى.

مەدەنىيەت مەركەزلىرىدە

بىزنىڭ مۇھىم ۋەزىپىمىز

1992 - يىلى 30 - ماي كۈنى چاقى-رىلغان ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ قۇرۇلتى-يىدا تەسىس قىلىنىپ قۇرۇلغان جەنۇبىي قا-زاقستان ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى (مەدەنىيەت مەركىزى) 30 - ئىيۇلدا ئەد-لىيە مەھكىمىسىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكەن-دىن كېيىن نىزامنامىسى ئاساسەن ئۆز ئىشى-نى بەجىرىشكە باشلىدى. سارى-ئاغاچ، كېلەس، لېنگېر، ئاباي (چىمكەنت شەھىرى-گە قاراشلىق) ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمى-لىرى قۇرۇلۇپ، نىزامنامىدا كۆرسىتىلگىنى-دەك ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېزىقىنى، سەنئىتى-نى، مەدەنىيىتىنى، ئۆرپى-ئادىتىنى ئۆ-گىنىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي خۇسۇ-سىيەت، غۇرۇرىنى تىكلەش ۋە ئۆز-ئارا ئىتتىپاقىنى ھەم مىللەتلەر ئارا دوستلۇقىنى ياخشىلاشتەك مۇھىم مەسىلىلەر قولغا ئېلى-نىپ ئىشلەندى. ئىش باشقۇرۇش ھۆج-جەتلىرى ئانا تىلىمىزدا ئېلىپ بېرىلدى. تېگىشلىك ئورۇنلارغا مىللەتلەر ئارا ئىتتى-پاقنى چىڭىتىش بىلەن كېرەكلىك مەلۇماتلار بېرىلىپ تۇرۇلدى. ئۇيۇشمىنى قۇرۇشتا ئال-مۇتا شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رە-ئىسى ر. قاسىموۋ ئالاھىدە ياردەم قىلدى.

سارى ئاغاچ ناھىيەسىدىن: يۇنۇس مە-ھەممەت رادژابېۋ، قادىر ئەزىمبايېۋ، ئىبرا-ھىم ئابدۇراسۇلوۋ، ئا. يۇنۇسوۋ، ھەسەنجان نازاروۋ، مەھەممەت موللام، مەھەممەتجان؛ كېلەس ناھىيەسىدىن قاسىمجان باقىيېۋ، دىلشات توختىيېۋ، س. توختىيېۋ، ن. باقى-يېۋ، پ. سەدۋاققاسوۋ، ش. مەنسۇروۋ، م. ھە-رايېۋ؛ لېنگېر ناھىيەسىدىن: تۇرسۇنجان ئىسلاخونوۋ، قادىرجان گايىتوۋ ۋە باشقىلار ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشىپ كەلمەكتە. بۇندىن باشقا چىمكەنت شەھىرىدىكى ئاكتىپىستلىرىمىز «جەنۇبىي قازاقستان» ناملىق گېزىتتە تونۇشتۇرۇلغان ۋە رادىودا ئاڭلىتىلغان.

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ كېلەچەك تەرەققى-ياتىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا 1993-1994 يىللىرى ئۈچ قېتىم شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غۇلجا شەھىرىگە بېرىپ، چىم-كەنت ۋىلايىتى بىلەن غۇلجا شەھەر ئۇي-غۇرلىرىنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى قول-غا كەلتۈرۈپ، مەدەنىيەت، سەنئەتلىرىنى ياخشىلاش، ھەمكارلىشىش توغرىلىق سۆھ-بەتلەر ئۆتكۈزۈلدى. ۋىزا ئېلىش ئىشلىرى-دا ياركەنتلىك تۇرغانجان روزاخۇنوۋ ئالا-ھىدە كۆچ چىقاردى.

ئۈرۈمچى شەھىرىدىن كەلگەن 36 كى-شىدىن تەركىب تاپقان ئۇ ئۇتار ناخشا ئۇ-سسۇل ئۆمىكى ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسى-تىپ، چىمكەنت تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلار-نى ئىنتايىن خۇشال قىلىدىغان بولدى.

نەۋرۇز ۋە ئاممىۋى بايراملىرىمىزغا باشقا مىللەت ۋەكىللىرىمۇ تەكلىپ قىلىنىپ، بىز-نىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىمىزغا كۆپچىلىك تەرىپىدىن زور ئالقىشلار ياغدۇرۇلدى. چىم-كەنت ۋىلايىتىنىڭ 60 يىللىقى ۋە جۇم-ھۇرىيەت كۈنىنى ئۆتكۈزگەندە، ئۇيغۇر خەل-قىنىڭ مىللىي كىيىم-كېچەك، ئۆي جاھاز-لىرى، يازغۇچىلىرىمىزنىڭ كىتاپلىرى، ۋۇر-ناللىرى، ساز ئەسۋاپلىرى، تائاملار تۈرلىرى كۆرگەزمىلىرى نامايىش قىلىنغۇچىلار تەرىپى-دىن ئالاھىدە ماختاشقا سازاۋەر بولدى. تې-لېۋىزوردا كۆرسىتىلدى. ئۇيۇشمىمىز باش-قا مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن ئۆزۈپ چى-قىپ، ۋىلايەت بويىچە ياخشى ئاتاققا ئې-گە بولۇپ، تەقدىرنامە ۋە ماددىي مۇكاپات-قا سازاۋەر بولدى.

1995 - يىلى ئوتتۇز ئولگەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ-نىڭ ۋاكالەتلىك مۇددىتىنى ئۇزارتىش رې-فېرېندۇمىدا ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىنى قوبۇل قىلىش-نى مۇزاكىرە قىلىش ئىشلىرىنىڭ يەكۈنى چىقىرىلغاندا، ۋىلايەت بويىچە 12 مەدەنى-يەت مەركىزى رەھبەرلىرى بولۇپ، ئۇلار-نىڭ قاتارىدا ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمى-سىغا ۋىلايەت ھاكىمى ز. تۇرىسبېكوۋ ماد-دىي مۇكاپات تاپشۇردى.

بۇ ئۇتۇقلارنىڭ قولغا كەلتۈرۈلگەنلىكى ۋىلايەت ۋە ئاپپارات خادىملىرىنىڭ يار-دىمى تۈپەيلىدىندۇر.

ئۇيغۇر خەلقى كۆپ جاپا چەككەن خە-لىق. ھازىرچە ئۆز ۋەتىنىمىز بولمىغاچقا ئۇي-غۇر ئۇيۇشمىسى، مەدەنىيەت مەركەزلىرى ئەتراپىغا توپلىنىپ، ئۆز-ئارا ۋە مىللەتلەر ئارا ئىتتىپاقىمىزنى مۇستەھكەملەپ، ئانا تىلىمىزنى، يېزىقىمىزنى، مەدەنىيىتىمىزنى سەنئىتىمىزنى، ئۆرپى ئادىتىمىزنى مۇكەم-مەللەشتۈرۈپ، كېلەچىكىمىز بولغان ياشلى-رىمىزنى ئاڭلىق، بىلىملىك تەربىيەلەپ تەرەققىياتتا باشقا مىللەتلەردىن كېيىن قال-ماسلىقىمىز كېرەك.

كېلەچەكتىكى ئارزۇ-ئۈمۈتلىرىمىزنىڭ ئورۇندۇلۇشى ياشلىرىمىزغا باغلىق. ئۇيۇش-ما ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ئىشىنى ياخشىلاش ھەر بىر رەئىس ياكى ھەيئەت ئەزالىرىغا ۋۇكلۇنۇپ قالغان بولماي، بار-لىق ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى-دۇر. شۇنداقلا مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ۋە جاي-جايلاردىكى شۆبە رەئىسلىرى-نىڭ تەلەپچانلىقىغا باغلىقتۇر.

يارمەھەممەت ئابدۇللايېۋ.
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ ئەزاسى،
جەنۇبىي قازاقستان ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى.

نەشرىيات يېڭىلىقلىرى

«لۇتپۇللا مۇتەللىپ» سۈرەتلىك كىتاۋى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ياڭقۇنلۇق شائىرى لۇت-پۇللا مۇتەللىپ ۋاپاتىنىڭ ئەللىك يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يېقىندا «شىنجاڭ گو-زەل سەنئەت فوتو سۈرەتلەر نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «لۇتپۇللا مۇتەل-لىپ سۈرەتلىرى» ناملىق كىتاپچىنى كۆز-دىن كەچۈرۈپ قالدىم. مەشھۇر شائىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىنى ئەكس ئەت-تۈرىدىغان بۇ كىتاپقا 61 سۈرەت كىرگۈ-زۈلگەن بولۇپ، ل. مۇتەللىپنىڭ ياش ۋاقتى-دىن تارتىپ، تاكى مەردانىلارچە قۇربان بولغىنىغا قەدەر ئارىلىقتا غۇلجا، ئۈرۈمچى، ئاقسۇ شەھەرلىرىدىكى بىر-بىرىگە ئوخشى-مايدىغان سىمالىرى تەسۋىرلەنگەن. ئۇرۇق تۇققانلىرى ۋە يېقىن دوست-قېرىنداش-لىرىنىڭ سۈرەتلىرى، شائىر ھاياتىغا باغلىق باشقا سۈرەتلەرمۇ ئورۇن ئالغان. شۇنىڭ-دەك ل. مۇتەللىپ بىلەن بىللە ئوقىغان دوستلىرى، ئۇستازلىرى، زاماندىشلىرى بى-لەن بىللە شائىر ھەققىدە ماقالىلار يازغان يازغۇچى-شائىرلار ئالىم-ژۇرنالىستلار-نىڭ فوتو سۈرەتلىرى بېرىلگەن. بەزىلىرىنىڭ تەرجىمالى تونۇشتۇرۇلغان.

مەزكۇر كىتاپنى نەشرگە تەييارلىغان تۇر-سۇن ئەرشىدىننىڭ خېلە ئىزدەنگەنلىكى، كۆپ ماتېريال، سۈرەتلەرنى تاپقانلىقى بايقىلىدۇ. رەسسام مەمەت ئايۇپنىڭ تەھرىر-لىكى ئۆيەيلى يورۇققا چىققان بۇ كىتاپتا «كىرىش سۆز»، «ئاۋتور ھەققىدە»، «ئىنگ-كى بېغىشلىما»، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ شې-ئىرلىرىدىن ئورنەكلەر» دېگەن ماۋزۇلار ۋە ئىزاھەت» ئوقۇغۇچى دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھاياتىنى ئۆگىنىشتە بىر يېڭىلىق بولغان بۇ كىتاپتا، ئەپسۇسكى

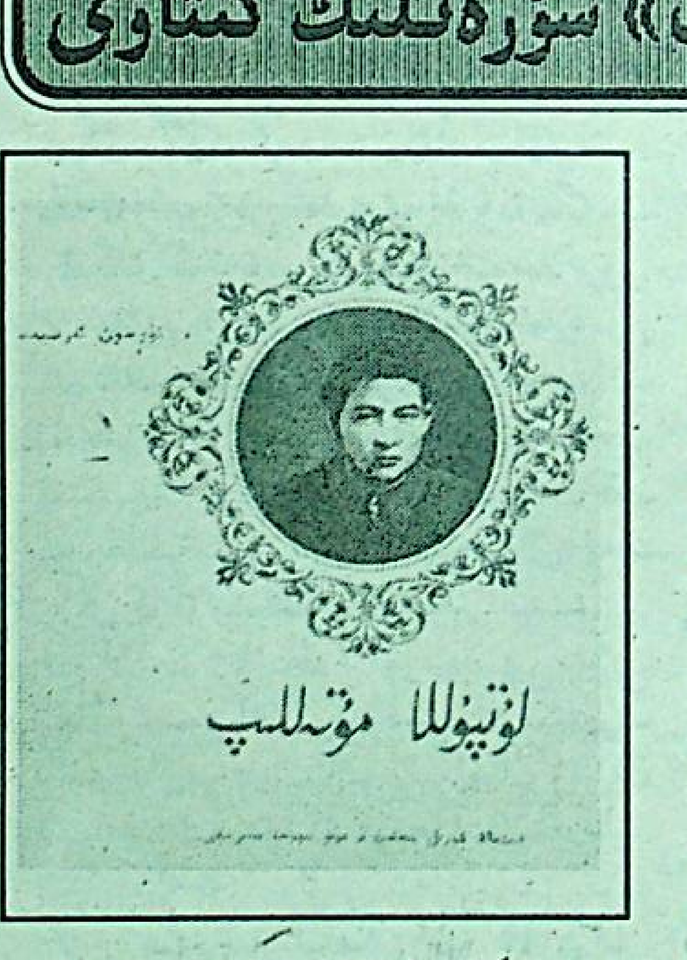

بەزى بىر كامچىلىقلار موجۇتلىقى سېزىلى-دۇ. تۆۋەندە ئەينە شۇ پىكىرلىرىمنى ئوت-تۇرىغا قويماقچىمەن.

كىتاپچىدا ل. مۇتەللىپنىڭ تۇغۇلغان يې-رى نېمە ئۈچۈندۇ كۆرسىتىلمىگەن. ئالمۇ-تا ۋىلايىتى، ئۇيغۇر ناھىيەسى چوڭ ئاقسۇ يېزىسى ئېكەنلىكى ئېنىق ئېدىغۇ؟ بۇ فاكت 1992 - يىلى 18 - فېۋرالدىكى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان. شۇنى-داقلا، 1951 - يىلى ئالمۇتىدا بېسىلغان «يىللارغا جاۋاپ» كىتاۋىنىڭ مەسئۇل مۇ-ھەررىرى، 1962 - يىلى يەنە ئالمۇتىدا بې-سىلغان «يىللارغا جاۋاپ» تاللانما ئەسەر-لەر كىتاۋىنىڭ تۈزگۈچىسى قادىر ھاسا-نوۋ، 1956 - يىلى ئۈرۈمچىدە «مۇھەب-بەت ۋە نەپرەت» كىتاۋىنى نەشرگە تەي-يارلىغان مەمەت سىدىق نۇرۇزوۋ، «كوچ-كەن يۇلتۇز» قىسسىنى يازغان ھ. ئاب-دۇللىن، 1969 - يىلى نەشر قىلىنغان «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» رومانىنىڭ مۇئەللىپى

م. زۇلفىقاروۋ، 1979 - يىلى ل. مۇتەللىپ باشلىق ئىنقىلاۋىي قۇربانلار ھەققىدە «ۋە-تەن قۇربانلىرى» پاجەسىنى يازغان ئەر-شىدىن تاتلىق، شائىر ھەققىدە كۆپ ماقا-لىلار، شېئىرلار يازغان دولقۇن ياسىن، ل. مۇتەللىپنىڭ رەسىمىنى سىزغان ئابدۇ-خالىق سەپىرى، 1984 - يىلى «قەشقەر ئەدەبىياتى» دا ئېلان قىلىنغان «ل. مۇتەل-لىپنىڭ يېڭى تېپىلغان 10 شېئىرى» ئەمە-گىگىنىڭ مۇئەللىپى ئابلىمىت ئىمىن نا-سىرى ۋە باشقىلار ھەققىدە ئېيتىلمىغان ۋە كىتاپقا كىرگۈزۈلمەي قالغان.

بۇلاردىن باشقا ل. مۇتەللىپ ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭغا پۈتۈن بىر سانىنى بېغىشلى-غان 1946 - يىلى 21 - سېنتەبىردىكى «ئىنقىلاۋىي شەرقىي تۈركىستان» گېزى-تى، 1947 - يىلى ئۆز سەھىپىسىدە ل. مۇ-تەللىپ ئەسەرلىرىنى يورۇتقان غۇلجىدى-كى «ئالماناخ» مەجمۇئەسى ۋە ئالمۇتا شە-ھىرىدە ل. مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى، ھاياتى ئىجادىغا بېغىشلانغان ئەمگەكلەرنى ئۆزلۈك-سىز يورۇتۇپ كېلىۋاتقان «كوممۇنى-زم تۇغى» - ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى ھەققىدە ئېي-تىلمىغان. ئەگەر ژۇرنالدا ئېيتىلغانلار كى-تاپتىن ئورۇن ئالغان بولسا، تېخىمۇ ياخ-شى بولار ئېدى.

«لۇتپۇللا مۇتەللىپ» سۈرەتلەر كىتاۋى خاتالىقلاردىنمۇ خالى ئەمەس. يەنى كىتاپ-نىڭ 15 - بەت 28 - سۈرەتتىكى (ئولتار-غان) غوجا قاسىم-بىلال ئەزىزى دەپ، ئوڭدا ئورە تۇرغان تۇرسۇن ئوسمان (ھا-زىر ئالمۇتىدا ياشىماقتا) زاكىر دەپ خاتا كۆرسىتىلگەن.

كەڭ كىتاپخانلار بىلەن تۇنجا قېتىم ئۇز كۆرۈشۋاتقان «لۇتپۇللا مۇتەللىپ» سۈرەت-لەر كىتاۋىنىڭ بۇندىن كېيىنكى نەشرلى-رىدە تولۇقلىنىشىنى ئۈمۈت قىلىمىز.

تۇرسۇن قاھھارىي.

جون. ۋ. گارۋېر (ئامېرىكا)

رەقىپلەر ۋە

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئۈرۈمچىدە قۇرۇلغان يېڭى ھەربىي كازارما، جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا ھەربىي ياردەم بېرىشنىڭ ئاساسلىق شەكلى (سېلىشتۇرما قىلغاندا، 1925- يىلىدىكى خۋاڭپۇ ھەربىي مەكتىپى 1- قارارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئاران 500نەپەر ئىدى) ئىدى. موسكۋانىڭ قارىشىچە، يېڭى ھەربىي كازارما جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ھەربىي ياردەم تەلىۋىنى قاندۇرۇشنىڭ ئۈنۈملۈك شەكلى بولۇپ، باشقىچە شەكىلنى قوللانغاندا جۇڭخۋا مىنگو بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتىگە پايدىسىز ئىدى. يېڭى ھەربىي كازارمىنىڭ پائالىيىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئوقۇغۇچىلارغا گومىنداڭنىڭ ھەربىي فورمىسى كىيگۈزۈلۈپ، قىسىمنىڭ بۇرۇنقى ئاتىلىشى بىكار قىلىنىپ، «يېڭى ھەربىي كازارما» دېگەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىمايدىغان بۇ نام قوللىنىلغان ئىدى. دېمىسىمۇ بۇ ھەربىي مەكتەپ گومىنداڭ ئادەملىرى ۋە چەت ئەللىكلەرنىڭ دىققىتىنى زادىلا قوزغىمىغان ئىدى. يېڭى ھەربىي كازارمىدا ئىنتايىن قاتتىق ئىنتىزام تەربىيەسى يولغا قويۇلدى. يېڭى ھەربىي كازارما قوماندانى دېڭ فا جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ جاسۇسلۇققا قارشى خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ 1931 — يىلىدىن 1935 - يىلغىچە جۇڭگو كوممۇنىستىك رەھبەرلىرىنىڭ رەھبىرى كادىرلىرىنى قوغداش خىزمىتىنىمۇ ئۈستىگە ئالغان. شېڭ شىسەي بىلەن خېلە ئۈنۈملۈك ھەمكارلاشقاندا، دېڭ فا يېڭى ئىتتىپاقنىڭ تېخىمۇ كۆپ ھەربىي ياردىمىگە تەشنا ئىدى. بىراق بۇ خىل مەدەتكىمۇ يەنئەن يەنىلا خۇش ئىدى. دېڭ فانىڭ قول ئاستىدا تەربىيە كۆرگەن بۇ كىشىلەر، روشەنكى، قىممەتلىك بايلىق ئىدى. ئۇلار بىر توپ نامرات دېھقانلار ۋە شەھەر زىيالىيلىرىدىن بىۋاقىلا كۆرەشچان كوللىكتىۋقا ئايلاندى. بۇ كۈچ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ياكى ياپونىيەنىڭ زامانىۋىلاشقان قىسىملىرىغا خىرىس قىلالايتتى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئادەملەر يەنئەنگە قايتقاندىن كېيىن يېڭىدىن قۇرۇلغان پارتىيە ئارمىيەسىنىڭ يادرولۇق كۈچىگە ئايلاندى.

جۇڭگو كوممۇنىستلىرى شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىگىمۇ كادىر ئەۋەتكەن. 1937 — يىلىنىڭ ئاخىرىدا شېڭ شىسەي بىلەن يەنئەن كادىر ئەۋەتىش مەسىلىسىدە كېلىشىم تۈزۈلگەن بولۇپ، 1938 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر تەخمىنەن 120 نەپەر جۇڭگو كومپارتىيەسى كادىرى شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقىدىكى شىنجاڭدا ۋەزىپە ئۆتىگەندى. شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ئەۋەتكەن بارلىق خادىملارنى قوبۇل قىلغان ھەمدە ئۇلارنى ئۆز ھۆكۈمىتى ئىچىدە مۇھىم ۋەزىپىلەرگە قويغاندى. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، شېڭ شىسەي گومىنداڭ بىلەن ھەمكارلىشىشنى خالىماتتى. بۇ بىر قاتار ۋەزىپىلەر جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى كېڭەيتىشكە مۇھىم ئاساس سالدى. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ كادىرلىرى خىزمەت ئورۇنلىرىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي سەۋىيەسىنى ئۆستۈردى ھەمدە تىرىشىپ شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىگىمۇ ماركسىزمنى قوبۇل قىلدۇردى. جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرى مۇشۇنداق كەڭ بولغاچقا، 1938 ۋە 1939- يىللار ئارىلىقىدا كىشىلەر ئۈرۈمچىنى «ئىككىنچى يەنئەن» دەپ ئاتاشقاندى. 1938 — يىلى شېڭ شىسەينىڭ سىياسىتى تەدرىجىي ئىلغارلىققا يۈزلەندى. كېڭەش ئىتتىپاقى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ تەسىرىمۇ مۇقىم ئورنىدى. يەنئەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ھىممىتى بىلەن شىنجاڭ ۋە جۇڭگونىڭ شىمالىي قىسمىدا، غەربىي شىمالدا ئىنقىلاۋىي بازىلارنىڭ چوڭ بىرلىشىشى ئوتتۇرىغا چىقىشى مۇمكىن، دەپ قارىغانىدى. بىراق مۇنداق نىيەت ستالىننىڭ جۇڭگونىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدىكى ئويى بىلەن بىردەك ئەمەس ئىدى. بەلكى ستالىن بۇنداق قىلىشنى چەكلەيتتى. موسكۋا بىلەن يەنئەننىڭ بۇ خىل مەنپەئەت توقۇنۇشى، شېڭ شىسەي جۇڭگو كومپارتىيەسىگە بولامدۇ ياكى كېڭەش كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولامدۇ دېگەن مەسىلىدە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

1937 — يىلى 11 — ئايدا ۋاڭ مىڭ يەنئەنگە قايتىۋېتىپ ئۈرۈمچىدىن ئۆتكەندە، شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇش توغرىسىدا ئۇنىڭغا ئىلتىماس قىلغان ئىدى. جۇڭگو كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسى شېڭ شىسەينىڭ پارتىيىگە كىرىش تەلىۋىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. 1938 — يىلىنىڭ بېشىدا جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلاد بېرىش ئۈچۈن موسكۋاغا ماڭغان رېن بىشى ئۈرۈمچىدىن ئۆتكەندە شېڭ شىسەي بىلەن بۇ مەسىلىنى مۇزاكىرە قىلغان. رېن بىشى شېڭ شىسەيگە سىياسىي بيۇرونىڭ ئۇنىڭ ئىلتىماسىغا بىردەك قوشۇلغانلىقىنى، لېكىن شىنجاڭ بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيانقى زىچ مۇناسىۋىتى ۋە شېڭ شىسەينىڭ ئورنىنىڭ مۇھىملىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ مەسىلىنى كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونال بىلەن ستالىنغا دوكلاد قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

شېڭ شىسەينىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇش تەلىۋىنىڭ ئەھمىيىتىنى قانچە تەكىتلىسىمۇ زىيادىلىك قىلمايدۇ. بۇ، شېڭ شىسەينىڭ چۈچۈكىغا ئەمەس، يەنئەنگە سادىق بولۇشىدىن دېرەك بېرىدۇ. شۇنداقلا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى سىياسىي بيۇروسىنىڭ شېڭ شىسەينىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇش تەلىۋىنى قۇۋۋەتلىگەنلىكىنىڭ ئەھمىيىتىمۇ ئوخشاشلا زور. بۇ، ماۋزېدۇڭنىڭ شىنجاڭ ۋە غەربىي شىمالدا ئىنقىلاۋىي كۈچلەرنىڭ بىرلىشىشىنىڭ رويابقا چىقىپ، ئىنقىلاب ئىشلىرىدا توھپە قوشۇشىنى ئۈمۈت قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بىراق، ئەھۋال كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس ئىدى. 1938 — يىلىنىڭ ئاخىرىدا رېن بىشى شېڭ شىسەيگە: كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونال بىلەن ستالىن سىزنىڭ (شېڭ شىسەينىڭ) جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇش شەرتلىرىنى تولۇق ھازىرلىغانلىقىڭىزدىن خەۋەردار، لېكىن ئۇلار سىزنى ۋاقتىنچە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولماي تۇرسۇن، دەۋاتىدۇ... شىنجاڭنىڭ خەلق ئارا ۋەزىيەتتىكى ئورنى ئىنتايىن نازۇك، ئۇكايلا باشقىلارنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ، سىزنىڭ جۇڭگودىكى ئورنىڭىزنىڭ مۇھىملىقى بىلەن ھازىرچە سىزنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇشىڭىز مۇۋاپىق ئەمەس، دېگەن.

ستالىننىڭ بۇ ھەرىكىتىنى تۆۋەندىكىدەك ئوخشاشمايدىغان ئىككى خىل يول بىلەن چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ. بىر تەرەپتىن، ستالىن مەيلى گومىنداڭچىلار ياكى كوممۇنىستلار بولسۇن، جۇڭگولۇقلارنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچىنىڭ ئاجىزلىشىشىنى ئۈمۈت قىلاتتى. ماۋزېدۇڭنىڭ مىللەتچىلىك خاھىشى ئۇنىڭغا مەلۇم ئىدى. شۇنداقلا ئۇ ئۈرۈمچى بىلەن يەنئەن مۇناسىۋىتىنىڭ كۈچىيىشى، ئۆزىگە سوزۇلىدىغان رىقابەت، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەن ئىدى. ستالىن شېڭ شىسەيگە ئۆزىنىڭ قارارىنى چۈشەندۈرگەندە بۇ ئۆتتىدىن بىشارەت بەرگەن. ستالىن: شىنجاڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئىچكى قورۇقلۇق بازىسى، ئۇنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى خەلق ئارا قاتناش يولىنى قوغداپ، ياپونىيە، گېرمانىيە ۋە تروتسكىچى ئۇنسۇرلارنىڭ سىڭىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت. مۇبادا جۇڭگو ئىتتىپاقداشلىرىدىن ياردەمگە ئېرىشەلىسە (كېڭەش ئىتتىپاقى ۋە ئەنگلىيە) گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە بىر مەزگىل ئىچىلىقتا بىللە تۇرالىسا، ياپونىيە مەغلۇپ بولىدۇ. ئۇرۇشتىن كېيىن شىنجاڭ جياڭ جېشى ۋە ماۋزېدۇڭ بىلەن زىچ مۇناسىۋەتنى ساقلاپ تېلىشى كېرەك. ئامما، ئەڭ ئاخىرىدا جۇڭگو كوممۇنىستلىرى گومىنداڭنى مەغلۇپ قىلىدۇ، دېگەن. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ستالىننىڭ شىنجاڭ توغرىسىدىكى ھۆكۈمى، ئىنچىل رەۋىشتە، شىنجاڭ ئۆزىنى - ئۆزى باشقۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ، ھەم ئىككى تەرەپ بىلەن مۇۋاپىق ئۆچرىشىشنى ساقلاپ، ئوخشاشلا ئىككى تەرەپنى ئارمان بار، دەرمان يوق ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇشنى مەخسەت قىلغان ئىدى. بۇنداق ئەھۋالدا جۇڭگولۇقلارنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرى ئاجىزلاپ ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشەتتىدە، كېڭەش ئىتتىپاقى بولسا ئۆزىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى ساقلاپ قالالىغان بولاتتى. بۇ، شىنجاڭنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ جياڭ جېشىغا قارشى ئىنقىلاۋىي بازا بولالمايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ستالىننىڭ قارشى تۇرۇشىنىڭ ئىككىنچى سەۋەبى، ئەگەر شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇپ كىرسە، جياڭ جېشىنى خاپا قىلىپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى (ئەمەلىيەتتە، كېيىنەرەك جياڭ جېشى بۇ ئىشنى ئاڭلىغان). جياڭ جېشى ئۈرۈمچى بىلەن يەنئەننىڭ كونسايىن يېقىنلىشىۋاتقانلىقى توغرىسىدا ئىسپاتلىق بولسىلا، ئۇنىڭ موسكۋادىن جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا ياردەم بەرمەسلىككە كېپىللىك قىلىشنى تەلەپ قىلىشى چوقۇم ئىدى. شۇنداقلا يەنە جياڭ جېشى: ستالىن شىنجاڭنىڭ ماددىي بايلىقىدىن پايدىلىنىپ جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى قوللايدۇ، دەپ قارايدىغان بولسا، ئۇنىڭ ياپونىيە بىلەن ياكى كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن ھەمكارلىشىشنى قايتىدىن ئويلىشىشى ھەم مۇمكىن ئىدى. باشقىچە ئېيتقاندا، شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولۇپ كىرگەندەك بولسا، جۇڭگو بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ياپونغا قارشى بىرلىك سېپى بۇزۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى.

شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ كومپارتىيەگە كىرىشىگە ستالىننىڭ قارشى چىققانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن موسكۋاغا شەخسەن ئۆزى بېرىپ، كېڭەش ئىتتىپاقى رەھبەرلىرى بىلەن بىۋاستە سۆھبەتلىشىشنى قارار قىلدى. شېڭ شىسەينىڭ سۆزى بويىچە، ئۇ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ئورنىنىڭ ستالىن ۋە ماۋزېدۇڭ ئۈچۈن نەقەدەر مۇھىملىقىنى، مۇبادا، كەلگۈسىدىكى مۇناسىۋەتتە بۇ ئىككى كىشى بىلەن تالاش-تارتىش بولۇپ قالسا، پەقەت ستالىن بىلەنلا بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش مۇمكىنلىكىنى چۈشىنىپ يەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن 1938 — يىلى ئاۋغۇستتا شېڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشتىكى ئورنىنى ۋە جۇڭگو ئىنقىلاۋىدا تۇتقان ئورنىنى ھەمدە كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئورنى مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن، موسكۋانى مەخپىي زىيارەت قىلىشنى قارار قىلدى. پويىزد بىلەن موسكۋاغا بېرىش سەپىرىدە شېڭ شىسەي ئۆزىنى قانداق تەغدىر كۈتۈپ تۇرغانلىقى ئۈستىدە ئويلاندى. ئۇ كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئۆزىنى مۇددەتسىز تۇتۇپ قېلىشىنى ئەنسىرەيتتى. ئەكسىچە ئۇ موسكۋاغا يېتىپ كەلگەندە داغدۇغىلىق ھەم قىزغىن قارشى ئېلىندى ھەمدە ستالىن، مولوتوۋ، ۋوروشىلوۋ قاتارلىقلار بىلەن كەڭ دائىرىلىك سۆھبەت ئۆتكۈزدى. سۆھبەتتە شېڭ شىسەي ئوتتۇرىغا قويغان كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىنى كېڭەيتىش توغرىسىدىكى تەلەپكە ستالىن مەرتلىك بىلەن ۋەدە بەردى. شېڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ تەرەققىيات پىلانىنى بايان قىلىپ، شىنجاڭنى سوتسىيالىستىك ئۆلكىلىك رايونغا ئايلاندۇرۇشنىڭ مەنزىرىسىنى تەسۋىرلەپ بەردى. ستالىن دەرھال شىنجاڭنىڭ ئۈچ يىللىق تەرەققىيات پىلانىغا كېرەكلىك سانائەت ئەسلىھەلىرىنى ئىمكان قەدەر شىنجاڭغا تېز يۆتكەش توغرىسىدا مولوتوۋقا بۇيرۇق بەردى. شېڭ شىسەيدىن بۇرۇن شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغانلار بەش — ئالتە يىل ئىلگىرى ھەربىي ئىشلارغا ئائىت مال بۇيرۇتۇش توختامىغا قول قويغان ئىدى. شېڭ شىسەي توختام قىلىنغان بۇ ئەشيالارنى ئىككى ئاي ئىچىدە شىنجاڭغا يۆتكەپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، مولوتوۋ دەرھال قوشۇلدى. شىنجاڭنىڭ ئورنى ئۈستىدە توختالغاندا شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ ئۇزۇندىن بېرى كېلىۋاتقان ئۆلكە ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇش سىياسىتىنى داۋاملاشتۇرىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. مەيلى شېڭ شىسەي بولسۇن، ياكى ستالىن بولسۇن، شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت بولۇشى ياكى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كىرىشى توغرىسىدا بىر نېمە دېيىشمىدى. شېڭ شىسەينىڭ كوممۇنىستىك پارتىيەگە ئەزا بولۇپ كىرىش مەسىلىسىدە، ستالىننىڭ قارارى ۋە كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، شېڭ شىسەينىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەمەس، بەلكى بولشېۋىكلار پارتىيەسىگە ئەزا بولۇپ كىرىشى توغرا تېپىلدى. شېڭ شىسەي: «كېڭەش ئىتتىپاقى كومپارتىيەسىگە ئەزا بولۇپ كىرىشتىن ئىنتايىن قورقىمەن، لېكىن ستالىننىڭ بۇ قارارىغا قوشۇلماقتىن باشقا چارە يوق» — دېگەن ئىدى. شېڭ شىسەينىڭ كېڭەش كومپارتىيەسىگە ئەزا بولۇپ كىرگەنلىكى كېڭەش ئىتتىپاقى تەسىرىنىڭ شىنجاڭدىكى بىر غەلىبىسى ئىدى.

4. جياڭ جېشىنىڭ نارازىلىقى ۋە ھەربىي قامال

1939 — يىلىنىڭ ئاخىرىدا موسكۋا گېرمانىيە ۋە ياپونىيە بىلەن ئىتتىپاق تۈزدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا موسكۋا، چوڭچىڭ، ئۈرۈمچى ۋە يەنئەننىڭ شىنجاڭدىكى مۇناسىۋىتىدە ئۆزگىرىش بولدى. موسكۋانىڭ شىنجاڭدىكى ئورنىنىڭ ئۆزگىرىشى تېخىمۇ گەۋدىلىك بولدى. شىنجاڭنىڭ مەتبۇئاتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ستالىننى مەدھىيەلەشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى پۈتۈن شىنجاڭغا تارقالدى. 1940 — يىلى ئۇزۇن مەزگىللىك سۆھبەتلەردىن كېيىن كېڭەش ئىتتىپاقى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئايروپىلان ياساش زاۋۇتىمۇ ئىش باشلىغان ئىدى. چوڭچىڭ ئەسلىدە زاۋۇدنى لەنجۇدا قۇرۇش توغرىسىدا موسكۋانى قايىل قىلىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن موسكۋا ئۈرۈمچىنىڭ شەھەر ئەتراپىدىكى بىر جايغا ياسىلىشىدا چىڭ تۇردى. 1940 — يىلىدىن باشلاپ مەھسۇلات چىقىشقا باشلىغاندا، زاۋۇت ئورغۇن ئەسكەرلەر تەرىپىدىن قوغدالغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 1500 نەپەر مۇداپىئە قىسىم ئەسكەرلىرى ھەمدە تەخمىنەن 20 دانە تانك بار ئىدى. بۇنىڭ بىلەن كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭدا ئىككى قوغدىنىش مۇداپىئە رايون (بىرى قومۇلدا) شەكىللەندۈرگەن بولدى. شەكسىزكى بۇ شىنجاڭدىكى خىلمۇخىل ئىشلاردا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايتتى.

چوڭچىڭ ئىنتايىن ئۆرلەۋاتقان كېڭەش ئىتتىپاقى زومىگەرلىكىنى چەكلەشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنداق ئۇرۇنۇشلار ھېچ نەمىگە دال بولمىدى. 1940 - يىلى 10 ئايدا كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ باش ئەلچىسى ۋانيۇشكىن س س س ر ھۆكۈمىتىگە چوڭچىڭنىڭ كېڭەش ئىتتىپاقى قىسىملىرىنىڭ تەكلىپسىز شىنجاڭغا كىرىپ ئورۇنلاشقانلىقىغا توغرىلىق نارازىلىقىنى يەتكۈزدى. روشەنكى، بۇ ئۈرۈمچىدىكى ئايروپىلان ياساش زاۋۇدىنىڭ قوغداش قىسىملىرىغا قارىتىلغانىدى.

چوڭچىڭ كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ لەنجۇدا كونسۇلخانا قۇرۇش تەلىۋىنى رەت قىلدى. ۋاھالەنكى بۇ نارازىلىق ۋە رەت قىلىشلار كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنىڭ تېزلىك بىلەن كېڭىيىشىنى ھەرگىزمۇ چەكلىيەلمەيتتى.

1940 — يىلى 11 - ئايدا موسكۋا شىنجاڭنى پۈتۈنلەي تىزگىنلەش ئۈچۈن، كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتقۇدەك تەدبىر قوللاندى. 1940- يىلى 26 — نويابىر كۈنى كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن شېڭ شىسەي «كان سانائىتى كېلىشىمى» ئىمزالىدى. بۇ كېلىشىمگە ئاساسەن، كېڭەشلەر تەۋەلىكىدە بولىدىغان، كېڭەشلىكلەر باشقۇرىدىغان، 30 يىلغىچە شىنجاڭنىڭ قەلەي كېنى ۋە مەدەن بايلىقىنى ئېچىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان «يېڭى يەر» شىركىتى قۇرۇلدى. «يېڭى يەر» شىركىتى ئوتتۇرا شەرق تۆمۈر يولى ۋە جەنۇبىي مانجۇرىيە تۆمۈر يولىنى ئەسكە سالاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ماددىدا شىنجاڭنىڭ ئىختىسادىنى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئىختىسادى بىلەن بىر گەۋدە قىلىۋېتەتتى.

باشقا نەشرلەردىن

ئىتتىپاقداشلار

شىڭ شىسەي كېيىنكى چاغلاردا ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن دەسلەپتە كېڭەش ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ كان سانائىتى كېلىشىمى ئىمزالاش تەلىپىنى چەكلىگەندىم. مەن ئەڭ ئاۋۋال بىر قانچە تېخنىكىلىق مەسىلە توغرىسىدا باشقىچە پىكرىمنى ئوتتۇرىغا قويغان بولساممۇ، كېڭەش ئىتتىپاقى كونسۇلى ماڭا ستالىن بۇ كېلىشىمنىڭ بىرەر ئىبارىسىگىمۇ ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈشكە بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېلىشىمنىڭ مەزمۇنىنى شىڭ شىسەيدىن باشقا ھەر قانداق ئادەم كۆرۈشكە بولمايدۇ» دېگەن دېدى. شىڭ شىسەي بۇ كېلىشىمنى ياپونىيە 1915 ـ يىلى ئوتتۇرىغا قويغان «21 ماددا» غا ئوخشاتقاندا، بوكۇلىن: بىز نەزەرىيە مەسىلىلىرىنى مۇزاكىرە قىلمايمىز. كېلىشىم توغرىسىدا قانداق سوئال بولسا، كېلىشىمگە ئىمزا قويغاندىن كېيىن ستالىنغا بىۋاستە خەت يېزىڭ، دېگەن. باكۇلىن، ستالىننىڭ كېلىشىمنىڭ ماددىلىرىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى ئېيتىپ، دۆلەتنىڭ ئىشلىرىنى، بولۇپمۇ تاشقى ئىشلارنى ستالىننىڭ شەخسەن ئۆزى بەلگىلەيدۇ، دەپ، شىڭ شىسەينى ئىشەندۈرۈشكە تىرىشقان. شۇنىڭدىن كېيىن باكۇلىن كان سانائىتى كېلىشىمگە قول قويۇش ـ قويماسلىق توغرىسىدا بىر قارارغا كېلىشى ئۈچۈن، شىڭ شىسەيگە بىر كۈنلۈك مۆھلەت بېرىپ، ئايرىلىش ۋاقتىدا شىڭ شىسەينى ئاگاھلاندۇرۇپ: «بىز سىزنىڭ ئاقىلانە، ئېھتىياتچانلىق بىلەن قارار چىقىرىشىڭىزنى ئۈمۈت قىلىمىز. بۇ، شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالىغا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي، شەخسەن سىزگىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ» دېگەن.

پارتىيە ئىنتىزامىغا ئاساسلانغاندا، بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولغان شىڭ شىسەي ستالىننىڭ بۇيرۇقىغا بوي سۇنۇشى كېرەك ئىدى. بۇ ھەقتە باكۇلىن ئاللىبۇرۇنلا شىڭ شىسەينىڭ ئېسىگە سالغان، بىراق، شىڭ شىسەينى ئەڭ ئاخىرى كېلىشىمگە قول قويۇشقا نەكەلگىنى، مۇبادا قول قويۇشنى رەت قىلسام ئۈرۈمچى ۋە قۇمۇلدىكى كېڭەش ئارمىيەسى مېنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ، دېگەن ئەنسىرەش ئىدى. شۇ ئانىڭ ئىككىنچى كۈنى باكۇلىن يېتىپ كەلگەندە، شىڭ شىسەي ناھايىتى چىرايلىق سالام ـ سائەت قىلىشىپ كېلىشىمگە ئىمزا قويغان. بىراق، ئۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھوكۇمەت ۋە چېگارا رايون مۇداپىئە مەھكىمىسىنىڭ تامغىسىنى بېسىشنى رەت قىلىپ، چوڭچىڭنىڭ ئالاھىدە رۇخسىتىنى ئالغاندىن كېيىنلا تامغا باسالايدىغانلىقىنى سەۋەپ قىلىپ تۇرۇۋالغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇ موشۇنى باھانە قىلىپ، كېلىشىمنى بىكار قىلالاتتى. شىڭ شىسەي كان سانائىتى كېلىشىمگە ئىمزا قويغاندىن كېيىن، بۇ كېلىشىمنى يەنىلا چوڭچىڭدىن مەخپىي تۇتتى.

بىراق، جياڭ جېشى كېلىشىمنىڭ ماددىلىرىنى قولغا چۈشەرگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى. ئۇمۇمەن، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنىڭ كۈنسايىن كېڭىيىۋاتقانلىقى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى. 1940 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا جياڭ جېشى قاتناش مىنىستىرلىكىگە شىنجاڭ ئارقىلىق كېڭەش ئىتتىپاقىغا بارىدىغان تاش يولنى ياساشنى توختىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. بۇنىڭدىكى سەۋەپ شۇكى، ئاۋادا تاشيول پۈتسە، ھەممىلا يەر كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ دۇنياسىغا ئايلىناتتى. بۇ يەردە، روشەنكى، كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭنى تىزگىنلىشى كۆزدە تۇتۇلغان.

1941 ـ يىلى ئاپرېلدا كېڭەش ـ ياپونىيە بىتەرەپلىك شەرتنامىسى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ستالىن شىنجاڭنى روشەن ھالدا ئۆزىنىڭ بېقىندى دۆلەتكە ئايلاندۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. ياپونىيەنىڭ شاڭخەيدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى ئۆز دۆلىتى ھوكۇمىتىگە سۇن كېنىڭ «جۇڭگو ـ كېڭەش مۇناسىۋىتىنى تەتقىقاتلاش كومىتېتى» نىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەنلىكىنى، ئېيتىلىشىچە، شۇنىڭدىن كېيىن سۇن كېنىڭ كان بايلىقلىرىنى ئېچىش ۋە تاشيول قۇرۇلۇشى جەھەتلەردە كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن ھەمكارلىقنى كېڭەيتىش توغرىسىدا كېڭەش ئىتتىپاقى باش ئەلچىسىگە تەكلىپ بېرىپ تۇرىدىغان بولغانلىقىنى دوكلات قىلدى. كېڭەش ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىر دائىرىسىنى مۇقىملاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن بۇ كونسۇل يەنە: شىڭ شىسەي كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كېڭەش ھەمكارلىشىپ شىنجاڭنىڭ يەر ئاستى بايلىقىنى ئېچىش توغرىسىدىكى مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن چوڭچىڭغا ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتتى، دەپ دوكلات قىلدى. بۇ ماتېرىياللار، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ 1940 ـ يىلى نويابىردا تۈزۈلگەن قەلەي كېنى كېلىشىمىدە بەلگىلەنگەن ھوقۇق مەسىلىسى بويىچە چوڭچىڭ بىلەن موسكۋانىڭ 1941 ـ يىلى ئاپرېل ۋە ئىيۇنلاردا سوھبەت ئۆتكۈزگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. چوڭچىڭنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدە سەۋر ـ تاقەت قىلىشى كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن ياپونىيەنىڭ يېقىنلىشىشىنى كۈچەيتىپ چەكلەش ھەمدە موسكۋانىڭ داۋاملىق جۇڭگوغا ياردەم بېرىشكە كېپىللىك قىلىش بولسا كېرەك. بۇنداق سوھبەتكە جياڭ جېشى راستىنلا سەۋر ـ تاقەت قىلغان بولسا، ئۇنداقتا بۇ جياڭ جېشىنىڭ مىللەتچىلىك كەيپىياتىنىڭ چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

مۇبادا 1941 ـ يىلىنىڭ بېشىدا، ياپونىيەلىكنىڭ قىلغان دوكلادى توغرا بولغان بولسا، ئۇنداقتا ھەرىكەتنىڭ ئەڭ ياخشى ئىمزاھى، جياڭ جېشى ئاددىي ھالدا كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ياپونىيەنى ئىسكەنجىگە ئېلىش جەھەتتىكى رولىنى ئىنتايىن چوڭ دەپ قارىغان. مەيلى قانداق بولسۇن، چوڭچىڭ موسكۋا بىلەن ياپونىيەنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈشىنى توسۇشى كېرەك ئىدى. شۇڭلاشقا، جياڭ جېشى موسكۋانى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، كېڭەش ئىتتىپاقىغا تېخىمۇ كۆپ مەنپەئەت بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

موسكۋا شىنجاڭنى تىزگىنلەشكە ئۇرۇنغاندا، جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بىلەن شىڭ شىسەي ئوخشاشلا شەكىللىنىۋاتقان «شىنجاڭ كېڭىشىگە» ھوكۇمرانلىق قىلىشنى ئويلىغان ئىدى. 1940 ـ يىلى يانۋاردىن 1941 ـ يىلى يانۋارغىچە شىڭ شىسەي موسكۋاغا شىنجاڭدا كېڭەش ھوكۇمىتى قۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن. شىڭ شىسەينىڭ قارىشىچە، موسكۋا ئۇنى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىشەنچلىك ئاگېنتى دەپ ھېساپلىماتتى، ئەكسىچە، ئۇ كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ يوشۇرۇن قارا قولىغا ئۇچراپ قېلىشىدىن ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ چەتكە قېقىشىدىن ئەنسىرەتتى. ئەمەلىيەتتە، 1939 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا جۇڭگو كوممۇنىستلىرى 1937 ـ يىلى شىڭ شىسەي بىلەن تۈزگەن كېلىشىمدىن يۈز ئۆرۈپ، شىنجاڭدا ئۆزىنىڭ تەشكىلىنى كېڭەيتىشكە باشلىغان ئىدى. 1941 ـ يىلى ئاپرېل ئېيىغا كەلگەندە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ئورگان گېزىتى ـ «شىنجاڭ گېزىتى» يەنە كىنايە قىلىش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، شىڭ شىسەي ۋە ئۇنىڭ ھوكۇمىتىگە ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى.

1939 ـ يىلىدىن 1941 ـ يىلىغىچە موسكۋا، شىڭ شىسەي ۋە جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ مۇناسىۋەت ۋە ئۇلارنىڭ تۇراقسىز ئۆزگىرىپ تۇرغان ستراتېگىيەسى شىنجاڭ مەسىلىسىنى بارغانسېرى تۇراقسىزلاندۇرۇۋەتتى. ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، بۇنىڭدا مەسىلىنىڭ ماھىيىتى، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ خەرىتىسىگە كىرەمدۇ ياكى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قاتارىغا كىرەمدۇ، دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. روشەنكى، ستالىن شىنجاڭنى ئۆزى تەرەپكە تارتىشنى ئويلىسا، ماۋزېدۇڭ بىپايان كەڭ زېمىن شىنجاڭنى جۇڭگو ئىنقىلاۋىنى ئۇلغايتىشنىڭ كۈچىگە ئايلاندۇرۇشنى ھەمدە بۇ بۆرچنى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ مەدىتى ئاستىدا ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئۈمۈت قىلاتتى.

1940 ـ يىلى ۋە 1941 ـ يىلىنىڭ باشلىرىغىچە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭ توغرىسىدىكى قاراشلىرى ۋە كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى رولى يەنئەننىڭ تەشۋىقاتىدا خېلە ئورۇن تۇتقان ئىدى. خۇددى بىز بەشىنچى بابتا كۆرۈپ ئۆتكەندەك، جۇڭگو كوممۇنىستلىرى كېڭەش ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيەسىنىڭ يۇنلىشىنىڭ شەرقىي قىسمىنى، بىسارابىيىنى، بوكوۋىنا، لىتۋا، لاتۋىيە، ئېستونىيە ۋە فىنلاندىيەنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى رايونلارنى «ئازات» قىلىشتا ئوينىغان «ئىنقىلاۋى رولىنى» مەدھىيىلىگەن. شىنجاڭنى كۆپ جەھەتلەردە بۇ رايونلارغا سېلىشتۇرغىلى بولاتتى، خۇددى بۇ رايونلارغا ئوخشاش، ئۇمۇ تارىختا روسسىيەنىڭ تەسىر دائىرىسىگە ئايلانغان ئىدى. يەنئەن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو ئىنقىلاۋىغا قىلغان ياردىمىنىڭ رولى ئۈستىدە توختالغاندا، ئۇلار ئورغۇن نەرسىلەرنى ئەسكە ئېلىشى مۇمكىن. ئامما، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئارىلىشىشى بولسا ئۇلارنىڭ شىنجاڭدا ھوقۇق تۇتۇشىغا پايدىلىق ۋە شىنجاڭنىڭ بايلىقىدىن پايدىلىنىپ، چوڭچىڭ بىلەن بولغان كۈرەشنى كۈچەيتىشكە ئىمكانىيەت تۇغدۇراتتى. شىڭ شىسەي ھوكۇمىتىدىكى بىر ئەمەلدارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ۋاڭ مىڭ لوشىيەنى كومپارتىيەنىڭ شىنجاڭدىكى تەشكىلاتىنىڭ تولۇق تەرەققىي قىلالماسلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئاساسلىق سەۋەپ بولۇپ، جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە ۋاڭ مىڭ ھېمىشە كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ ئىشلىتىلگەن. ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «كېڭەش ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيەسى (قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق قىسىم ۋە ئۈرۈمچىدىكى ئايروپىلان زاۋۇدى) بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ يېڭى ئەسكەرلەر كازارمىسىدىكى كۈچىنى قوشقاندا، شىڭ شىسەينىڭ ئارمىيەسى بىلەن سان جەھەتتە ئوخشاش تۇرغاندىن باشقا، جەڭگىۋارلىقىمىز شىڭ شىسەينىڭ قىسىملىرىدىن ئارتۇق ئىدى. موشۇنداق ئەھۋالدا، جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭدا پارتىيە تەشكىلاتىنى تولۇق تەرەققىي قىلدۇرالمىغانلىقى بىر خاتالىق ئىدى، چۈنكى بۇ خاتالىق ئەكسىيەتچىلەرنىڭ بىرلىك سەپنى بۇزۇشنى ۋە ئورغۇنلىغان كوممۇنىستلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى ۋە ئۆلتۈرۈلۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ۋىجدانەت ئېيتقاندا، كېڭەش ئارمىيەسى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ئەسلىدە شىڭ شىسەينىڭ قولىدىن ھوقۇقىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ھوكۇمىتىنى قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېگە ئىدى. بۇ خىل كۆز قاراش 1939 ـ 1940 ـ يىللىرى ئارىلىقىدىكى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ كۆز قارىشىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ، ئەلۋەتتە. ستالىن شىڭ شىسەينى قوغلىۋەتكەن تەقدىردىمۇ ستالىننىڭ ماۋزېدۇڭنى «شىنجاڭ كېڭىشى»گە رەھبەر قىلىپ تاللىشى ناتايىن ئىدى. شۇڭا ماۋزېدۇڭمۇ، شىڭ شىسەيگە ئوخشاش، ستالىننىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە مۇمكىنقەدەر تىرىشاتتى.

5. چوڭ مىللەتچىلىكنىڭ پۇشايمىنى

گېرمانىيەنىڭ كېڭەش ئىتتىپاقىغا تاجاۋۇز قىلىشى ھەممىدە ئۆزگىرىش ياسىدى. بۇرۇن موسكۋانىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچى چوڭچىڭنىڭ كۈچىدىن ئېشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە پەقەت جۇڭگو مىللەتنىڭ مەۋجۇتلىقى ئۈچۈن جاپالىق كۈرەش قىلغۇدەكلا بولسا، ئۇ ھالدا كېڭەش ئىتتىپاقى يەنىلا تېجىلىقنىڭ بوستانى بولۇپ بېرەتتى. شۇڭا موسكۋا شىنجاڭدا چوڭچىڭغا قارىغاندا تېخىمۇ كۆپ تىزگىنلەش ھوقۇقىغا ئېگە ئىدى. لېكىن، گىتلېرنىڭ قىسىملىرى كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئىچكىرىلەپ كىرگەن، كېڭەش ئىتتىپاقى ھەربىي مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىمۇ ئۆزگىرىش بولدى. ئەندى موسكۋا پەقەت ئازمىقتاردىكى ھەربىي قىسىمنى شىنجاڭغا يوتكەپ، ھەر قانداق بەدەل بېرىشتىن ئايانماي، كۈچىنىڭ بارىچە، جۇڭگو بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن ساقلاندى. 1941 ـ يىلى دېكابىردا ئامېرىكا ـ ياپونىيە ئۇرۇشى پارتلاپ، جياڭ جېشىنى شىنجاڭدا تېخىمۇ قاتتىق ھەرىكەت قوللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېگە قىلدى. بۇ مەزگىلدە ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سېپىدىن ۋىراقتىكى شىنجاڭغا ئەسكەر يوتكەش، جۇڭگو ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەندى ھايات ـ ماماتلىق ئىش بولۇشتىن قالغاندى. شۇڭا، 1942 ـ يىلىدىن 1943 ـ يىلىغىچە چوڭچىڭ شىنجاڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىپ، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى ئۈزۈپ تاشلىماقچى بولدى.

خۇددى 1940 ـ يىلى موسكۋا چوڭچىڭنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا تەسىرنى كېڭەيتكەندەك، چوڭچىڭمۇ 1942 ـ 1943 ـ يىللار ئارىلىقىدىكى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ بوھرانىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى ئۈزۈپ تاشلىماقچى بولدى. موسكۋا ئەپلەپ سەپلەپ چوڭچىڭنىڭ نەزەرىنى بۇرىماقچى بولغان بولسىمۇ، ئوتتۇق قازىنالمىدى. 1943 ـ يىلى باھاردا موسكۋا قولىنى بوشىتىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلماقچى بولغاندا، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى بۇرۇنقى ئىككى يىلغا ئوخشىماي قالغان ئىدى.

1941 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى گېرمانىيە ئارمىيەسى موسكۋاغا ھۇجۇم قىلغاندا، شىڭ شىسەي ئەھۋالنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ھېس قىلىپ، دەرھال چوڭچىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلىدى. شىڭ شىسەينىڭ مەۋقەسىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ئەڭ بۇرۇن سەزگەن كىشى جۇڭگونىڭ كېڭەش ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق يېڭىدىن تەيىنلەنگەن ھەربىي ئەمەلدارى گۇ دېجۇدىن ئىدى. 1941 ـ يىلى دېكابىردا ئۇ موسكۋاغا كېتىۋېتىپ ئۈرۈمچىدىن ئۆتكەندە، شىڭ شىسەي ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، ئۆزىنىڭ جياڭ جېشىنى ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى. بۇنىڭغا جاۋابەن گۇ دېجۇدىن جياڭ جېشىنىڭ يېقىندا ئامېرىكا، ئانگلىيەنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەنلىكىنىڭ مۇھىملىقىنى ھە دەپ كۆككە كۆتەردى. گۇدېجۇدىن كېڭەش ئىتتىپاقىغا بېرىپلا جياڭ جېشىغا تېلېگرامما بېرىپ، شىڭ شىسەينىڭ مەيدانىنى ئۆزگەرتىپ، نەنجىڭ ھوكۇمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلىماقچى بولۇۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بەردى.

جياڭ جېشى تېزلىك بىلەن ئىنكاس قايتۇرۇپ، 1942 ـ يىلى 3 ـ ئايدا 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭنى ئۈرۈمچىگە شىڭ شىسەي بىلەن سوھبەتلىشىشكە ئەۋەتتى. سوھبەتتە ئىلگىرىلەش بولدى. تەبىئىي بايلىق كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋېن ۋېنخاۋ جۇشاۋلياڭغا ھەمرا بولۇپ، ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىڭ شىسەي بىلەن ئىچكىرىلەپ سوھبەت ئېلىپ باردى. ئۈرۈمچىدە كېڭەش ئىتتىپاقىغا مايىل گېزىت ـ ژۇرناللار تەكشۈرۈلۈپ تەقىپ قىلىندى. جاھانگىرلىككە قارشى سولچىل جەمئىيەتلەر بىكار قىلىندى. كېڭەش ئىتتىپاقىنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىش ستراتېگىيەسى مەسىلىسىدە جۇشاۋلياڭ بىلەن شىڭ شىسەي تېزلا بىر دەك كۆز قاراشقا كەلدى. شىڭ شىسەي كېڭەش ئىتتىپاقىغا تەلەپ قويىدىغان ھەمدە كېڭەش ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭ مۇناسىۋىتىدە سوغاقچىلىق پەيدا قىلىدىغان بولدى. ئارقىدىنلا چوڭچىڭ تالاش تارتىشنى ياراشتۇرۇپ، بۇنداق كۆڭۈلسىز ئەھۋاللارغا مەسئۇل بولمايدىغانلىقىنى جاكالىماقچى بولدى، شۇنداقلا چوڭچىڭ ئەگەر موسكۋا چوڭچىڭ بىلەن بىۋاستە ئالاقىدە بولسا، بۇنداق مەسىلىلەردىن ساقلانغىلى بولىدۇ، دېگەندە چىڭ تۇرماقچى بولدى. بۇنداق بولغاندا چوڭچىڭ ئۇ تەرەپمۇ، بۇ تەرەپمۇ بولمايدىغان دوستانە مەۋقەنى ساقلاپ قالدى، شىڭ شىسەي موسكۋاغا داۋاملىق بېسىم ئىشلىتىدۇ. چوڭچىڭ بىلەن موسكۋانىڭ مۇناسىۋىتى موشۇ سەۋەپتىن مەلۇم دەرىجىدە ئۈرۈمچىنىڭ كېڭەش ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇشىدىن پەيدا بولغان يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىپ قالالايدۇ.

(داۋامى بار)

پەن ئادەملىرى

ھەرنىڭ چاققىنىغا چىدىغان ھەسەلنى يەيدۇ

سوھبەتداشىم فىزىكا - ماتېماتىكىغا ئائىت مۇئەممالاردىن نېرى كېتىشنى خالىمىغاندەك قىياپەت بىلدۈردى. لېكىن ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ھەممىلا ئادەم چۈشىنىۋەرمەيدۇدە. بۇ - ئېنىق پەنلەر. باشقا پەنلەرنىڭ رولىنى كەمسىتكەنلىك ئەمەس، قېدىمىي ۋە زامانىۋى پەن ئەرباپلىرىنىڭ ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا، فىزىكا بىلەن ماتېماتىكىنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىدىكى رولى ئالاھىدە، ئۇ پەنلەرنىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىپ تۆھپە قوشۇشمۇ كۆرگەنلا ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدىغۇ. كامالدىن مەكسۇروۋ تېخى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا مانا شۇ ئېنىق پەن ساھاسىغا قىزىققان، ئۇنىڭ چوڭقۇر سىرلىرىغا چۆكۈشكە تىرىشقان ئىدى.

- بىزگە مەكتەپتە فىزىكا بىلەن ماتېماتىكىدىن ئەخمەت زوردۇنوۋ، پەيزىراخمان ئابدۇراخمانوۋ دېگەن مۇئەللىملەر دەرس بېرەتتى، - دەپ ئەسلەيدۇ كامالدىن شۇ چاغلىرىنى، - شەخسەن مېنىڭ موشۇ پەن ساھاسىغا بولغان قىزىقىشىمنى ئويغىتىشقا بېۋاستە شۇ ئۇستازلار سەۋەپ بولدى دەپ ئىشەشلىك ئېيتالايمەن. ماناشۇنىڭدىن باشلاپ موشۇ ساھانىڭ تەرەققىياتىغا ئاز - تولا بولسىمۇ چامامنىڭ كېلىشىچە ئۈلۈش قوشۇپ كېلىۋاتىمەن.

ھە، ئالىمنىڭ كەمتەرلىك بىلەن ئېيتىشىچە، بۇ مۇھىم ساھاغا «ئاز - تولا بولسىمۇ» ئۈلۈش قوشۇش ئوڭاي بولمىدى ۋە ئۈلۈشمۇ «ئازتولىلا» ئەمەس. ئەمما كامالدىن ئۆزى توغرىلىق سۆزلەشتىن كۆرە باشقىلىرى، فىزىكا - ماتېماتىكا پەنلىرىنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە تولىراق گەپ قىلىشقا تىرىشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگىمۇ تولىراق ئۇنىڭ ئىلىم پەن يولىدىكى چىغىر يوللىرىنى كۆرسىتىدىغان ھۆججەتلەرگە مۇراجەت قىلىشقا توغرا كەلدى.

بۇ 1954 - يىل ئىدى. كىندىك قېنى توكۈلگەن ئۇيغۇر ناھىيەسىدىكى كەتمەن يېزىسىدا ئوتتۇرا مەكتەپنى كۈمۈچ مېدال بىلەن تاماملىغان كامالدىن مەكسۇروۋ ئۆزى قىزىققان پەن بويىچە ھۆججەتلىرىنى قازاقستان دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فىزىكا - ماتېماتىكا فاكۇلتېتىغا تاپشۇردى. ھەجەپلىنەرلىك بىر يېرى مەكتەپنى مېدال بىلەن تاماملىغانلار باشقا ئوقۇش ئورۇنلىرىدا سوھبەتلەشمىسىزلا قوبۇل قىلىنسا، مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھىنىڭ فىزىكا - ماتېماتىكا فاكۇلتېتىغا سوھبەتلىشىش ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە سوھبەت پەقەت رۇس تىلىدا، كونكۇرسمۇ خېلىلا بار. ئۇ يىللىرى يىراق - چەت يېزىلاردىن كەلگەن باللارنىڭ رۇس تىلىنى ئۆگىنىشلىك دەرىجىدە بىلىشى مۇمكىنمۇ ئەمەس ئىدى. ھەر ھالدا كامالدىننىڭ مەكتەپتە رۇسچە كىتابلارنى خېلە كوپ ئوقىغىنى ئەسقاتقان بولۇش كېرەك، ستۇدېنت ئاتالدى. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ قىزىقچىلىقىمۇ، قېيىنچىلىقىمۇ تولۇپ تاشقان ستۇدېنتلىق ھاياتى باشلاندى. لېكىن كامالدىن ئۈچۈن قىزىقچىلىقىدىن كورە قېيىنچىلىقى تولىراق بولدى. چۈنكى ئۇ ئالدىغا قويغان مەخسىتى - پەننىڭ موشۇ ساھاسىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن كۈندۈزى كۈلكىسىنى، كېچىسى ئۇيقىسىنى قويۇپ دېگىدەك ئېرىنمەي، بارلىق ۋاقتىنى پەقەت ئوقۇشقا بولدى. ئۇنى ئىزدىگەن ئادەم دائىيما ئوقۇش زالىدىن، كىتابخانىدىن تاپاتتى.

شۇنداق قىلىپ، مەشەقەتلىك يىللار مۇئارقىدا قالدى. كامالدىن ئۇنىۋېرسىتېتنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملاپ، كەسپىي فىزىكا - ماتېماتىك مۇتەخەسسىسلىكىنى ئېگەللەپ چىقتى.

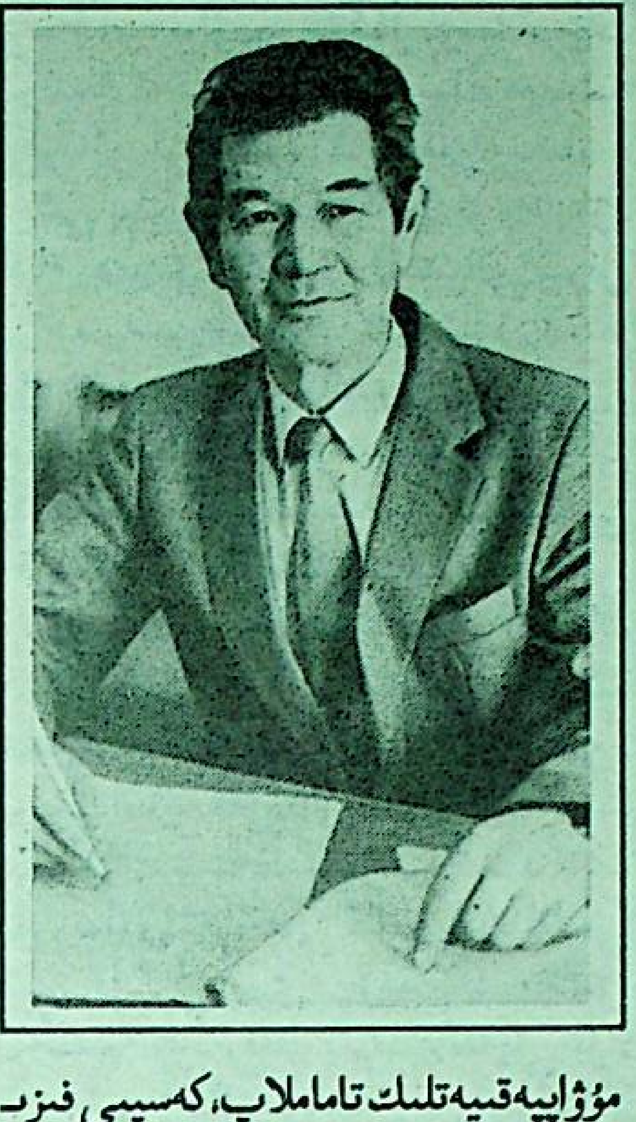

- ھايات بەزىدە ئادەمنىڭ ئويلىغانلىرىغا ئۆزىنىڭ تۈزىتىشلىرىنى كىرگۈزىدىكەنغۇ، - دەيدۇ ئۇ. - مەن ئەندى يېزامغا بېرىپ، مۇئەللىم بولىمەنغۇ دەپ ئويلاپ ژۈرەتتىم. كۈتۈلمىگەن يەردىن ماڭا باشقىچە تەكلىپ بېرىلدى. ئۇ بولسىمۇ، شۇ يىللىرى جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ ئوربېنېك ژائۇتىقوۋ، ك.پ. پېرسىدسكىي ئوخشاش ئاكادېمىكلىرى قازاقستاندا فىزىكا - ماتېماتىكىدىن مۇتەخەسسىس كادرلارنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىغىنى سەزگەن ئېكەن، ئۇلار موشۇ ساھا بويىچە ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنى تاماملىغان ياشلارنى تاللاۋېلىپ، ئۇلارنى ئالدى بىلەن بىر ئاز ئەمەلىي ئىشتا سىناپ، ئاندىن كېيىن ئىلمىي مەركەزلىرى بولغان چوڭ - چوڭ شەھەرلەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتمەكچى ئېكەن. جۈملىدىن مەنمۇ ئەينە شۇلارنىڭ دىققەت مەركىزىدە بولسام كېرەك، مېنى ئۇلار قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە لابورانت قىلىپ ئىشقا ئالدى. ئاردىن كوپ ئوتمەيلا كىچىك ئىلمىي خادىم بولدۇم.

لابوراتورىيەدە ئىشلىگەن ئىككى يىلچە ۋاقىت داۋامىدا كامالدىنغا ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىش ۋەزىپىسىمۇ تاپشۇرۇلدى. ئۇ بۇنىڭغا شۇنچىلىك ئەھمىيەت بەردىكى، بارا - بارا ئىنگلىز تىلىدا يېزىلغان ماتېماتىكا كىتابلىرىنى بېمالال رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىدىغان بولدى. ئەتىمالىم، ۋاقىت - ساعاتى يەتكەن بولسا كېرەك، 1962 - يىلى كامالدىننى موسكۋاغا ئىككى ئايلىق ستاژىروۋكىغا ئەۋەتتى. شۇ يەردە ئۇ كېيىن ئاسپىرانتۇرىغا ئىمتىھان تاپشۇردى. بۇنىڭ ئۆزى ئالدىن ئويلاشتۇرۇلغان ئىش ئىدى. ئۇ ئىمتىھانلاردىنمۇ سۈرۈنمەي ئوتۇپ، ئاسپىرانت ئاتالدى.

- مەنمۇ ئاسپىرانتۇرىغا ئوقۇشقا چۈشتۈم، - دەپ خوشال بولدۇم، - دەپ خاتىرىلەيدۇ ئۇ. - ئەمما ئالمۇتىدا ئائىلەم، بالا - چاقام قالدى. ئوغلۇم تېخى يېڭى تۇغۇلغان، ئۇلار قانداق قىلار، دېگەن ئوي زادىلا كاللامدىن نېرى كەتمىدى. ئايالىم نۇرۋانەم مېنىڭ ئوقۇشىمنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ تۇرغىنى بىلەن بەرى بىر ئائىلە دېگەن ئائىلىدە. يول يىراق، پات - پات كېلىپ - كېتىپ تۇرالمايسەن. ئىختىسات مەسلىسى چۈ تېخى...

«ھەرنىڭ چاققىنىغا چىدىغان ھەسەلنى يەيدۇ» دەپ خەلىق بىكار ئېيتمىغاندە، ئەينە شۇنداق ئېغىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بەرگەن كامالدىن فىزىكا - ماتېماتىكا بويىچە جىددىي ئىزدىنىشتە بولدى. ئەمما ئۇنىڭ دىسسېرتاتسىيە ماۋزۇسى شۇنچىلىك مۇرەككەپ ۋە ساھانى موشۇ كەمگىچە تەتقىق قىلىغۇچىلار كەمدىن - كەم بولساكېرەك كامالدىنغا ئىلمىي رەھبەر تېپىش تېخىمۇ تەس بولدى. شۇ چاغدا س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، ئاكادېمىك ئا.م. لېتوۋ بۇ مۇرەككەپ ئىلمىي ئىشقا رەھبەر بولۇشنى ئۆز ھودىسىگە ئېلىپ، كامالدىننى خاتىرجەم قىلدى. ئاخىرى تىرىشقان يېتەر مۇراتقا دېگەندەك كامالدىنمۇ تالاي چىغىر يوللارنى بېسىپ، شۇنچىلىك مۇرەككەپ ماۋزۇنىڭ ھودىسىدىن مۇۋاپپىقىيەتلىك چىقتى، ئۇنىڭغا فىزىكا - ماتېماتىكا پەنلىرىنىڭ نامزىتى دېگەن ئىلمىي دەرىجە بېرىلدى. ئەندى ئۇ ئىلگىرى ئۆزى ئىشلىگەن قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە چوڭ ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتى. ئۇنىڭ ئاتىغىمۇ، ئىززەت - ھورمىتىمۇ، ئىسمىمۇ كوپكە تونۇلۇشقا باشلىدى. باشقا ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرى پات - پات ئۇلارغا لېكسىيە ئوقۇشقا تەكلىپ قىلىدىغانمۇ بولدى. ھەتتا كامالدىننىڭ ماتېماتىكا بويىچە قازاق تىلىدا ستۇدېنتلارغا لېكسىيە ئوقۇش ماھارىتىنى بىر قانچە قېتىم بايقىغان ئالمۇتا قىزلار پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ رېكتوراتى ئۇنى موشۇ بىلىم دەرگاھىدا تۇراقلىق ئىشلەشكىمۇ تەكلىپ قىلدى. ئەمما بۇ ساھانىڭ سالاھىيەتلىك كەسپىي مۇتەخەسسىسىدىن كەم ئايرىلغۇسى كېلىدۇ. پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ رەھبەرلىگى بۇ تەكلىپكە تامامەن كېلىشمىدى. شۇنىڭ بىلەن ك. مەكسۇروۋ ئاكادېمىيىنىڭ ماتېماتىكا ۋە مېخانىكا ئىنستىتۇتىدا نەزەرىيەۋى بىلىمنى ئەمەلىيات بىلەن ئىجادىي باغلاشتۇرۇپ، ئۇنۇملۇك ئەمگەك قىلىپ ژۈردى.

1977 - يىل، ئالمۇتا تومۇر يول ئىنستىتۇتىنىڭ ئېچىلغىنىغا ئەندىلا بىر يىل تولغان مەزگىل ئىدى. ئادەتتە ھەر قانداق مەھكىمە رەھبەرلىرى يىل تولغان مەزگىل ئىدى. ئادەتتە ھەر قانداق مەھكىمە رەھبەرلىرى ئۆزلىرىگە سالاھىيەتلىك، ئۆز ئىشىنى بىلىدىغان مۇتەخەسسىسلەرنى تاللايدىغانلىغى تەبىئىغۇ. مانا شۇ مەخسەتتە ئىنستىتۇتنىڭ پرورېكتورى س.ئا. ژىبېنقۇلوۋ ئاكادېمىيە رەھبەرلىگى بىلەن كېلىشىپ، كامالدىننى ئىشقا تەكلىپ قىلدى. شۇنىڭدىن بېرى ژىگىرمە يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتتى. ك. مەكسۇروۋ بۇ ئىنستىتۇتتا دەسلەپ چوڭ ئوقۇتقۇچى، ئاندىن دوتسېنت، سىرتتىن ئوقۇش بولۇمى دېكانىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلىدى. كامالدىن بۇ ئوقۇش دەرگاھىغا كەلگەن يىللىلا جۇمھۇرىيەت تومۇر يول سىستېمىسىدا ئۇيغۇر مىللىي كادرلىرى يوقنىڭ قاتارىدا ئېكەنلىكىگە كوز يەتكۈزدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بۇ مەسلىگە ئالاھىدە دىققەت بولۇپ، بۇ ساھاغا مىللىي كادرلارنىمۇ تەييارلاشنى دىققەت مەركىزىدە تۇتتى.

- ئوقۇشقا كىمنىلا بولسا شۇنى ئەمەس، كېلەچىكىدىن كۈتكىلى بولىدىغان، مەسلىگە مەرەپلىمە ئاڭلىق قارايدىغان، ھەر خىل ئېغىرچىلىقلارغا بەرداش بېرەلەيدىغان ژىگىت - قىزلارنى جەلىپ قىلىشقا تىرىشتىم، - دەيدۇ ئۇ. - نەتىجىدە كوپلىگەن ئۇيغۇر ئوغۇل - قىزلىرى ھازىر جۇمھۇرىيەت تومۇر يول ساھاسىدا ھەر خىل جاۋاپكەرلىك خىزمەتلەردە ئۇنۇملۇك ئىشلەۋاتىدۇ. ھازىر مەزكۇر ئالىي ئوقۇش ئورنىدا كوپلىگەن ئۇيغۇر باللىرى تەھسىل ئېلىۋاتىدۇ. مەن شاگىرتلىرىمنىڭ ئۇتۇقلىرىغا خۇرسەن بولىمەن. ئۇلارنىڭ ئۈمۈتنى ئاقلاۋاتقانلىغى مېنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن ئەلا.

كامالدىننىڭ ئىلمىي ئەمگىكىنىڭ ئەھمىيىتى نېمىدىن ئىبارەت؟ دېگەن سوئال تۇغۇلۇشى تەبىي. فىزىكا - ماتېماتىكىدا «دىففېرېنسال تەڭلىمىلەرنىڭ نەزەرىيەسى» دېگەن چوڭ بىر ساھا بار. ك. مەكسۇروۋ ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئاساسەن ماتېماتىكا نەزەرىيەسىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە چوڭ ئۈلۈش قوشتى. ھازىرمۇ ئەشۇ نەزەرىيەنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش يولىدا ئەمگەك قىلماقتا. مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھىدا ئىشلەۋاتقان ژىگىرمە يىلغا يېقىن ۋاقىت جەريانىدا ئۇ ئوتتۇزدىن ئوشۇق ئىلمىي ئەمگەك يېزىپ، نەشرىياتلاردا ئېلان قىلدى. ئۇلار رەسمىي قوللانما سۈپىتىدە پايدىلىنىۋاتىدۇ. كوپلىگەن پروگراممىلارنى قايتىدىن تۈزۈپ چىقتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن ژۇقۇرى باھالىنىپ، ئىجابىي ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى كامالدىن ئۆزىنىڭ تەڭلىمىلەر نەزەرىيەسى بويىچە بىر نەچچە قېتىم ئۇكرائىنىدا، ئۆزبەكىستاندا ۋە قازاقستاندا ئوتكۈزۈلگەن ئىلمىي كونفېرېنسىيەلەردە مەخسۇس دوكلادلار بىلەن سوزگە چىقىپ، كونفېرېنسىيە قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ژۇقۇرى باھاسىغا ئېگە بولدى.

ئاتمىش ياش ئازمۇ، كوپمۇ ئەمەس، پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى ئىلىمنىڭ ناھايىتى مۇرەككەپ ساھاسى فىزىكا - ماتېماتىكا پەنلىرىگە بېغىشلىغان ئالىم كامالدىن مەكسۇروۋ ئەينە شۇ 60 باھارنىڭ تېگىنى ئاتقۇزدى. ئادەم مۇنداق يېشىدا ئادەتتە بېسىپ ئوتكەن ھاياتىغا بىر دەققە بولسىمۇ نەزەر تاشلايدىغانلىغى تەبىي.

ئەلۋەتتە، مەنمۇ ھازىرقى يېشىم نوقتىئىي نەزىرىدىن كەينىمگە سوزسىز باقىمەن. كوپ نەرسىلەر ئويلاندۇرىدۇ، تولغاندۇرىدۇ. ياش چېغىمدا ئىمكانىيىتىمنىڭ يوقلىغىدىن كوپلىگەن ئىشلارنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىغىمغا، بىر مۇنچە ئارمانلىرىم ئارمان بويىچە قالغىنىغا ئېچىنىمەن. كوڭلۇمگە پۈككەنلىرىم خېلىلا بار ئىدى. ئامال قانچە! ئەمما ھەر ھالدا، بۈگۈنكى ھاياتىمغىمۇ ئاللاغا شۈكرى كەلتۈرىمەن. باللىرىمنى ئوقۇتتۇق، ئەل قاتارىغا قوشتۇق. ئۆزەمنىڭ ئىلمىي ئىشلىرىمغا كەلسەم، مۇندىن كېيىن ۋاقىت - شارائىت كورسىتەر. ھەر ھالدا مەن قىلالمىغان ئىشلارنى شۇلار ئەمەلگە ئاشۇرار دەپ ئارمان قىلىمەن، - دەپ ئۇ بېسىپ ئوتكەن ھايات يولىنى كوز ئالدىدىن ئوتكۈزىدۇ.

ئارمانسىز ئادەم بولمايدىغۇ. ئۆز ۋاقتىدا كامالدىننىڭ ئاتا - ئانىسى ئەمگەك ۋېتېرانلىرى، ھاياتىنىڭ ئۇزۇن يىللىرىنى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئۇنۇملۇك ئەمگەك قىلىپ ئوتكۈزگەن، ھازىرقى 85 ياشلىق مۇيەسسەرپەت جامالدىن ئاكا مەكسۇروۋ بىلەن موتۇھەر كۈلۈم ئانىمۇ باللىرىنىڭ كېلەچىكى ھەققىدە قانچىلىك ئارمان قىلغان بولغىدى. ئۇلارنىڭ ئارمانلىرى ئەمەلگە ئاشقان باللىرى كارلىن، نۇرلان ئالىي بىلىملىك ئىنژېنېرلار، قىزى نۇربۇۋىمۇ بىلىملىك پېداگوگ.

كامالدىننىڭ باللىرىمۇ ھەممىسى ئالىي بىلىملىك، پەرھات مېمارچىلىق ئاكادېمىيەسىدە چوڭ ئوقۇتقۇچى، گۈلمىرا - تېببىي خادىم، دىلبەر چوڭ جاۋاپكەرلىك خىزمەتتە.

60 ياشلىق مەرىكەڭ مۇبارەك بولسۇن، ئائىلىدە مېھرىبان ئاتا، ھاياتتا كەمتەر ئىنسان، دوست. بۇرادەرلەرگە سادىق، تۇرمۇشنىڭ چىغىر يوللىرىدا تاۋلانغان قەدىردان دوست! مۇندىن كېيىنمۇ شۇ خىسلەتلەر ساڭا باقى، سالامەتلىك يار بولۇپ، ئىلىمنىڭ تېخىمۇ ئېگىز پەللىرىدىن كورۈنەۋەرگەيسەن.

مىنەمجان ھاشىراخۇن ئوغلى.
ئالمۇتا شەھىرى.

ياخشى ئەنئەنىلەر

ئالتۇن كۈز سەيلىسى

ئالمۇتا ۋىلايىتى جامبۇل ناھىيەسىنىڭ مەركىزى ئۇزۇناغاچ يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ياخشى ئەنئەنە قېلىپلاشقان. ئۇ - يەر - جاھان ياپ - يېشىل لىباس كىيىپ، دالادالا گۈللەر ئېچىلغان باھارپەسلىدە، ئاممۇۋى تۇردە ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى باشلانغاندا 8 - 9 - ماي كۈنلىرى «باھار سەيلىسىگە» چىقىش، ئەندى ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى، ھوسۇل ژىغىش ئاياقلاشقاندا - «ئالتۇن كۈز سەيلىسىگە» چىقىپ، گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىسىدە دەم ئېلىش، يۇرتنىڭ، ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ئارىسىدىكى بەزى مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش خېلىدىن بېرى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان.

مەن يېقىندا ئۇزۇناغاچلىقلارنىڭ ئەينە شۇ «ئالتۇن كۈز» سەيلىسىنىڭ شاھىدى بولدۇم. قازاقستان خەلىقلىرى ئاسامبلېيەسىنىڭ ئەزاسى، جامبۇل ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى، ئۇزۇناغاچ ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ژىگىت بېشى تۇرسۇن تۇردىيېۋنىڭ ۋە شۇنداقلا ئەمگەك ۋېتېرانى، پېنسىونېر، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ ھەققىي جان كويەرى ئابدۇللا سادىروۋ، بىر نەچچە مەشرەپ ئەھلى ژىگىت باشلىرىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئوتكەن «ئالتۇن كۈز» سەيلىسى ئادەملەر قەلبىدە ئۇزاق ۋاقىتلار غۇنچە ساقلىنىپ قالغىدەك قىزىقارلىق، تەسىرلىك ۋە سەممىي روھتا ئوتتى.

- شاتلىقتا ياشاشنىڭ ئەڭ ئاساسى ۋاستىسى - بۇ ھاياتنىڭ بىزگە خوشال - خورام، شاتلىقتا ياشاشقا ئاتا قىلىنغانلىغىغا ئىشىنىشتىن ئىبارەت. ئەگەر شاتلىق تۇيغۇسى كەمسە، ئۆزەڭنىڭ قەيەردىن خاتالاشقانلىغىڭنى ئىزدە، دېگەن ئېكەن بىر دانىشمەن، دەپ سوزىنى باشلىدى «ئالتۇن كۈز» مەراسىمىنى ئېچىپ تۇرسۇن ئاكا. ھازىرقى موشۇ ئېغىر شارائىتتىكى تۇرمۇشنىڭ ھەر خىل تەشۋىشلىرىدىن، ئۇنىڭ ئۇششاق - چۈشەك ئىشلىرىدىن بىر دەم بولسىمۇ نېرى بولۇپ، ئۇلارنى ئۇنتۇپ، كېلىڭلار بۇرادەرلەر، بىر پەس تەبىئەتنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن ھوزۇرلىنىپ ساپ ھاۋادا دەم ئالايلى. قېنى سازەندە، ناخشىچى ئىنىلار، نۇۋەت سىلەرگە...

ئۇزۇناغاچ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى باشقا يېزىلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ ھەر قانداق توي - تۆكۈن ۋە باشقا بايرام مەراسىملىرىدا كوپچىلىكنىڭ كوڭلىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان سەنئەت ھەۋەسكارلىرى رەخمەتۇللام، ئىسمائىلجان، ماھمۇتجان، جۇماخۇن ئاكىلار ئۇيغۇر خەلىق ناخشىلىرىنى، بىر ژۈرۈش ئىلى ناخشىلىرىنى ئېيتىپ، ئادەملەرگە مەنىۋى ئوزۇق بەردى.

ئارىلىقتىكى تەنەپپۇستا پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئابدۇللا سادىروۋ سەيلىگە چىققان بۇرادەرلىرىنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلدى. ھەممە ئۇلارنىڭ سويۇملۇك گېزىتلىرىگە يېزىلدى. بۇ يەردە شۇنداقلا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ «ئوتلۇق جەمبەر»، «يانار تاغ»، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ»، «قىيان» ۋە باشقا ئەسەرلىرى سېتىلدى.

ئاخىرى شوخ خەلىق ئۇسسۇللىرىغا ئۇلاشقان «ئالتۇن كۈز» سەيلىسى كۈن ئولتارغان ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ، ھەممە ئۇستۇن كەيپىياتتا قايتتى.

يادىكار سابىتىي.

نادامەت

(داستان)

دولقۇن ياسىن

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

بىز سەندىن ھېچ نەرسە سوراپ بارمىغان،
ئۆي بىزنىڭ، بۇ مۇنبەت زېمىنلار بىزنىڭ.
قالمىدى بىرەر دەرت بىزگە تاڭمىغان،
نە بولار تەغدىرى ئوغۇلۇ – قىزنىڭ.
دىنىمىز بوغۇلغان، يوق ياكى مەكتەپ،
كۆكۈلنى قاپلىغان جاھالەت يامراپ.
ئىشسىزلىق دەستىدىن ياشلار تەمترەپ،
ئۆزگىلەر قولىغا تەلمۈرەر قاراپ.
قېنى ۋەدە قىلغان گۈزەل كېلەچەك،
قىرىق ژىل ماختىغان جەننىتىڭ قېنى؟
ياۋۇز قوللىرىڭدا بوپ قالدى دوزاق،
ئەسلى جەننەت مىسال ئۇيغۇر ۋەتىنى.
بەس ئەندى ئالداشلار،
بەس ئالدىنىشلار!
ئاللانىڭ مومۇنى بىزلەرمۇ ئىنسان.
بىلىپ قويسۇن ئەندى جاھىل مۇدھىشلار،
نەزەر سالسۇن بىزنى كۆرمىگەن جاھان!
نەزەر سالسۇن تەگرى تاغلىرى نىمجان،
ھەسرەت ياشلىرىدىن داۋالغۇپ تارىم.
كۆتكەن تاڭلىرىمىز ئاتىدۇ قاچان،
دۇنيا!
ساڭا كويتىن بىرەر سوئالىم.

* * *

يېزىلىق ھوكۇمەت باشقا بىر كويدا،
قورچاق باشلىقلارنىڭ كوكلى پەرىشان.
«ئاكىلار» دەھشەتلىك، ۋەھشىلىك ئويدا،
قان توكۇش، قىرغىنغا ئىزدەيدۇ ئىمكان.
تېلېفون ئۈزۈلغان قەشقەرگە دەرھال،
ئۇرۇمچى خەۋەردار،
غەزەپتە بېجىن.
كىچىك بىر يېزىغا، بەك ئەجايىپ ھال،
ئۇرۇش باشلىماقنى نىيەت قىلدى چىن.
سەياسىي بيۇرونىڭ مەجلىسى سۈرلۈك،
گېنېرالۇ – مارشاللار تۇرغان ئاياقتا.
«كېرەكمىش بولىنىش،
كېرەكمىش ھۈرلۈك،
گوھەر زېمىنىمىز – غەربىي تۇپراقتا.
بۇنىڭغا سەل قاراش بولمايدۇ زىنھار،
تەتۈر ئىنقىلاپ بۇ خەتەرلىك ئىسيان.
قەتئىي، كەسكىن بولماق لازىمدۇر قارار.
ئەنسىرەش ھاجەتسىز توكۇلۇشتىن قان.
ھازىر ئۆچقۇن بولسا، ئوت ئالار كېيىن،
ئۆچقۇننى ئۆچەرمەك يالقۇندىن ئاسان.
ئۇيغۇرنىڭ ئۆلۈشى بىزگە بىر تىيىن،
ئۇلار موشۇك بولسا، بىزلەر ئارسلان.
ئوتتۇرا دولەتنى قۇرغان خەلقىمىز،
بىزگە تەڭ كەلگىدەك بارمۇ بىرەر ئەل؟
دۇنيانى قاراتساق باردۇر ھەققىمىز،
بىزغۇ سەييارىدا بۈيۈك بىر مەشئەل.
بىزدىن قۇياش چىقىپ، بىزدىن تاڭ ئاتار،
بىزدىن باشلىنىدۇ بۇ كەگرى ئالەم.
تەشۋىشلەر سالغۇچى شۇ غەربىي دىيار،
مەيلى كويۇپ يانسۇن ۋە تۇتسۇن ماتەم.
بىزنىڭ بوپ قالدۇ بىر كورۈك سىمان،
مەركىزىي ئازىيە كەڭلىكلىرىگە.
ئۇرۇن يوق كىمىنىڭدۇر ئەندىشە – گۇمان –
قورقۇشۇ، ئەنسىرەش، تەڭلىكلىرىگە.
ئەدىنى بىزلەرگە مۇنچىلىك قۇدرەت،
مۇنچىلىك بايلىقلار – بولمىسا شىنجاڭ.
كىمدىندۇ كېلەتتى ساخاۋەت، ھىممەت،
قاشقاق غەزنىمىزگە قۇيمىسا شىنجاڭ.
بىز كۈچلۈك، يېڭىلمەس يادرۇ ئېلىمىز،
ئۇرانىمۇ، مەيدانىمۇ شۇندىدۇر پەقەت.
شىنجاڭسىز ھالىمىز نەدۇر، بىلىمىز،
غالىپلار غالىپتۇر بولسا بېشەپەقەت.
بارىن – كەڭ ۋەتەندە كىچىك بىر نۇقتە،
ئىسيان – باھاردىكى قۇدرەتسىز شامال.
بىراق كام ئويلاشقا بولماس بۇ ھەقتە،
بورانغا ئايلىنىش مۇمكىن ئېھتىمال.
قەشقەرمۇ تىنچ ئەمەس، داۋالغۇپ تۇرار،
خوتەندە سىر تولا تەكلىماكاندەك.
ئىلىچۇ، ھازىرچە سۈكۈنات ساقلار.
سۈكۈتنىڭ ئوزىمۇ خەۋپلىك ئىسياندەك.
ئاتىدىن – بالىغا ئەسكەرتمەك زورۇر،
چەنتۇلار ئەزەلدىن باش ئەگمىگەن باش.
قىرىلىپ، چېپىلىپ تۇرسىمۇ ئۇيغۇر،
كوتىرىلىپ چىقىدۇ مايسىغا ئوخشاش.
غوجىنىياز، ساۋۇتلار، غېنى، ئەخمەتلەر،
يەنە تۇغۇلماس دەپ ئېيتالايدۇ كىم!
ئۇ ۋىللار قايتقانغا چۈشتى ئەخمەقلەر،
ئەندى ئالدالمايدۇ ھېچبىر مۇنەججىم.
ئۇ ۋىللار بار ئىدى بېسىشقا ماھىر،
كېكەشلەر ۋەتىنى،
بار دى ستالىن.
ئۇلارنىڭ قولىدىن بولدىمۇ بەربات،
قەشقەردە ئىنقىلاپ، يۈزلىگەن بارىن.
ئۇيغۇرنىڭ قولىنى ماناستا باغلاپ،
شىنجاڭنى سوغا قىپ بەرگەن كىم ئىدى؟
رەقىپلەر بىر – بىرىن سويۈپ قۇچاغلاپ،
شىنجاڭنى بەرگەندە جاھان جىم ئىدى.
ئەندىچۇ،
باشلاندى غەلىتە زامان،
ئالداشقا تەس ئەندى «ئىزىملار» بىلەن.
ۋۇگەنگە ئۈگەنمەس ناتىۋان ئىنسان،
ياشىماس ئۇ سادىدە سېزىملار بىلەن.
مەركىزىي ئازىيە ئالدى ئىستىقلال،
ئۇيغۇرغۇ ئۇلارغا قانداش – قېرىنداش.
ھە، قانداق بولىدۇ ئەندى ئىستىقبال،
قاتۇرۇش كېرەكتۇر بۇ توغرىدا باش.
ئىستىقلال ئالدىيۇ، ئاجىز بىراقتا،
ئەندىلا تەمتىلەپ ماڭغان كودەكتەك.
ھۆرىيەت ئۇلاردىن تېخى ژىراقتا،
ھەممىنى تەگپۇگلاپ ئۆلچىمەك كېرەك.
بۇ ئەللەر بىزلەرگە باغلانغان چوقۇم،
مىڭلىغان ئىختىسات ژىپلىرى بىلەن.
ئەسلىدە ئىختىسات ئۆزگەرمەس ئۇقۇم،
باي بولساڭ كۈچلۈك ھەم سەياسەت دېگەن.
كەمبەغەل ئېدۇق بىز،
ئەندى بىزلەر باي،
نامىمىز ئاڭلانسا، تىترەيدۇ جاھان.
كىملەر ئىش قىلىدۇ جۇڭگوغا باقماي،
بىزدىنمۇ مىللاردتىن ئالقىغان ئىنسان.
بىزدىنمۇ ساناقسىز، كۈچلۈك ئارمىيە،
شەپقەتكە، قورقۇشقا بولمايدۇ ئورۇن.
بىزنىڭ پەنجىمىزدە ئەندى ئازىيە،
بىراز چۇچۇتەتتى س س س ر بۇرۇن.
ھازىرچۇ ياردار يولۋاس روسسىيە،
ئوزىگە يېتىدۇ غېمى، تەشۋىشى،
ژىراقتا ئامېرىكا، ژىراق تۈركىيە،
نە قىلساق ھەققىمىز،
بولمايدۇ ئىشى.
نە قىلساق – قىلىمىز، پۇل كەتسە – كەتسۇن،
يېقىن خوشنىلارنى بىز ئالداپ تۇرۇپ.
مەنپەەت ئالدىدا قانداشلىق پۈتسۇن،
بىز پىچاق ئۇرايلى قۇچاغلاپ تۇرۇپ.
پارچىلاپ يوقاتماق ئاساندۇر، ئاسان،
بىرلىشىپ قالمىسۇن قانداش – قېرىنداش.
مەنپەەت – بۇ يولدا ئەڭ ئەپلىك قالقان،
كەمپۇتكە ئورالغان زەھەرگە ئوخشاش.
ئۇيغۇرنى يوقاتساق، ئاندىن قازاق بار،
ئوزبەككە، قىرغىزغا كېلىدۇ نوۋەت.
كوك تاشقا تاقاشقان بىپايان دىيار،
جۇڭگونىڭ زېمىنى بولار ئاقىۋەت.
يامان ئىش ياخشىغا ئايلىنار پات – پات،
شۇ ئىشنىڭ بېشىدا تۇرسا دانىشمەن.
ئادەملەر چېكىدۇ نادامەت، پەريات،
بولغاندا ئەقىدىسى ئوزىگە دۈشمەن.
بارىن توپىلاڭى – يامان ئىش، ساۋاق،
بولگۈنچى، مىللەتچى كوتەرگەن ئىسيان.
بىزنىڭ قولىمىزدا بۇ ۋاقىە بىراق،
ئۇيغۇرنىڭ ئوزىگە بولغۇسى قاپقان.
باستۇرۇش مۇقەررەر،
بولمىسۇن گۇمان،
كېرەك يوق، يوقالسا بىر نەچچە بارىن.
بىرەر تال دۈشمەنمۇ قالمىسۇن ئامان،
رۇخسەت يوق ئاڭلاشقا بۇ ئەلنىڭ زارىن.
ھۇجۇمنى باشلاڭلار ئاسماندىن – يەردىن،
ژۇرىگىن موجۇسۇن كۈچىمىز بىزنىڭ.
خوتەندىن، ئاقسۇدىن، ئىلى، قەشقەردىن،
ھە، شۇنداق ئېلىنسۇن ئۇچىمىز بىزنىڭ.
بارىن توپىلىڭى – ئەپلىك باھانە،
ئۇندىن نەپ ئالايلى ئوز پايدىمىزغا.
بارىن، ئاتۇش ئەمەس يەككە – يېگانە
ئايغاقچى قويۇلسۇن ھەر ئوغۇل – قىزغا.
تاللانسۇن بىزلەرگە سادىق، ۋاپادار،
ئوزىنىڭ خەلقىگە ۋاپاسىز بىرجان.
قەلبىگە يات ئۇيغۇر دېگەن ئىپتىھار،
مەككىسى بېجىندە سۆزۈرەك ئىنسان.
ھوقۇقنى ئايىماي بېرىڭلار ئۇڭا،
ئوزىنى سەزسۇن ئۇ گوياكى خاقان.
ھورمەت – ئېھتىرام قىپ كىرىڭلار ئاڭا،
بىراق يېنىڭلاردىن ئۈزمەڭلار ناكان»
سياسىي بيۇرۇنىڭ مەجلىسى سۈرلۈك،
بارىنىنى يېسىشقا بېرىلدى بۇيرۇق.
بولمىدى شوۋىنىستلار پىكرى ھەر تۈرلۈك،
بېجىندىن قەشقەرگە ئېتىلغاندا ئوق.

* * *

بۈگۈن كوز ياشلارغا ئورۇن بېرىلمەس،
بۈگۈن ھەر ژۈرەكتە مەردانە خىتاپ.
دەردى جىق ئۇيغۇرمۇ بىچارە ئەمەس،
ئاچار ئۇ جاسارەت تولغان بىر كىتاپ.
كوپكە تەسادىپۇ، بىلگەنگە ئايان،
ئەجايىپ بىر ھالەت بولدى ئۈشتۇمتۇت.
قورشاۋغا ئېلىنىپ شۇ چاغدا ھەريان،
زۇۋانغا كىرگەندى مىلتىق، پۇلېميوت.
ئاتاتتى جېڧاگجۇن ياش – قېرى دېمەي،
يەر قانغا بويالدى،
ئاسمان لالە رەڭ.
توكۇلگەن ساپ قانلار ئۇلار ئۈچۈن مەي،
ئاچقاندى قۇرالسىز ئەلگە ئوتلۇق جەڭ.
زېمىندا تانكىلار،
كوكتە تومۇر قۇش،
ياغدۇرۇپ ئوقلارنى قىرار، توختىماس.
كىچىك بىر يېزىدا بەھەيۋەت سوقۇش،
گوياكى ئىككى ياۋ دولەتكە قىياس.
بىرىنىڭ قولىدا ھەقىقەت، تەلەپ،
چىڭ دەسسەپ تۇرغىنى ئانىسى – ۋەتەن.
تىلىدا ھۆرىيەت،
دىلىدا غەزەپ،
ئوق يامغۇر ياغسىمۇ تىك تۇرار بەدەن.
بىرسىنىڭ قولىدا ياۋۇزلۇق،
ئاپەت،
ئادالەت ژۇرىگىن چەنلىگەن سۈيقەست.
قىرىشتا، چېپىشتا يەتكەن كامالەت،
ھېلىگەرلىكىگە ئېيتسا سوز يەتمەس.
ئۇنىڭغا ئوزگە ئەل ھەسرىتى بەخت،
ئۇيغۇرنىڭ مۇڭ – زارى، كوز يېشى كۈلكە.
بېشەپقەت قوللاردا تەغدىر، تاجۇ – تەخت،
قولىدا ئىستىلا قىلىنغان ئولكە.
بىرىگە ۋەتىنى ئەزىزدىن – ئەزىز،
ئوزىنىڭ بايرىغى، ھوقۇقى قىممەت.
كۈچى شۇ – مىڭلىغان ئوغۇل ھەمدە قىز،
ئەرك ئۈچۈن جان تىكەر، تىلىمەس ھىممەت.
كۈچلۈكتە قۇراللار ھېساپسىز، سانسىز،
قوللىرى تىترەيدۇ قورقۇشتىن بىراق.
ئەندىشىلىك چىرايلار تاتارغان، قانسىز،
يېقىندىن زەڭ سېلىپ باقساڭ ياخشىراق.
ئاجىزى كۈچلۈكتەك سېزەر ئوزىنى،
كوڭلىمۇ خاتىرجەم، تايىقاندەك ئىمىن.
ياۋلارغا بۈركۈتتەك تىككەن كوزىنى،
بىر بۈيۈك قۇدرەتنى بەرگەندەك زېمىن.

ئۈچىنچى باپ

ئەي مېنىڭ ئالدىنىش، خورلۇقتىن ھالسىز،
پۈت – قولىن جاھالەت باغلىغان ئېلىم.
قەپەزگە سولانغان مەرتەك ئامالسىز،
ژۇرىگىن پۇشايمان داغلىغان ئېلىم.
سېنىڭ كوز ياشلىرىڭ ھەسرەت دەرياسى،
قەغەزگە سىغمىغان قىسسە كەچمىشىڭ.
دۇنياغا يەتمىگەن يە ئېلتىجاسى،
بۇلانغان تارىخىڭ،
شانلىق ئوتمۇشىڭ.
نېمانچە پۇغانلىق، قانلىق شەجەرەڭ،
ھەر ۋاراق بەرداشلىق ئۈچۈن بىر ھەيكەل.
ئالمىدەك چىرايىڭ بولدى زەپىرەڭ،
يوق ئېرۇر دۇنيادا بۇنچە بوزەك ئەل.
سېنىڭ شەجەرەڭگە قوشۇلدى بۈگۈن،
باتۇرلۇق، نادامەت تولغان بىر ۋاراق.
ئانا يەر شاتلانغان مەرتلىكىڭ ئۈچۈن،
قۇتلۇق قانلىرىڭغا بويالدى بىراق.
ئاللامان قورشالغان تەرەپ – تەرەپتىن،
ساقچىلار، ئەسكەرلەر ياسىغان چەمبەر.
ھەرىكەتكە كوچكەندى ئۇلار سوز – كەپتىن،
شەپەقلەر قان رەڭگىن ئالغان بۇ سەھەر.
بېجىن غالجىرلاشقان،
بارىن قامالدا،
شۇندىمۇ ئاللامان يامانلىق كۈتمەس.
«ھەر قانچە بولسىمۇ شۇنچە كوپ جانغا
ئوقلارنى ئاتالماس، قانلارنى توكمەس.
ھەر قانچە بولسىمۇ خەلققۇ بىز» دەپ
ئوزىگە ئوزلىرى بېرىپ تەسەللا،
يامانلار كوڭلىدىن ياخشىلىق ئىزدەپ
كۈچلۈك سەپلىرىنى بوشاتماي سەللا،
كوپۈيۈپ بارماقتا مۇجاھىتلارمۇ،
بارىنىنىڭ قۇچىغى گويا بىر قاينام،
قوشۇلۇپ كەتكەندى جىم شاھىتلارمۇ،
مىسالى ئۇلارغا بۈگۈن بىر بايرام.
خالايىق بىر تەنگە ئايلاندى بۇ دەم،
شاھلاردەك ئېلىشتى بىر ئەركىن نەپەس.
ئوزىنى تەنھادەك سەزمەس ھېچ ئادەم،
بىرىەس چېقىلغاندى سولانغان قەپەز.
لېكىن ئەجدەرھانىڭ بۇزۇلغان پەيلى،
مۇدھىش نەپەسىدىن ئوتلار چاچتى، ئوق.
«بىرەرمۇ تىرىك جان قالمىسۇن مەيلى،
غايىپ بوپ يوقالسۇن بۇ ئىسيانكار يۇرت.
ئۇرۇش بۇ،
ئۇرۇشتا چوڭ – كىچىك بولماس،
توپ، ئوقلار ئايرىماس ئايالنى، ئەرنى.
بىزنىڭ پەنجىمىزدىن ھېچ كىم قۇتۇلماس،
خارابە قىلىڭلار باش ئەگمەس يەرنى.
بۇ قىرغىن موجۇسۇن ھەر – بىر ژۇرەكنى،
قارشىلىق دېگەن سوز مەڭگۇ يوقالسۇن،
تىترەتسۇن قېرىنى، ياشنى، كودەكنى،
ئۇيغۇرنىڭ ئەۋلادى ئېسىدە قالسۇن».
ئەجدەرھا شۇ ئويدا،
ياغماقتا ئوقلار،
ماتەمگە ئايلاندى شادىيانە بايرام.
ئىنسانلىق، شەپقەتلىك ئۇيغۇسى يوقلار.
ئالماقتا ئۇيغۇردىن شۇنداق ئىنتىقام.
ئېرىقنىڭ لېۋىگە ژىقىلغان موماي،
ئوق تەككەن جانسىز نەۋرىسى قولىدا.
ئورنىدىن تۇرماقچى بولار بىر بوۋاي
ژۇرىگىن ئوتقانچە نەق ئوتتۇرىدا.
نېرىدا ياتىدۇ بىر ساھىپجامال،
ئاسمانغا تىكىلىپ قالغان كوزلىرى.
چۇگۇلغان قاپقارا چاچلىرى تال – تال،
لېۋىدە ئېيتالماي كەتكەن سوزلىرى.
ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ، ئىنتىلىپ ژۈرۈپ،
زېمىننى تىرملاپ بويۇلۇپ قانغا،
ئومۇلەپ، ژۇمۇلاپ، ھالسىز سۈرۈلۈپ،
قولىنى ئوزىتىپ گۈزەل جانانغا،
ياتىدۇ سويگۈدەك ۋاپادار ئوغلان،
ئارانلا تېگىپتۇ ئۇچى قوللارنىڭ.
(ئۇلارغا ئېھتىمال مىراس بوپ قالغان
بۈيۈك مۇھەببىتى ئەجدات ھۇنلارنىڭ)
ياتىدۇ بىر جۈپ جان،
ياتىدۇ ئارمان،
مەسۇم ئوزلىرىدە ئۇنسىز بىر پەريات.
ياتىدۇ كوز ژۇمۇپ ساناقسىز ئىنسان.
قانچە غېرىپ – سەنەم ۋە شېرىن – پەرھات.
پەرزەنتلەر ھالىدىن ئوكسۇپ ئانا يەر،
مۇكچىيىپ قالغاندەك تىنار، ئاھ ئۇرار.
«تەغدىرىڭ نېمانچە كاۋدۇر سېنىڭ» دەر،
لېكىن ئۇلۇقلىغىن يوقاتماي تۇرار.
ۋاقىراش،
ۋىغا – زار،
ئوقلار ساداسى،
بەدەننى تىترىتەر قاتىللىق ۋەھشەت.
مەڭگۇلۇك جۇدالىق پەرزەنت قازاسى،
بارىن ئاسمىنىنى قاپلىغان دەھشەت.
ئادەملەر ئىشەنگەن ئويدىن ئوق ياغار،
قاچقاننى ئاسماندىن ئاتماقتا جاللات.
ئاللامان سەپلىرى شالاڭلاپ بارار،
ئولۇم كۈچەيمەكتە، ئاجىزلاپ ھايات.
جەسۇر دوستلىرىنى باشلاپ زەيىندىن،
قاتمۇ – قات قامالنى بوسكەندە چەبدەس.
مىڭلاپ خىتاي قوغلاپ ئۇنىڭ كەينىدىن،
بۇيرۇقنى كۈتكەندەك تۇرۇشتى بىر پەس.
«تىرىك قولغا ئالماق كېرەك باشلىقىن،
ئايىماي ئېتىڭلار قالغانلىرىنى.
كورەيلى باتۇرلۇق ھەم بەرداشلىقىن،
كورسىتىپ بىزگە قول سالغانلىقىنى»
شۇنداقتى ئەسكەرلەر كۈتۈشكەن پەرمان،
شۇنداقتى قاتىلغا – قاتىل بۇيرۇغى.
«قالمىسۇن قارشىلىق كورسەتكىدەك جان،
كېسىلسۇن ئىسيانىڭ ئەندى قۇيرۇغى».
بارماقتا بىز توپ ياش قىرلاردىن ئېشىپ
كوڭلىدە تەكرارلاپ مۇقەددەس قەسەم.
يۇرتقا نەزەر سالدى تاققا يامىشىپ
بارىن قانسىرىغان ئاتىدەك بۇ دەم.
ئەلەملىك ھاسراپ بارار ئوغلانلار،
ئېلىشىپ، ئېتىشىپ ئەگمەي پەقەت باش.
چىدامدىن، ھەسرەتتىن ھە، تۇغۇلغانلار،
كولۇپ ئولەلمەيدۇ، توكمەي ئەسلا ياش.
كەتمەكتە ھاياتتىن كوز ژۇمۇپ بىر – بىر،
قالدۇرۇپ ئەۋلاتقا ئارمانلىرىنى.
باغرىغا باسماقتا پەرزەنتنى ئىدىر،
ۋاپادار كېيىن قىپ ئاسمانلىرىنى.
پۇتىغا تەككەندى زەيىندىنىڭ ئوق،
يولەپ ئورلىمەكتە سەپداشلار تاققا.
ئالدىدا چېكىنىپ كەتكىدەك جاي يوق،
مىغ – مىغ ئەسكەر ژۈرەر ئىدى ھەر ياقتا.
قۇياش پېتىپ كەتتى ئۆكدىگەن پېتى،
تۈن كىرگەن قاپقارا پۈركەنجىسكە.
ئىسيانكار جانلارنىڭ بۇ جەسۇر توپى،
چۈشۈپ قالدى دۈشمەن ئىسكەنجىسگە...

(ئاخىرى 8 - بەتتە)

نادامەت

دولقۇن ياسىن

(داستان)

تۆرتىنچى باب

سوراق داۋام قىلار بىر ئايدىن بۇيان،
كەلگىنىدى بۇ ئەلگە سوراقچى ھازىر.
گۇناكار ئالدىدا چەكچىيىپ تۇرغان،
بىشەپقەت، تاش باغىر ئاراقچى ھازىر.
بەزىدە ئىچىدە بىچارە ئالدامچى كۈلكە،
بەزىدە بىچارە شەرمەندە مۇناپىق.
قوزۇلۇقتا شەپقەتسىز ئالدىغان تۈلكە
مەھبۇسقا سوئاللار بېرەتتى دايىم.
ۋۇجۇدى ھارامىلىق بىلەن لىق تولغان،
كۆڭلىدە ياۋۇزلۇق، ھىيلە مۇجەسسەم.
مەككارلىق بابىدا داڭلىق تونۇلغان،
سوراقچى بەك سىلىق سوزلەيدۇ بۈگۈن.
ــ پارتىيە شەپقەتلىك ئالدانغانلارغا،
ئۇيغۇرغا ئاغىنىلار ئاتاك مېھمانلار،
سەنمۇ بىر ئىسيانغا ئاتالغانلارغا
ھەممە مەسىلىگە تايىنىش غەرزى ھامان.
باش قىلغان ئادەمگە سەپسەتەمدار كەك،
كىم ئىدى، ئۈيىتاڭچىز، ئارقا تىرەكلى؟
سەممىي بىر باشقا بەس، تىشلەنمەي نە يەرەك
ئىچىپ ئالغىنى شىللىق پەتە ئىسىر بىرگەن.
كىيىلمەن، قىلمىز سىلى ئاكە چۈرۈم،
قايسى شەھەرلەردە قالدى ئەرزالرلا؟
ۋۇگلاشقا ئۇيل ئۇچۇرۇق،
جاھىلا ــ ئۈلۈم.
يەنە تەرەسا بىر سوئالنى چىقار سالايىش.
كىچىك بىر سوئالنىغا جاۋاپ بەرسەڭ بەس،
تىرىكلىك كەم ئىدى،
ئىمىدى مەقسەت؟
بىزنىڭ مەقسىتىمىز جازالاش ئەمەس،
سېنى قۇتقۇزۇپ قالماقچى پەقەت.
مەھبۇس سوراقچىغا باقاندا ئۆرچىگان،
ئىككى جۇپ دۈشمەن كۆز كەلدى دۇچمۇ ــ دۇچ.
سوراقچى سېھىرلىك،
زىمىندىن مەردان.
كۆزلىرى خىيلىچە قىلدى جەم ئۆرۈش.
«قارىغىن، تىلىنىڭ مايىلقىلغىنى،
مېھىرۋان ئىمىش بۇ، ھە يەنە غەمخور.
قارىغىن ھە، بۇنىڭ سىلىقلىغىنى،
بۇلارغا قېرىنداش ئۆزكىمىش ئۇيغۇر.
يۇرتۇمدا قالغانلاردىن دەريا ئاققۇزۇپ،
شاتلىنىپ ھالاۋەت ئالغانلار شۇلار.
دوستلارنى دوستلارغا قىچقىپ، ساتقۇزۇپ،
بىزلەرنى بۇ كويغا سالغانلار شۇلار»
شۇ خىيال مەھبۇسنى كۆتەرگۈزدى باش،
سۈرلۈك ھەم قەتئىي تۈس ئالدى چىرايى.
ــ نە كېرەك بىر گەپنى مۇنچە تەكرارلاش! ــ
دېدىدە خىتايغا تىكتى نىگاھىن.
دېدىمۇ، ھەممىنى مەن باشلىغان، مەن،
مەقسىتىم ــ باشقىلار كەبى ھۆر ياشاش.
تىرىكىم خەلقىمنىڭ ئوغلانلار بىزلەر ئوخشاش.
قارشىلىق مۇقەررەر زۇلۇم بار يەردە،
تۈن قارا يولفاتچە يوللۇق ئىزلار روشەن.
دەرت ــ مەرەت قالىبغان باقما ئەيەركە،
دوزاققا ئايلاندى بۇ گۈزەل گۈلشەن.
مەن ئۇنىڭ ئوغلىمەن، بىر ئۇچقۇنىمەن،
پىنىشقا ئاز قالدى ئىگىلگەن خانىڭ.
مۇقەددەس ئارمانىڭ بىر تۇتقۇنىمەن،
ئالدىدا باش ئەگمەس يېگانە خانىڭ.
مەقسىتىڭ ئەدىبەن؟
مۇرتۇق، ئىستىقلال.
ياشاشنى خالايمەن باشقىلار كەبى.
يارىتىپ بىرىشى كەرەككەن ئىقبال
ئىمىشكە يات ئەلنىڭ ئەجنەبىي؟
ئىمىشكە بىز ئەمەس، كەلگەندىن غوجا،
ئەجدادىم مىراسى گۆرھەر توپراقنى؟
ئىمىشكە سەئلەربىگ، ئۇيغۇرلار كادىر،
ئەسىرەمىز ئىمىشكە ئايغىز ئاززاپقا؟
بىز سەئىدىنس ئامادەت سوراپ بارىمىغان،
تالشىپ بىزگە ئالدىمىزدىغان ۋەتەن تاجۇ ــ تەخت.
كىياساس بابالار، جاراغ تەقلاشقان،
تەگكىلشىز گۈلشەئەنلۇر بىزلەر ئۈچۈن بەخت.
ماھجەر جەدپىيالەكەن،
بىز قىلمىز سوراق،
ۋەتەننى ئىيكسىز ئەجنەبىي سورار.
ئۆتۈگۈن كېلىپلا «مېھمانلار» خوشتاق،
ئۇيغۇرلار سەرسانۇ،
ئۇيغۇرلار خار ــ زار.
يىرق باشقا مۇددىئا،
يىرق باشقا تەلەپ،
شەھىرىمنى، ئۆيۈمنى بوشاتقىن دەيمىز.
بۇ مەخپىي ئىش ئەمەس، بولسۇن ئوچۇق كەپ،
يۇرتۇمنى چەيلەشنى توختاتقىن دەيمىز.
ھەممىنىڭ كۆڭلىدە شۇنداق تىلەك بار،
بىزغۇ ئىزھار قىلدۇق،
ئىپتىالمىغان كۆپ.
ھاياتتا بىر قېتىم ياشاپ، ئۆلمەك بار،
ئۆلمەك خوپ ياشاشتىن تىزلارنى پۈكۈپ»
شۇ بولدى سوراققا ئاخىرقى جاۋاپ،
كەلگىنىدى كۆكسىگە سانچىلغان پىچاق.
ياق، جاۋاپ ئەمەس ئۇ مەردانە خىتاپ،
بۇ خىتاپ مەھبۇسنى قىلدى مەغرۇرراق.
سوراقچى ھەممىنى ئاڭلاپ سۈكۈتتە،
چىدامىن ساقلىغان، قىلغاندى تاقەت.
غەزەپتە كۆز تىكىپ ياۋا بۆرىكۈتكە،
ھەسەتتىن ئۆرتىنىپ دېدى:
ــ ھاماقەت.
ئىچۈندۇر جىم بولدى شۇندىن كېيىن ئۇ
قالغانىدەك تەئەججۈپ خىياللار ئىچرە.
بۇنى باش ئەككۈزمەك مۈشكۈل، قىيىندۇر،
بۇ ئىبكەن يامىنى، يامانلار ئىچىدە.
سەپ سالدى مەھبۇسقا يەنە سىنچىلاپ،
ھەم دېدى:
ــ كۆرۈسەن تامادى، خۇندەن،
ئەچىقىپ جاھىلنى راسا قامچىلاپ،
قولى ھەم پۇتىغا سېلىنكلار كىشەن.
قىيناشقا ماھىردى سېرىق ئەجدارھا،
ئۆتكەزگەن مىڭ ۋىللىق سىناقلىرىدىن.
ئالداشلار تۈگىدى،
باشلاندى جازا،
زىيىندىن ئىمجان بۇ قىيناقلىرىدىن.
ئۇلارنى يېزىشقا بارمايدۇ قولۇم،
كىتاپخان، چىدامسىز شائىرنى كەچۈر،
قىسمىتىنىڭ ئىيمانچە دەھشەت ئۇيغۇرۇم،
كۆرگۈلۈكىدىن زىندانلار كەچمىشىن ئۇچۇر،
بىر نەچچە دەقىقە ياش تۆكمىكىن ياش.
ۋىغلاكىغۇ داستاننى يېيىپ قويى بىردەم،
ئاللا بارمۇ، تىخى ئۇچىمىدى قۇرياش.
ئۇيغۇرغا تۈن ــ زۇلمەت تۈگىمىگەن بىلەن
مەھبۇسقا دەقىقە جىملىقمۇ ئارام،
ئارام ئال، ئىبلىدە مەھبۇس ئۇيغۇرۇم،
مېنىڭ قوللىرىمدا ھەسرەت تولا جام،
ياش تۆكۈپ، ئۇچمەكتە كۆزلەردىن ئۇرۇم،

خاتىمە

چۈكۈلغان چاچلارنى ياپقان ئاق رومال،
قىرىقتا مومايدەك قورۇق يۈزلىرى.
ئىبلىدە تەمتىرەر سەرسان بىر ئايال
يالغۇزى ــ ئوغلىنى ئىزدەر كۆزلىرى.
يۈز يەردىن ياماقلىق ئاق كۆينەك كېيگەن،
لالىدەك تۆزىدىن قانلىرى قاچقان.
سەرۋىدەك قامىتى بىۋاق مۈكچەيگەن،
چىرايى ئەندىشتىن سولغۇن، پەرىشان،
كېزىدۇ.
ماتەمدە ئۆكسىدۇ ۋەتەن،
مازار جىملىقىغا چۆمۈلگەن ھەر ياق.
مەلە يىرق، بىر دەرمۇ قان تۆكۈلمىگەن.
خورلۇقتىن ئېغىر تىن ئالىدۇ توپراق.
چەيلەنگەن ئۇمۇتلەر ئايلانغان قانغا،
مەرسىيە ئوقۇيدۇ كۈيالكى باھار.
لەنەتۇ ــ نەپرىتىن مۇدھىش زامانغا،
سۈكۈتتە مەزلۇملار قىلىدۇ ئىزھار.
ئانا يۇرت قانسىراپ بىدەرمان، بىھۇش،
مىڭلىغان ئوغلانلار جەسەتلىرىدىن.
ئىپلانمۇ قىلماستىن باشلانغان ئۇرۇش،
قىرىشۇ، چېپىشلار ھەسرەتلىرىدىن.
جاھالەت ئىچىدە مىسلى چىراقتەك،
ئوغلىنى ئاختۇرۇپ جەسەتلەر ئارا،
شامالار ئۇچارغان كۆزدە ياپراقتەك.
يۇرتلارنى ئارىلاپ ژۈرىدۇ ئانا.
بىدەرمان ۋەتەندىن تىلەيدۇ دەرمان،
بىيانا خەلقىدىن ئىزدەيدۇ پانا.
ھەقىقەت ــ ئىلاھىدىن سورايدۇ پەرمان،
ياۋنىمۇ بۇ دەرتكە قىل دەپ مۇپتىلا.

ئادەم ۋە قانۇن

رېكىتقا قارشى كۈرەش ئۇۋج ئالدۇ

يېقىندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتىدا ئاممىۋى ئەخبارات خادىملىرى ئۈچۈن نۆۋەتتىكى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى ئۆتكۈزۈلدى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتى جىنايى ئىشلارنى ئىزدەش باش باشقارمىسى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى ئىۋان ئوتىتو، رېكىتقا ۋە ئاياللارنىڭ ئەخلاقى بۇزۇلىشىغا قارشى كۈرەش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى ئالېكساندر ئاناتىن، شۇنداقلا دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ باشلىغى ئۇرماخانبېت ئۆزبېكوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى رېكىت ۋە باشقا جىنايەتلەرگە قارشى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەش ئەھۋالى بىلەن تونۇشتۇردى. ستاتىستىكا مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ئاخىرقى ۋاقىتلاردا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە رېكىتقا ئوخشاش ئېغىر جىنايەتچىلىكنىڭ بارغانسېرى كۆپىيىۋاتقانلىغى بايقالماقتا. ئەگەر 1991-ژىلى جۇمھۇرىيەتتە 371 رېكىت جىنايىتى روېخەتكە ئېلىنغان بولسا، 1994-ژىلى ـ 1289، ئەندى بىيىلقى ژىلنىڭ ئۆتكەن سەككىز ئېيى ئىچىدە بۇ رەقەم 895 نى تەشكىل قىلدى. دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتى خادىملىرىنىڭ تەكتلىشىگە قارىغاندا، قازاقستاندا رېكىت ناھايىتى رەھىمسىزلىك كورۇنۇشلىرىگە ئىگە بولماقتا. بىيىل ژۈرگۈزۈلگەن ئوپېراتىۋ ـ ئىزدەش چارە ـ تەدبىرلىرى جەريانىدا 301 رېكىتېرلار توپى قولغا ئېلىنغان، ئەندى ئۇلارنىڭ قارمىغىدا 1468 ئادەم بولغانلىغى ئېنىقلاندى.

جۇمھۇرىيەتتە ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئاياللارنىڭ باشۋازلىق جىنايىتى ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ جىددىي دىققىتى نەزىرىدە بولماقتا. چۈنكى بۇمۇ ئويۇشقان جىنايەتچىلىك تارماقلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

موشۇ ژىلنىڭ ئۆتكەن سەككىز ئېيى ئىچىدە دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ باشۋازلىققا قارشى كۈرەش تارماقلىرىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن 88 سولامچى قولغا ئېلىنغان. ئەندى 739 باشۋاز ئايال پروفىلاكتىكا روېخىتىگە ئېلىنغان. بىر نەچچە جىنايى توپلاردىن بىرى ـ تەسىر دائىرىسى كۈچلۈك جىنايەتچىلەردىن، ئەندى يەنە بىرى بولسا ـ مىلىتسىيە خادىملىرىدىن تەركىپ تاپقانلىغى ئېنىقلاندى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئاخىرىدا دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتى جىنايى ئىشلارنى ئىزدەش باش باشقارمىسى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى ئىۋان ئوتىتو ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى خادىملىرىنىڭ كۆپلىگەن سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

ئوت كېتىش ھادىسىلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش توغرىلىق

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە ئوت كېتىش ھادىسىلىرىگە قارشى كۈرىشىش مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ھوزۇرىدىكى ئوتقا قارشى دۆلەت خىزمىتى باش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى گېنېرال ـ مايور يۇرىي كارپۇنىن ۋە جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى مىلىتسىيە پولكوۋنىكى نەزىمبېك ئەكىمبېكوۋ ژۇرنالىستلارنى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئوتقا قارشى خىزمىتىنىڭ پائالىيىتى ۋە مۇئەممالىرى بىلەن تونۇشتۇردى.

گېنېرال ـ مايور يۇرىي كارپۇنىننىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، 1996-ژىلنىڭ ئۆتكەن سەككىز ئېيى ئىچىدە جۇمھۇرىيەتتە 14 مىڭ 160 ئوت كېتىش ھادىسى يۈز بەرگەن، بۇ بولسا ئۆتكەن ژىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 1,5 پروتسېنت ئوشۇق دېگەن سۆز. ئوت ئۆچۈرگۈچىلەر ئالتە مىڭدىن ئوشۇق ئادەمنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىغىغا قارىماي، ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكى ئوت كېتىش ھادىسىلىرىدە ئادەملەرنىڭ ھالاك بولۇشىنىڭ كەسكىن كۆپىيىپ كەتكەنلىكىگە تەشۋىشلەنمەكتە.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكى ھوزۇرىدىكى ئوتقا قارشى دۆلەت خىزمىتىنىڭ ماددىي ـ تېخنىكىلىق تەمىنلىنىشمۇ ھازىرقى تەلەپ دەرىجىسىدىن خېلىلا تۆۋەن. قازاقستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئوت ئۆچۈرۈش تېخنىكىسى بىلەن جابدۇقلىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن مالىيە مەبلىغىنى بولۇش توغرىلىق بىر نەچچە قېتىم قوبۇل قىلغان توختاملىرى ئورۇنلانماي كېلىۋاتىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرىنىڭ ئەللىك پروتسېنتقا يېقىنى كونىراپ ئىشقا يارىماس ھالغا كېلىپ قالدى. ئۇلارنى تېزىمىدىن ئۆچۈرۈش كېرەك. ئەندى ئوت ئۆچۈرگۈچىلەرنىڭ شەخسىي ھىمايە قىلىش ۋاستىلىرىمۇ ناچار، ھازىرقى تەلەپ دەرىجىسىگە زادىلا جاۋاپ بەرمەيدۇ. نەق ئەينە شۇ سەۋەپتىن ئاقمولا ۋىلايىتىدە ئوت ئۆچۈرۈش ۋاقتىدا ئىككى ئوت ئۆچۈرگۈچى ھالاك بولدى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئاخىرىدا جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى پولكوۋنىك نەزىمبېك ئەكىمبېكوۋ بىلەن گېنېرال ـ مايور يۇرىي كارپۇنىن ژۇرنالىستلار قىزىققان كۆپلىگەن سوئاللارغا جاۋاپ بەردى.

يا. سابىتىي.

نەشرىيات يېڭىلىغى

ھەممىگە ھاجەتلىك قوللانما

دەۋر ئۆزگىرىشكە مۇناسىۋەتلىك كېيىنكى ژىللاردا سىرتقى ئىختىسادىي ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنىڭ كۈچىيىشى كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋەت ۋاستىسى بولغان چەت تىللارنى ئۆگىنىش زورۇرىيىتىنى تۇغدۇردى. بولۇپمۇ خەلىق ئارا ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ئىنگلىس تىلىنى ئۆگىنىشكە بولغان قىزىقىش ئۆلغىيماقتا. ئەينە شۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا، شۇنداقلا رۇس، ئۇيغۇر تىللىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرۈش مەخسىتىدە «جازۇشى» نەشرىياتى تەرىپىدىن «ئۇيغۇرچە، ئىنگلىسچە، رۇسچە لۇغەت» نەشر قىلىندى.

ئەلۋەتتە بۇ لۇغەت ئۇرغۇن سوزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ خىل تىللاردىكى چوڭ ھەجىملىك لۇغەت بولمىسىمۇ، كىشلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش مۇناسىۋىتىدە قوللىنىلىدىغان سوزلەر ئۇنىڭدىن ئورۇن ئالغان. ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئوقۇۋاتقان پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئىنگلىس تىلىنى ئۆگىنىشتە پايدىلىق قۇرال بولۇپ قالغۇسىدۇر.

چەت ئەللەرگە ساياھەت ۋە تىجارەت بىلەن چىققۇچىلار ئۈچۈنمۇ لۇغەت پايدىلىق قوللانمىدۇر. سەۋەۋى ئۇنىڭ تۈزۈلۈشىدە شۇ مۇناسىۋەتمۇ كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئادەتتىكى تۇرمۇشتا قوللىنىلىدىغان سوزلەر ئۇنىڭغا كۆپىرەك كىرگۈزۈلدى.

نەشرىياتتىن يازغۇچى تۇرغان توختەمۇۋنىڭ مۇھەررىرلىكىدە بېسىلىپ چىققان لۇغەتنى كۆپ ژىللاردىن بېرى مەكتەپتە ئىنگلىس تىلىدىن ئوقۇغۇچىلارغا دەرس بېرىپ كېلىۋاتقان ئۇستاز رابىلەم مەخسۇتوۋا تۈزۈپ چىققان. يانچۇققا سېلىپ ژۈرۈشكىمۇ قولايلىق بۇ لۇغەت يېقىن ئارىدا مەكتەپلەرگە تارتىلىپ بېرىش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۇنى ئېلىشنى خالىغۇچىلارنىڭ مۇنۇ تېلېفونغا مۇراجەت قىلىشىغا بولىدۇ: 427496

ئۆز مۇخبىرىمىز.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33،
مەسئۇل كاتىپ ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 ـ 86 ـ 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйғур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۇۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.